

БЕЛАРУСКІ ІНСТЫТУТ НАВУКІ І МАСТАЦТВА
ФС

Lavon Kryvichanin

BELARUSIZATION №...

BELARUSIAN INSTITUTE OF ARTS AND SCIENCES, INC

New York - 1998

Лявон Крывічанін

БЕЛАРУСІЗАЦЫЯ ПАД №...

БЕЛАРУСКІ ІНСТЫТУТ НАВУКІ Й МАСТАЦТВА

Нью-Ёрк - 1998

Укладаньне, падрыхтоўка тэксту,

уступны артыкул Лявона Юрэвіча

Вокладку апрацавала Ірэна Рагалевіч-Дудко

Друкаваў кнігу Мікола Прускі

Кніга выдадзена коштам сям'і Савёнкаў - Кіпеляў

Belarusian Poets and Writers Series, Vol. 9

Library of Congress Catalog Card Number 98 – 74217

Лявон Савёнак

WHITERUTHENIAN COMMITEE
for
the American Occupation Zone
of Germany
Osterhofen Kr.Vilshofen

Date: 3rd of September -47

A U T H O R I Z A T I O N

The Whiteruthenian Committee for American Occupations Zone of Germany, authorizes herewith Mr. Savionak Leon to enter into negotiations with American Military Government Agencies in order to obtain a licence for Whiteruthenian Newspaper "Baćkaŭščyna " /Fatherland/.

The Chairman.

Лявон
Савёнак - Свэн - Крывічанін

Нарадзіўся Лявон Савёнак 26.06.1897г. на Глыбоччыне ў вёсцы Вялец у сям'і Вікенція (1865-1898) й Вольгі (1869-1962) Савёнкаў. Пачатковую асьвету здабыў у Глыбокім, куды пераехаў разам з маці й старэйшымі сёстрамі, Анютай і Ксеняй, пасьля сьмерці бацькі; вучыўся ў Маладэчненскай настаўніцкай сэмінарыі, якую скончыў у 1917г. Тут разам зь ім студыявалі такія зданыя дзеячы беларускага нацыянальнага руху, як С. Рак-Міхайлоўскі, П. Мятла, Ф. Валынец, Міхась Чарот. Пасьля сэмінарыі два гады вучыўся ў кадэцкім корпусе ў Пецярбургу.

На пачатку першай беларусізацыі, у 1922 годзе, Л. Савёнак з групай глыбоцкіх настаўнікаў прыехаў у Менск, дзе пазнаёміўся з настаўніцай Апалёніяй Радкевіч, якая сталася ягонай жонкай. У 1922 годзе ў іх нарадзіўся сын Лёдзік, а ў 1927 - дачка Зора. Сям'я засталася жыць у Менску.

У хуткім часе У. Ігнатоўскі паклікаў Лявона Савёнка працаваць карэспандэнтам у газэту «Савецкая Беларусь», што тады друкавалася па-беларуску. Савёнак многа езьдзіў па Беларусі, пісаў рэпартажы й фэльетоны.

У склад рэдакцыі «Савецкай Беларусі» таксама ўваходзілі М. Маразоўскі (Гурын), рэдактар, постаці якога не адну старонку ва «Ўспамінах» прысьвяціць праз гады Васіль Рагуля, Зьмітрок Бядуля, Міхась Чарот, Янка Пашкевіч, Павал Каравайчык. Алесь Дудар у сваіх паказаньнях па сфабрыкаванай справе «Саюзу Вызваленьня Беларусі» расказваў пра атмасфэру ў газэце, што яна «мала падобна была да атмасфэры савецкай газэты. Адчувалася, што большасьць супрацоўнікаў аддае сваю працоўную сілу й гэтым абмяжоўваецца: погляды-ж свае разглядае як нешта асобнае, незалежнае ад той справы і ад тых прынцыпаў, якія праводзіла газэта. Праўда, ніякіх антыпартыйных і

антысавецкіх гутарак ня было, але адчувалася й само сабой разумелася, што партыя сама па сабе, а «Савецкая Беларусь» сама па сабе». І як вынік - 27 чэрвеня 1929 году на паседжаньні бюро ЦК КП(б)Б У. Затонскі, які ўзначальваў камісію па праверцы нацыянальнай работы ў БССР, абвінавацiў газэту ў нацыянал-дэмакратычных скажэньнях: менавіта на старонках гэтай газэты, пазьней названай «утульным прыстанішчам беларускіх нацыяналістаў», друкаваўся артыкул Паўла Трамповіча «Шляхі беларускай інтэлігенцыі», былі выдрукаваныя артыкулы Міхася Зарэцкага й Тодара Глыбоцкага, што распачалі «тэатральную дыскусію», а таксама вядомы «Ліст 3-х» (А. Александровіча, А. Дудара, М. Зарэцкага) супраць антыбеларусізацыі.

Ня дзіва, што Савёнак быў звольнены з працы ў газэце як нацдэм. Зь лютага 1929 г. ён працаваў на будоўлі, на заводзе «Ўдарнік», зь ліпеня 1932 г. - стыльрэдактарам навукова-тэхнічнага выдавецтва. Але гэта не зьмяніла ані ягоных паглядаў, ані паводзінаў. Нават больш. Як пісаў сакрэтны супрацоўнік ГПУ ў сваім чарговым даносе, «такія заядлыя беларускія культурнікі як Чаржынскі, Бялькевіч, Пашковіч, Савёнак, Кахаоўскі й шмат хто іншы, хто раней у штодзённым прыватным і грамадзкім жыцьці гаварыў выключна па-беларуску, пачалі з усьмешачкай утрыравана гаварыць па-расейску, дадаючы: няхай ужо іншыя гавораць на нацыянал-дэмакратычнай мове, а мы будзем гаварыць на інтэрнацыянальнай».

Зразумела, што новых рэпрэсій доўга чакаць ня трэба было.

Пасьля разгрому Грамады ў 1927-29 г.г. ды барацьбы з нацдэмаўшчынай у 1930-31 г.г. новым этапам вынішчэньня беларускага народу стаўся разгром, што ўвайшоў у гісторыю як «Справа Беларускага Нацыянальнага Цэнтру».

10 жніўня 1933 г. былі арыштаваны былыя беларускія дэпутаты ў польскі Сойм, а зь 1-га верасьня пачаліся масавыя арышты: толькі за адну ноч схапілі больш за 90 асобаў. Бралі ня толькі ў Менску, але й у Маскве, на Каўказе, на Урале. Да 1-га лістапада па справе БНЦ было арыштавана

9700 чалавек, у тым ліку й Лявон Савёнак. 15 студзеня 1934 г. Калегія ГПУ вынесла прысуд: зьняволеньне ў лягерох. Падрабязнасьці пра той суд ды наагул ход самой справы добра адлюстраваны ў артыкуле «Крыжоваю дарогаю», надрукаваным у газэце «Беларус» ад 1 жніўня 1954г. і зьмешчаным у гэтай кнізе. Артыкул падпісаны Лявонам Крывічаніным - псэўданімам Лявона Савёнка.

Калі-б ня гэтым разам, дык іншым Л. Савёнак абавязкова трапіў-бы ў кіпцюры ГПУ, якое даўно мела свае віды на аўтара кніжкі фэльетонаў «Чароўная іголка». Аўтар прыкрыўся імем Лявона Свэна - яшчэ адным псэўданімам, але гэта падманула хіба толькі бібліятэчных супрацоўнікаў, якія каталягізавалі кніжку як належную замежнаму, швэцкаму пісьменьніку. Дакладней, пачалі каталягізаваць, бо хутка агледзеліся пільныя супрацоўнікі «органаў», кнігу забаранілі й зьнішчылі бадай што ўвесь наклад, а ён быў немалы - тры тысячы асобнікаў.

Пяцігадовую высылку Л. Савёнак адбываў спачатку ў Паўдзённым Сібіры, а потым у Алтайскім Краі. Працаваў на будоўлях, дзе цесна сышоўся з сыяністамі зь Менску, якіх было даволі шмат, моцна згрупаваных, з добрымі кантактамі, як казалі, ажно ў Швайцарыі. Яны добра паставіліся да беларускага нацыяналіста й прапанавалі нават сваю дапамогу, сувязі. Л. Савёнак пачаў аб'ядноўваць вакол сябе беларусаў, але нехта данёс - і сыяністаў раскідалі па розных лягерох, а самога Савёнка перавялі ў штрафныя калёны.

Ужо на эміграцыі, у ЗША, ён будзе сьведчыць перад Камісіяй Керстана аб Савецкіх канцлягерох.

У 1939 годзе, калі тэрмін пакараньня скончыўся, Л. Савёнак вярнуўся на Беларусь і настаўнічаў у вёсцы каля Крычава, а пасьля ў ваколіцах Менску, бо ў самім горадзе жыць яму было забаронена.

Улетку 1941 году, пасьля акупацыі Менску немцамі, Савёнак быў інтэрнаваны, як і ўсё мужчынскае насельніцтва гораду, і некалькі тыдняў праседзеў на Камароўскіх балотах пад Менскам. А калі пачалася «другая беларусізацыя», працаваў журналістам у «Беларускай газэце». Антон

Шукелойц успамінае:

«Я пазнаёміўся з Лявонам Савёнкам, прыйшоўшы ў Менск і добра адпачыўшы пасьля пабояў у турме. Гэта быў 1941 год, думаю, кастрычнік месяц, хутка пасьля прыходу немцаў.

Я прыйшоў ва Ўправу гораду, каб сустрэцца зь Вітаўтам Тумашам, старшынём Управы. Тумаш - мой калега па ўнівэрсітэту, і я вырашыў у яго знайсьці эвэнтуальна нейкую параду. І вось я зайшоў да Тумаша, пагутарыў зь ім.

Тумаш быў вельмі заняты й адправіў мяне да Антона Адамовіча. Адамовіч кажа:

- Заставайся тут са мною, тут сягоньня будзе першая палітычная нелегальная нарада. Трэба разгледзець сытуацыю, якая да гэтага часу была, і што маем далей рабіць.

І вот я ў яго застаўся, ён канчаў сваю работу. Ягоная канцылярыя была даволі вялікая. Пачалі зьбірацца людзі на нараду. Прыйшоў Усевалад Родзька, які й быў ініцыятарам гэтае нарады, тады падышлі Савёнак, Алесь Матусэвіч, Сінькевіч, Гуцька. Словам, было там чалавек, можа, з дваццаць. Тумаша ня было. Але Тумаш аб гэтай нарадзе ведаў, таму што, калі нарада скончылася, ня помню хто, сказаў:

- Цяпер, хлопцы, ідзём да Тумаша на абед. Вы ўсе запрошаныя.

Ну вось, там я пазнаёміўся з Савёнкам. Як ён выглядаў? Моцна сіваваты, меў доўгія валасы, такія характэрныя, як казалі, даўней эсэры насілі. Такі бадзёры, вельмі бадзёры.

Аб гэтай нарадзе я ўжо многа разоў гаварыў. Нарада была ў справе разгляду сытуацыі. Ужо ішлі нямецкія пагромы. І мы прынялі некалькі пастаноў: беларусізацыю устаноў гораду, школьніцтва, тэатру, адміністрацыі, цэркваў. І галоўнае было пастаноўленьне - арганізаваць Беларускую Незалежніцкую Партыю. Так што гэтая нарада й была пачаткам Беларускай Незалежніцкай Партыі, тыя людзі яшчэ далей праводзілі такія апытаньні, і першы сход яе адбыўся ў канцы 1942 году ў памяшканьні Саковіча. Саковіч быў

начальнікам паліцыі, але ў гэтым самым руху Беларускай Незалежніцкай Партыі быў ад самага пачатку й зьяўляўся адным зь ініцыятараў. Таксама, як Вітушка і Касмовіч.

Пасьля мы пайшлі да Тумаша на абед. Тумаш, ягоны заступнік Вітушка й начальнік тады паліцыі Касмовіч жылі ў адным вельмі цікавым доме былшага генэрала Паўлава, камандуючага Беларускай ваеннай акругі, якога потым бальшавікі расстралялі за нядбаласьць: ён не дагледзеў напад немцаў на Савецкі Саюз. Быў расстраляны ён і ягоныя заступнікі, па-мойму, цэлы штаб.

Жылі яны ў гэтым доме, які вельмі добра ахоўваўся. Гэтая вуліца паралельная да галоўнай, ці цяперашняга прасьпекту Скарыны. Па-мойму, Кірава яна была. Гэты дом яны занялі таму, што ён вельмі добра ахоўваўся. Яны жылі на першым паверсе. Ды й сам дом, здаецца, быў аднапавярховы мураваны з моцнымі сталёвымі акяніцамі, што закрывалі вокны.

Вось пры абедзе я там найбліжэй пазнаў Савёнка. Пры абедзе нас было чалавек таксама, можа, дваццаць. Стаяў доўгі стол, і там Савёнак дэманстраваў гэтую кнігу, вынесеную з КГБ, тады НКВД, кнігу абвінавачваньняў, ці прысудаў Беларускаму Нацыянальнаму Цэнтру. Зьвярніце ўвагу, вельмі многа ёсьць памылак, што да гэтай кнігі, яе інакш называюць і розна гавораць, дзе яна падзелася. Артыкул Савёнка - найлепшы артыкул пра Беларускі Нацыянальны Цэнтар. І пра гэтую кнігу ён там успамінае. У кнізе гэтай сьпіс усіх, ці, можа, калі ня ўсіх, то бальшыні пакараных тады ў Менску дзеячаў Беларускага Нацыянальнага Цэнтру.

У асноўным гэта былі дзеячы Заходняй Беларусі: Рак-Міхайлоўскі, Мятла, Валынец, Дварчанін, Кахановіч і іншыя. Пасьля былі далучаныя й усходнебеларускія дзеячы. Дарэчы, Савёнак быў у ліку тых дзеячаў (іх было нямнога, некалькі чалавек, па-мойму, магчыма на пальцах адной рукі палічыць), што ня прызналіся да віны. А там усе прызналіся, хаця такога Беларускага Нацыянальнага Цэнтру ня было. Была гэта выдумка Масквы. Чарговая, як і той у часы

нацдэмаўшчыны, у 1930 годзе, Саюз Вызваленьня Беларусі.

На абедзе гаворкі былі, у асноўным, пра палітыку. І Савёнак найбольш актыўны тады быў, расказваў пра гэты Беларускі Нацыянальны Цэнтр, пра гэтую кнігу, дэманстраваў яе. Гэта быў такі машынапіс, прыблізна фармату канцылярыйнай паперы й добра зложаны й добра апраўлены. КГБ, ці НКВД, стараліся трымаць архівы ў парадку.

Гаворак пра літаратуру было многа. Савёнак заўсёды вясёла расказваў свае фэльетоны. Ён быў адным з тых вязьняў, што цяжка сядзеў, таму што з гэтых сасланцаў усякія былі людзі, якіх пасьля турмы ссылалі на пасяленьне. Вось так, як Адамовіч, напрыклад. Праўда, ён ня з гэтага працэсу, а з 1930 году - працэсу Саюзу Вызваленьня Беларусі. Але ён быў сасланы й там, недалёка Вяткі, здаецца, у Мардовіі ці Ўдмурдзіі сядзеў сабе - быў настаўнікам. І Кіпелі там недалёка былі, і Ул.Жылка.

А Савёнак - Савёнак быў у лягерох! Спачатку ён, здаецца, быў у Комі на лясных работах, яго перавезьлі, ня знаю куды. У кожным разе, яго перавезьлі ў такое месца, дзе ім было значна лепей. Ён казаў, што там ім давалі зацірку, жытнюю зацірку, і яны ад той заціркі пасьля такога голаду, які раней мелі, паразьядаліся, казаў, о-о-о!

У «Менскай газэце» Савёнак быў адным з супрацоўнікаў. Калі хто хоча ведаць яшчэ аб тых часох, газэце, то там фактычна гэтая група - Адамовіч, Савёнак, у меншай меры Арсеньнева - вызначала палітычны кірунак газэты. Вось калі трэба было пра нешта даведацца, ішлі ў газэту.

Набліжаліся Дзяды. Я за час, што жыў у Менску, аблазіў усе могілкі. Знайшоў і магілу Сьцяпана Булата. Потым гэтыя могілкі разбурылі. А цэркаўка там і цяпер стаіць. Маленькая.

На Вайсковых могілках пахаваны Эдуард Самуйлёнак. Ягоная магіла недалёка ад царквы. І яшчэ адна магіла была - ці не Чарвякова? На гэтых магілах ня было ніякіх знакаў. У мяне ўзьнікла думка паставіць крыжы на гэтыя магілы. Але-ж то ўсё былі камуністы. Савёнак кажа:

– Няважна, што камуністы. Па-першае, гэта хрышчоныя людзі; а па-другое, – беларускія патрыёты. У тых умовах, у якіх яны жылі, яны, магчыма, не маглі інакш сябе паказаць. Так што стаў крыжы.

І я паставіў крыжы.

Там, у Менску, мы некаторы час жылі з Савёнкам у адным раёне. І таму я зь ім часта ішоў дахаты, часта сустракаўся. Гэты раён недалёка ад Акадэміі навук. Там Дом друку. І ад Дому друку, калі ісьці ў маскоўскім кірунку, то былі такія домікі для працаўнікоў друку. У адным з такіх домікаў я жыў з Алесем Матусэвічам, а ў другім такім-жа, толькі на іншай вуліцы, жылі Савёнкі. Так што я вельмі часта з Савёнкам сустракаўся, такія блізкія дачыненьні зь ім былі.

На эміграцыю мы ехалі разам, ці не ў адным вагоне. У Нямеччыну мы таксама паехалі разам, разам трапілі ў Бэрлін, там большая частка беларусаў засталася, а мы з Савёнкам паехалі ў Сілезію. А там уладкоўваліся па-рознаму. Жылі ў лягеры працаўнікоў, якія былі занятыя на розных фабрыках. Там мы зноў разлучыліся. Не знаю, як яны паехалі, а я паехаў праз Бэрлін зь Янкам Ліманоўскім.

Савёнак – вельмі сьціплы чалавек. Гэта адно. Па-другое, чалавек прасталінейны. Ня любіў улазіць у такія сытуацыі, дзе мог скампрамэнтаваць сябе. Таму аб ім так мала засталося зьвестак, нягледзячы на тое, што гэта такі моцны духовы чалавек, вельмі моцны. У яго няма такой багатай перапіскі, як, напрыклад, у Віцьбіча. Потым у Нью-Ёрку ён ня так доўга й быў. У хуткім часе яны выехалі зь Нью-Ёрку, купілі такую малую фармачку, курыную, і там ён ужо заставаўся. Аж да сьмерці. Зь людзьмі ён сустракаўся толькі ў сьвяты. Ці калі мы прыяжджалі да яго ў госьці. Раз на год я заўсёды езьдзіў да іх летам.

Як фэльетаніста Савёнка вельмі высока цанілі. Ягоны «Дзёньнік», што ішоў у падвалах «Беларускай газэты», цанілі вельмі высока. А на эміграцыі ён напісаў пару фэльетонаў, можа, пару артыкулаў у газэту. Дарэчы, і там, у Менску, ён ня толькі фэльетоны пісаў. І артыкулы таксама. Вельмі

добрыя артыкулы ягоныя на эканамічныя тэмы. Ясна, пад рознымі псэўданімамі ўсе. Пра ягоную даваенную кнігу, думаю, ня было шырока ведама. Ён увогуле не належаў ні да «Маладняка», ні да «Ўзвышша». Ну а ў пісьменьніцкім гурце ён быў. Гэта група, у якой быў Чарот, ягоны зямляк, дарэчы. Яны разам вучыліся й былі ў вельмі блізкіх дачыненьнях. Савёнак часта расказваў пра Чарота.

На эміграцыі быў ня толькі «сум па радзіме». Я ня думаю, што так многа месца прысьвячалі суму, як пра эміграцыю пішуць. Была праца, я сказаў-бы, у заступніцтве незалежнай думкі й незалежнай ідэі, праца для незалежнасьці Беларусі. А вось суму там спэцыяльна я не заўважыў.

Мне цяжка сказаць, чаму Савёнак не надрукаваў тут кнігі, хаця так многа напісаў. Думаю, проста праз сваю сьціпласьць. Ён як журналіст вельмі моцны. Вось мне ведамы такі факт цікавы. Кабыш (Кандыбовіч) быў загадчыкам СТО, галоўнай гандлёвай арганізацыі на тэрыторыі Беларусі. Адзін раз яму трэба быў такі моцны артыкул у газэце. Ён кажа: «Знаеце што, хлопцы, свіньню вам цэлую дам за добры артыкул» (гэта перад Калядамі было ці што?). Тады сабралася рэдакцыя: свіньня - гэта-ж вялікая справа ў час нямецкай акупацыі, і сталі рашаць, хто напіша артыкул. І даручылі Савёнку. У яго ёсьць такія на эканамічныя тэмы артыкулы на першай старонцы газэты. Думаю, што гэта, магчыма, было ў 1942 годзе. Так што Савёнак, як журналіст, у час нямецкай акупацыі ў гэтай беларускай газэце быў самы моцны. Ня толькі фэльетаніст. Фэльетоны - гэта між іншым, але калі гавораць пра Савёнка, то нібы гэта асноўны ягоны жанр. Але ён ня вельмі хацеў пісаць.

Савёнак, дарэчы, выратаваў Адамовіча ў час вайны. Там, у рэдакцыі, быў такі звычай: а 12-й недзе гадзіне ўсе ішлі на абед у сталоўку Самапомачы. Яна была на вуліцы, якая ў савецкія часы называлася Камсамольская (і цяпер, відаць, так), а ў часе вайны яе былі назвалі вуліцай Алеся Гаруна. Абед звычайна быў просты: зацірка, крупнік, яшчэ там нешта.

Я часта заходзіў туды да іх. Вярталіся ў рэдакцыю.

Савёнак падышоў да Адамовічавага стала папрасіць пяро. Яму на нешта патрэбна было. Адамовіч адчыніў столік, глядзіць - там ляжыць бомба, міна. І па-расейску напісана: «Не трогать!». Адамовіч, як пабачыў, крыкнуў на ўсіх: «Уцякайце!». Мы ўсе павыходзілі, пазванілі ў паліцыю. Прыйшоў паліцыянт з нашай, мясцовай, паліцыі. Ён узяў гэтую міну выносіць, вынес яе з будынку, і перад будынкам яна разарвалася. У руках. І паліцыянта разарвала. Паліцыянт той быў фолькс-дойч, менскі немец. Пасьля гэтага немцы сказалі Адамовічу, каб ён неадкладна выехаў у Бэрлін. І ён пасьля гэтай бомбы на другі ці на трэці дзень выехаў. А Савёнак застаўся. І ўжо пасьля гэтага нейкі спалох наступіў у рэдакцыі. Дарэчы, тады сярод гасьцей быў зь Вільні прыехаўшы наш драматург Аляхновіч. Я там быў, але я раней выйшаў. А хто міну падлажыў? Нічога ня ведама. Ці гэта была бальшавіцкая работа, ці нямецкая... Адамовіч ня быў карысны для немцаў. Таму яны маглі хацець яго пазбыцца».

Напрыканцы сакавіка 1944 г. кіраўніком рэпэртуарнай сэкцыі Беларускага Культурнага Згуртаваньня Янкам Ліманоўскім было прынята рашэньне ажыцьцявіць пастаноўку камічнай опэры «Тарас на Парнасе», і ён запрасіў Л. Савёнка напісаць лібрэта. Той ужо пачаў накідваць тэкст, характарыстыку сцэнічных вобразаў, але не хапіла часу. Апошні запіс у сшытку напрацовак - горкі: «Калі на «Ўзвышша» ўсходзілі 5 месяцаў, дык на Парнас пры такіх тэмпах можна залезьці за тры гады». Сапраўды, часапіс «Узвышша», які меліся аднавіць, быў цалкам гатовы да друку, але сьвету не пабачыў, адбіты быў толькі няпоўны сыгнальны экзэмпляр. Ня ўбачыла сьвету і опэра «Тарас на Парнасе».

Герой самага вялікага твора Савёнка, Іван Іванавіч Чужанінаў, піша дзёньнік на працягу году, а вось сам аўтар, нажаль, ніякіх запісаў ня вёў - так, зрэдзьчасу пакідаў радок-другі ў сшытку, да якога потым ніколі не вяртаўся. І ўсё-ж:

«28.06. Ноч у БЦР. На Паўночным вакзале. Ноч на

таварнай.

29.06. Бамбардавалі. Правадыры ў кусты. «Герой», які напачатку хадзіў з аўтаматам, паваліўся зь перапугу ў яму з глінай. Выйшаў пад раніцу, як зэбра.

- Навесілі!

- На нас?

- На нас.

30.06. Стоўбцы. Трывога. Паэта (або пісьменьнік)ліе горкія сьлёзы (ладна выпіўшы) - толькі паэта можа зразумець гэта. Можа глядзімо на гэта апошні раз».

Разьвітаньне сапраўды было назаўсёды. Пачалася эміграцыя, а зь ёй - чарговы, «новы этап беларусізацыі», які, што праўда, у нашай гісторыі яшчэ не атрымаў свайго «парадкавага нумару».

У Нямеччыне Савёнак апынуўся спачатку ў беларускім лягеры ДП Міхельсдорфе, а потым у ДП Остэргофэн, заснаваным зімой 1947 г. Прытулак у ім знайшлі больш за 400 беларусаў. Дзякуючы Станіславу Станкевічу, Антону Адамовічу, Міколу Равенскаму ды Апалёніі й Лявону Савёнкам гэты лягер стаўся адным з цэнтраў беларускай эміграцыі ў Нямеччыне. Тут пачала выдавацца газэта «Бацькаўшчына» (першы нумар выйшаў 31 кастрычніка 1947г.), якая адыграла выключную ролю на эміграцыі; тут працавала драматычная студыя пад кіраўніцтвам Аўгена Кавалеўскага; тут выдаваўся часапіс «Рух», была сядзіба Беларускага Нацыянальнага Цэнтру (БНЦ).

У Статуце БНЦ мэты й заданьні былі акрэсьлены наступным чынам: «Беларускі Нацыянальны Цэнтар стаіць на грунце дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі і вядзе сваю працу ў мэтах зрэалізаваньня дзяржаўна-незалежніцкіх ідэалаў, выражаных у акце 25 сакавіка 1918 г. У сваёй палітычнай дзейнасьці БНЦ будзе кіравацца прынцыпамі заходняй цывілізацыі й дэмакратызму, выступаючы супраць усялякіх відаў таталітарызму. БНЦ будзе імкнуцца да цеснага супрацоўніцтва зь іншымі народамі, першым чынам із суседнімі беларускаму, якія знаходзяцца сяньня ў падобным да яго палажэньні й змагацца за тыя самыя мэты. Гэтае

супрацоўніцтва павінна апірацца на прызнаньне й пашану поўных сувэрэнных правоў кажнага народу й ні ў чым не павінна парушаць інтарэсаў беларускага народу й ягонай нацыянальнай годнасьці. БНЦ зьяўляецца арганізацыяй міжпартыйнай і згуртоўвае ў сабе на дэмакратычных асновах усе палітычна-грамадзкія кірункі беларускае эміграцыі й каардынуе іх дзейнасьць. БНЦ вядзе працу як палітычную, так і сацыяльна-харытатыўную, культурна-асьветную ды ўсялякую іншую, якая можа быць патрэбнай у абставінах эміграцыі». Сябрамі БНЦ былі, акрамя Л. Савёнка, такія ведамыя дзеячы, як Ант. Адамовіч, А. Вініцкі, А. Каханоўскі, Б. Рагуля, Ф. Кушаль, В. Тумаш, Ст. Станкевіч, Я. Сурвілла ды іншыя.

У 1947 годзе ў лягеры быў выдадзены першы нумар часапісу «Сакавік», не ў апошнюю чаргу дзякуючы Л. Савёнку. Менавіта ў яго захоўваўся поўны варыянт (у адрозьненьне ад выдрукаванага Язэпам Лёсікам у 1920 г. у газэце «Беларусь») гістарычнай драмы Каруся Каганца «Сын Даніла». Зараз складана сказаць, якім чынам трапіў да яго гэты твор. Магчыма, ад Янкі Ліманоўскага, у якога на эміграцыі перахоўваліся некаторыя матар'ялы беларускіх пісьменьнікаў (нажаль, сёньня лёс гэтых дакумантаў невядомы). Антон Адамовіч, даведаўшыся, што ў Савёнка ёсьць драма Каруся Каганца, загарэўся жаданьнем яе выдрукаваць. Так паўстала ідэя новага часапісу. У ім, акрамя навэлы В. Бірыча (Ант. Адамовіча) «Афрадыта-Ост», вершаў Рыгора Крушыны, Натальлі Арсеньневай, Масея Сяднёва, быў зьмешчаны й пачатак «Дзёньніку Чужанінава», які атрымаў новы назоў - «Запіскі эмігранта». Выглядае на тое, што аўтар зьбіраўся ня толькі перадрукаваць «Дзёньнік» зь «Беларускай Газэты», але й працягнуць жыцьцяпіс героя ў лягерох ДП. На вялікі жаль, публікацыя ня была скончаная, і працяг «Дзёньніка Чужанінава» не ажыцьцявіўся.

У лягеры Остэргофэн Лявон Савёнак працаваў дырэктарам Беларускае Гімназіі, якая адчынілася 24 лютага 1947 г. Разам зь ім, выкладчыкам матэматыкі, настаўнічалі Антон Адамовіч (гісторыя), Мікола Кунцэвіч (лацінская й

замежная мовы), Пётра Манькоўскі (ангельская мова), Мікола Равенскі (сьпевы), Апалёнія Савёнак (родная мова й літаратура), Зінаіда Станкевіч (прыродаведа й фізыка) ды іншыя. Лявон Савёнак выкладаў таксама на адукацыйных курсах для дарослых.

Зь лягеру Остэргофэн Савёнкі пераехалі ў Розэнгайм, куды перавезьлі беларускі лягер, дзе і ён і ягоная жонка Апалёнія прадаўжалі выкладаць у гімназіі. Савёнак часта езьдзіў у Мюнхен, дзе інтэнсыфікавалася палітычнае жыцьцё антыкамуністычнае эміграцыі з СССР. Навязаў Савёнак цеснае супрацоўніцтва з украінскай газэтай «Украіньскі Вісті» й рэдактарам Іванам Баграным.

4-5 чэрвеня 1948 г. у горадзе Канстанцы (Француская зона) адбыўся зьезд праваслаўных беларусаў, да правядзеньня якога прыклаў немалыя намаганьні й Л. Савёнак, і сам быў сярод ягоных удзельнікаў. Гэты зьезд стаўся вырашальным у адраджэньні Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы. Тады была прынятая наступная пастанова: «Асноўваючыся на ідэі Грыгора Цамблака, незалежнасьці Беларускай (Вялікага Княства Літоўскага) Царквы ды змаганьні за яе зьдзяйсьненьне пазьнейшых беларускіх праваслаўных іерархаў, духоўнікаў і вернікаў, закончаным мітрапалітам Менскім Мельхісэдэкам у 1922 годзе, устанавіўшага Беларускую Аўтакефальную Царкву, Зьезд сьцьвярджае, што тры епархіі Беларускай Праваслаўнай Царквы (Віленская, Горадзенская й Пінская) атрымалі дазвол на аддзяленьне ў Беларускую Аўтакефальную Царкву, багаслаўленьне й прызнаньне ад Мітрапаліта Варшаўскага і ўсяе Польшчы, Блажэньнейшага Дыянісія - галавы Польскай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, дадзеныя ім на рукі Мітрапаліта Аляксандра Пінскага. Дзеля таго, што перад Менскім Усебеларускім Праваслаўным Саборам існавалі толькі тры епархіі, стварыўшыя наступныя епархіі Беларускай Праваслаўнай Царквы, Зьезд сьцьвярджае кананічнасьць Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы».

У ЗША Л. Савёнак пераехаў у 1950 г. Гэта быў час, калі ў Радзе БНР, сябрам якое ён быў ад 1947 году, адбыўся

раскол (1952-54 гг.). Прычынай расколу было стаўленьне да палітыкі «Амэрыканскага Камітэту Вызваленьня ад бальшавізму» (першапачатковая назва - «Камітэт Вызваленьня Народаў Расеі»). Справа ў тым, што з пачаткам «халоднае вайны» ў Вашынгтоне паўсталі як-бы дзьве плыні - два пагляды на дачыненьні з СССР. Пэнтагон уважаў, што ў тагачасных умовах адзінай гарантыяй міру можа быць нарошчваньне ўзбраеньня. Палітыкі з Кангрэсу лічылі, што прапаганда, вывучэньне СССР маюць ня меншае значэньне. У выніку іхнай актыўнай дзейнасьці паўстаў Інстытут вывучэньня СССР, Радыё «Вызваленьне» (пазьнейшая «Свабода»). Афіцыйна амэрыканскі ўрад заявіў: ён змагаецца з камунізмам у СССР і ў гэтай барацьбе падтрымоўвае ўсе народы - беларусаў, летувісаў, украінцаў. Але ён не вырашае далейшы лёс земляў, што знаходзяцца зараз пад расейскай акупацыяй. На бок гэтай афіцыйнай палітыкі, палітыкі так званага «непрадрашэнства», стала частка сяброў Рады БНР разам з прэзыдэнтам М. Абрамчыкам. Яны прытрымліваліся думкі, што сёньня неабходна максымальна атрымаць дапамогу ад афіцыйнага Вашынгтону, а ўжо потым уздымаць пытаньне пра незалежнасьць Беларусі. Другая, даволі значная частка сяброў Рады БНР, не пагадзілася з гэтым і стварыла фракцыю «Асьцярожнага Супрацоўніцтва з Амэрыканскім Камітэтам», у якую ўваходзіў і Л. Савёнак. Гэтая фракцыя заявіла, што незалежнасьць Беларусі была абвешчана яшчэ ў 1918 годзе й на пазыцыях непрадрашэнства Рада БНР з «Амэрыканскім Камітэтам Вызваленьня ад бальшавізму» супрацоўнічаць ня можа. Быў створаны мэханізм для перавыбараў Прэзыдыюму й прэзыдэнта. Старшынём камісіі па падрыхтоўцы рэфэрэндуму быў абраны Л. Савёнак.

У выніку перамагла група М. Абрамчыка. Тыя сябры Рады, што не пагадзіліся з палітыкай «непрадрашэнства», паступова адышлі ад актыўнай палітычнай дзейнасьці ў Прэзыдыюме, а А. Каханоўскі нават выйшаў з Рады.

Разам з тым, неабходна зазначыць, што палітыка «непрадрашэнства» засталася такой пераважна на афіцыйных паперах, бо і ў друку, і на радыё нацыянальная прапаганда

вялася з адназначна дзяржаўніцкага пункту гледжаньня.

Палітычная й грамадзка-культурніцкая дзейнасьць Лявона Савёнка на эміграцыі - тэма асобнай, грунтоўнай размовы: адзін з ініцыятараў стварэньня Камітэту Незалежнай Беларусі (разам з Л. Галяком, Ю. Сабалеўскім, А. Плескачэўскім), сябра Цэнтральнага Камітэту Аб'яднаньня Беларускіх Нацыянал-Дэмакратаў (старшыня А. Каханоўскі), рэдагаваў газэту «Беларус», уваходзіў у дарадную камісію па перакладу Бібліі, які ажыцьцяўлялі Янка Станкевіч ды пастар Масей Гітлін. Як журналіст, што добра ведаў савецкую прэсу, апрацоўваў манаграфію аб прэсе БССР (нажаль, яна не захавалася), а таксама даваў шмат інфармацыі ў заходнія даведнікі аб падсавецкім друку на Беларусі (La Presse Derrière le Ridean de Fer. Paris, 1948; The Free Press of the Supressed Nations. Augsburg, 1950).

Адным зь ягоных блізкіх сяброў быў Мікола Равенскі, зь якім лучыла спачатку частая рыбалка на Дунаі, а потым, калі Равенскі пераехаў у Бэльгію, - ліставаньне. У ЗША былі блізкія дачыненьні зь Міколам Паньковым, Аўгенам Каханоўскім, Антонам Шукелойцам, Антонам Адамовічам, Віталем Кажанам, Ізыдарам Плашчынскім, Гіпалітам Паланевічам, сям'ёю Васіля Стомы (Сініцы), земляка з Глыбоччыны. Даўгагадовым і блізкім сябрам быў доктар Станіслаў Грынкевіч, сем'і Аляксея Грушы, Міколы Гарошкі, Івана ды Вольгі Канарчукоў.

Памёр Лявон Савёнак 21 лютага 1974 г. Пахаваны на беларускіх могілках у Іст-Брансьуіку.

Творчая спадчына Лявона Савёнка невялікая, але шматгранная: гэта й даваенныя фэльетоны; фэльетоны, надрукаваныя ў часы Другой сусьветнай вайны, на эміграцыі, шматлікія артыкулы, пераважна на палітычныя і эканамічныя тэмы. І, натуральна, «Дзёньнік Чужанінава».

Сатырычныя творы Савёнка, прысьвечаныя барацьбе за беларускую дзяржаўную мову, і сёньня, амаль праз 70 гадоў, на вялікі жаль, ня страцілі сваёй актуальнасьці й вастрыні. Назва цыклю сатырычных апавяданьняў

«Беларусізацыя пад №...» сталася назвай гэтай кнігі. У ёй, першай пасьля 1929 году кніжцы пісьменьніка, зьмешчана толькі частка ягонай творчай спадчыны.

Новы зборнік твораў Лявона Савёнка знаёміць чытача з найбольш цікавымі ўзорамі розных этапаў творчасьці і дазваляе прыйсьці да наступнай высновы: сатыра Савёнка ад пачатку была ня столькі антысавецкай, антырасейскай, антыкамуністычнай (хоць гэта ўсё, бязумоўна, ёсьць), колькі пра-беларускай. Гэта асабліва добра бачна на прыкладзе твораў эміграцыйнага пэрыяду, калі аб'ектам сатыры становяцца «зарубежнікі» й «крывічы» («Ліст у рэдакцыю пра кансалідацыю») або захопленасьць месьцічаў лягероў ДП утварэньнем «урадаў» («Што рабіць?») - адным словам, усё, што замінала, перашкаджала нармальнаму беларускаму жыцьцю.

Зь першага фэльетону, якім пачыналася адзіная кніга Л. Савёнка, з «Чароўнай іголкі» (1929 г.), выразна выяўляецца мастацкі мэтад пісьменьніка - фантастычны рэалізм, калі апісанае ім здарэньне, у найвышэйшай ступені неверагоднае, здараецца ці ня штодзень: улада шукае ў коміне чароўную іголку, што быццам дапамагае выйграваць судовыя працэсы; судзяць каня за тое, што сьледчы трапіў ня ў тую вёску, напіўся ды й згубіў «вельмі важныя справы» («У абарону Буланага»). І не за такое маглі асудзіць, і ня толькі каня. Сутнасьць мэтаду ў паказе рэальнай жыцьцёвай паўсядзённай зьявы ў нечаканым, фантасмагарычным ракурсе. Прытым, фантастычнасьць літаральна пранізваецца рэальнымі побытавымі дэталямі. Так, праз прызму фантастыкі, ствараецца новы пагляд на добра знаёмую ўсім рэчаіснасьць. Падсавецкае жыцьцё было настолькі абсурднае, настолькі неверагоднае, што мэтад адлюстраваньня яго ў літаратуры мог быць адно фантасмагарычным. А што рэчаіснасьць была сапраўды такая, добра сьведчыцца ўсёй практыкай савецкай дзяржавы - стварэньнем уяўных «шкодніцкіх» арганізацый, шматлікімі ірэальнымі судовымі працэсамі, фантастычнасьцю фармулёвак прысудаў і г. д. І таму ў гэтых фантасмагорыях Лявона Савёнка рэалістычнасьць, факталягічная дакладнасьць

большая за тагачасныя (ды й значна пазьнейшыя), так званыя, рэалістычныя творы.

І я шчасьлівы, бо заўсёды
Шчасьлівы той - хто бальшавік.
А. Александровіч. Песьня бальшавіка.

Ну яго к чорту,
Паказваць пачуцьцяў мастацтва,
Лепей вучыцца
Валодаць нажом.
М. Бацюшкаў. На бой! На бой!

Адрынуты ўпадніцтва, хістаньні й узьлёты.
І паўшы шлях усьцелен прастатой.
Мы прагнем чорнаю работай
Нагнаць гісторыі прастой.
Прыбытак Лад. Пралетарскай
інтэлігенцыі.

І нездарма адзін з герояў Савёнка, аўтар першай, мабыць, «гастранамічнай гісторыі» Беларусі («Васеньнія настроі») ня верыць самой савецкай рэчаіснасьці - настолькі яна фантастычная - і штогод паўтарае сам сабе: «Дзе гэта калі хто бачыў? Ды нічога з гэтага ня будзе». Такога, сапраўды, яшчэ ніхто ў сьвеце ня бачыў, але такое сталася. І што з гэтага выйшла, спазнала на сабе не адно пакаленьне беларусаў.

У вайну сытуацыя на Беларусі зьмянілася, а зь ёю зьмяніўся ці, хутчэй, набыў новыя адценьні творчы мэтад пісьменьніка, зьмяніліся і акцэнты.

Сёньня, калі «Дзёньнік Чужанінава» ўпяршыню (з 1942 году) перачытваецца, і ўпяршыню - як самастойны твор, а ня нізка асобных фэльетонаў, бачна, наколькі ён «кладзецца» ў нашую літаратуру, ды дзіўна, што да гэтага часу яго быццам-бы ня было ня толькі для шырокага чытача, але й

для крытыкаў, гісторыкаў, палітыкаў - для ўсіх нас, настолькі ён арганічны для нашага існаваньня. «Дзёньнік» ствараўся ў 1942 г., але ў тэксьце ня знойдзем ані высьпяткаў уладзе былой, ані лісьлівасьці перад уладай новай. Нават болей, часам міжволі думаецца: а куды глядзелі тагачасныя цэнзары? Выглядае, аўтара цікавяць ня столькі ўмовы, колькі чалавек у гэтых умовах, якія - будзе дарэчы тут зазначыць - з твора паўстаюць адрознымі ад нашых трывалых уяўленьняў і тым самым набываюць ці не гістарычную вартасьць, пра што й піша аўтар ва ўступе «Ад перакладніка». Сапраўды, так пра жыцьцё ў акупаваным Менску ня пісаў ніхто.

Разам з тым «Дзёньнік Чужанінава» - гэта й нашыя надзённыя «праклятыя пытаньні». Прыкладам, герой кажа: «У беларусаў нічога ня будзе», і праз колькі дзён-старонак разважае з суседзямі пра намаганьні гэбраяў адрадзіць уласную дзяржаву; сьмяецца зь іхнай неваяўнічасьці, хоць «калі й зайца біць, то й ён запалкі будзе паліць». Але мы, сёньняшнія чытачы, ведаем, хто меў рацыю ў тэй спрэчцы, ведаем, што такая дзяржава існуе.

Іван Іванавіч Чужанінаў пісаў запіскі, як Самсон Самасуй свае скруткі. Але на гэтым іхнае падабенства бадай што заканчваецца - пры ўсёй спакусе паралелі. Калі Мрыеўскі герой - «самавысуванец», дык Савёнкаўскі - зусім наадварот, ён хутчэй «самазасуванец». Аднак значна больш істотнае, што твор Мрыя (а яшчэ можам згадаць «Крывічоў» Міхася Зарэцкага ды «Тутэйшых» Янкі Купалы - няхай не бянтэжыць відавочнае непадабенства твораў), гэта пагляд бы знутры, тады як твор Л. Савёнка - гэта пагляд збоку. Вось гэтага пагляду збоку, характэрнага для твораў Савёнка ад пачатку ягонай творчасьці, нам сапраўды не хапала. Пагляду няхай староньняга, але не варожага, мо гіранічнага, але не саркастычнага, пагляду, дзе была-б прынамсі спроба, жаданьне зразумець, а не сьвядома сфальсыфікаваць, як адбылося, прыкладам, у Зьмітрака Бядулі, былога калегі Лявона Савёнка па працы ў «Савецкай Беларусі», у другой кнізе рамана «Язэпа Крушынскага». Пісьменьнік, блізкі ў свой

час да Рады БНР, ад імя аўтара, а не свайго героя шаржыравана малюе Шчылу (М. Шылу), Гамоньку (Мамоньку), Саколіча (Смоліча), Гарунову (П. Бадунову), Кахарку (В. Захарку), «лейб-крытыка» Максіма Гайдача (М. Гарэцкага), «худую, сінявокую, юрлівую» княгіню Радзівіл. Л. Зайца, сябра рады Першага Ўсебеларускага кангрэсу, дзяржаўнага кантралёра ва Ўрадзе БНР, гэбрая па нацыянальнасьці, ахарактарызаваў вуснамі пані Марыі: «А Лявончыка ведаеце? Спрытненькі, чорненькі, у маршчынках». Аўтар «Язэпа Крушынскага» гэтак стараўся адпавядаць часу ў 30-я гады, што ў 50-я, калі выдаваўся чатырохтамовы збор твораў З. Бядулі, рэдакцыйная калегія нават мусіла зазначыць: «Пісьменьнік імкнуўся як мага дакладней выкрыць злачынствы зусім канкрэтных ворагаў. Адсюль наяўнасьць у кнізе публіцыстычных мясьцін, якія мелі цікавасьць на той момант, калі адбывалася само выкрыцьцё таго ці іншага нацыяналістычнага дзеяча, злоўленага з палічным. Такая публіцыстычнасьць не магла доўга жыць у мастацкім творы... Рэдакцыйная калегія палічыла неабходным апусьціць некаторыя месцы з падобнай публіцыстыкай, са спасылкамі на творы й дакументы, якія на сёньняшні дзень не прадстаўляюць ніякай цікавасьці чытачам і будуць толькі псаваць уражаньне ад мастацкага твору».

Творы Савёнка, адмыслова напісаныя не аўтарскаю мовай, а мовай масы - той мовай, што падмацоўвала і ўмацоўвала савецкую культуру наагул, мову «вылучэнцаў» - у прыватнасьці. Мова клішэ, мова штампаў, што гучыць дысанансам з народнай мовай асобных герояў - прыкладам, таго-ж Сымона, аўтарскага варыянта філёзафа Торбы, які кажа пра сябе: «я тутэйшы. Дый навошта мне кіравацца? Хай на мяне кіруюцца, каму трэба, а я ў сваёй хаце й на сваёй зямлі». І галоўны герой, ці дакладней, Антыгерой (кажа пра сябе: «Хто я такі? Дзіўна. Такога пытаньня я сабе яшчэ ніколі ня ставіў»), таксама створаны выключна моўнымі сродкамі: парадыраваньнем афіцыёзнай мовы, камбінацыяй стыляў, сродкамі стылістычнага «зьніжэньня», карнавалізацыяй падзеяў і герояў. І ўсё гэта руйнуе наш

ЛЕАНІД СВЭН

ЧАРОЎНАЯ ІГОЛКА

ФЭЛЬЕТОНЫ

БЕЛДЗЯРЖВЫДАВЕЦТВА
МЕНСК-1929 Г.

Маці Лявона Савёнка Вольга Савёнак. 1930-я гады

Лёдзік, Апалёнія й Зора Савёнкі. Здымак зроблены для перадачы бацьку ў высылку. 1933-34 г.г.

Лявон Савёнак у высылцы. 1933-34 гг.

Хатка ў Вяльцы, дзе нарадзіўся Лявон Савёнак. Здымак 1993 г.

Лявон Савёнак - кадэт. 1917 г.

Настаўнікі Беларускай Гімназіі імя Янкі Купалы ў Розэнгайме. Зьлева направа: сядзяць - Зося Дубяга, дырэктар Алесь Вініцкі, Яп. Васіль, Мікола Равенскі, Апалёнія Савёнак, Лявон Савёнак; стаяць - Іван Муха, Мікола Кунцэвіч, Аўген Каханоўскі, Віталі Кажан, Васіль Кендыш. 1949-50 навучальны год.

Настаўнікі й вучні Беларускай Гімназіі імя Янкі Купалы ў Розэнгайме. 1949-50 навучальны год.

У рэдакцыі «Беларускай газэты». Зьлева направа: Аляксей Сянькевіч, Каткавічанка, Натальля Арсеньнева, Мікола Шчорс, Ул. Казлоўскі, Лявон Савёнак. 1943 г.

Лявон Савёнак і Васіль Кендыш у Мюнхэне пасьля атрыманьня ліцэнзіі на выданьне газэты «Бацькаўшчына». 1947 г.

Апалёнія й Лявон Савёнкі. Залатое вясельле. 1971 г.

Фарма, дзе жыў апошнія гады й памёр Лявон Савёнак.

На Беларускіх могілках у East Brunswick, N. J.

спрадвечны страх перад Сыстэмай.

Кожны дзёньнікавы запіс, маналёг - гэта маленькае самастойнае апавяданьне, звычайна анэкдатычнае (ды й сама падзея, што ляжыць у ягонай аснове - часам падаецца нам проста нерэальнай, зрэшты, як самое жыцьцё ў Сістэме), якое нязьменна заканчваецца маральлю, павучэньнем Чужанінава, «ня-тутэйшага», што жыве сярод нас як прымак, наводны, чужы, адным словам. Маналёг (маналёгі) героя Л. Савёнка, калі карыстацца тэрміналёгіяй М. Бахціна, уяўляюць сабой, па сутнасьці сваёй, спрэчку, бясконцую спрэчку, ад пачатку запраграмаваную на пройгрыш - з Сыстэмай, зь любой таталітарнай сыстэмай, будзе гэта бальшавіцкая ці фашысцкая - вынік той самы.

Вось толькі жанр Савёнка мае адну, але адметную асаблівасьць, дзякуючы якой і здабыў ён нянавісьць самой Сыстэмы: прайграе герой - выйграе чытач. Бо, як завяршае Лявон Савёнак «Дзёньнік Чужанінава», «трэба глядзець у корань».

Беларусізацыя працягваецца.

Лявон Юрэвіч

Чароўная іголка

Калі паўнапраўны грамадзянін вёскі Гнойнае Адам Бабіч ішоў у сераду раніцой з гумна, дзе складаў акалот, к двору, то быў нямала зьдзіўлены. На страсе яго ўласнае хаты стаяла некалькі вяскоўцаў і моўчкі па цаглінцы разьбіралі яго комін.

І што больш усяго было незразумелым і дзіўным для Бабіча: грамадзяне ня толькі не раскідалі цэглы, а наадварот, нават дробныя кавалачкі гліны й пылу з сажай акуратна зграбалі ў торбачкі, зносілі ўніз і рассыпалі на разасланую на сьнезе посьцілку. Некалькі вясковых панятых, пад непасрэдным наглядам члена сельсавету А. Жураўскага, поўзалі па посьцілцы й чагось пароліся ў шуме.

Тут-жа стаяў і ўважліва сачыў за працай Пятро Жураўскі, найзласьнейшы вораг Адама Бабіча, зь якім ён судзіцца за дарогу вось ужо два гады.

«Што за трасца, - разважаў Бабіч, - шукаюць нечага ў коміне... Звар'яцелі, ці што?».

І неяк троху баючыся, ён падышоў да хаты..

- Па якому праву? - зьвярнуўся ён да члена сельсавету.

Жураўскі павярнуў да яго запылены сажай твар.

- Па якому такому, пытаюся, праву разьбіваеце мне комін?

- Улада ведае, што робіць.

- Улада? Дурань ты, а ня ўлада. Ці-ж улада коміны разьбівае?

- А вось за гэтыя словы я пратакол састаўлю, за зьнявагу ўрадавай асобы пры выкананьні службовых абавязкаў. Ёсьць такі пункт.

- Састаўляй, а ўсё роўна жаліцца буду.

- Жаліцца? Вось мы табе пакажам жаліцца, як знойдзем нешта, тады пазнаеш, як супраць улады выступаць, наш пралетарскі суд падводзіць.

Бабіч вылаяўся і адышоў убок. Больш ён у справу не

мяшаўся.

А тым часам комін разабралі да страхі й пралезьлі на гару.

Гнайчане, якія к гэтаму часу, бадай, ужо ўсёй вёскай сабраліся ля бабічавай хаты, горача дыскутавалі на тэму аб разбурваньні коміну. Сапраўднай прычыны ніхто ня ведаў, і таму дыскусія мела самы разнастайны характар і часамі прымала даволі фантастычны ўхіл.

– Золата, – казалі адны, – замураваў у коміне, а нехта даказаў, каб узяць у банк.

– Ды ня золата, – папраўлялі другія, а нейкія дужа ўжо дарагія паперы...

Знайшліся й такія, што ўжо нешта «чулі» й нешта «бачылі». Суседка Агата, якая вось ужо тры гады ня можа забыцца, што Бабічавы дзеці падбілі ёй курчанё, з поваду чаго яна ўсе гэтыя тры гады дзень у дзень калоціцца з Адаміхай, у гуртку баб клялася:

– Далібог-жа, як ня хлушу.. Выйшла я гэта ўначы на двор, за патрэбай, значыцца, аж чую – нейкі грукат над Адамавай хатай. Я ўверх, значыцца, зірк, гляджу, аж нешта чырвонае з коміну як шасьне, ды ўверх, ды ўверх. Я ўскочыла, пераджагналася тры разы, а яно й зьнікла. Далібог...

У другім гуртку сівы дзед апавядаў, як у яго, дзеда, таксама нешта ў коміне вурчэла, і як прыяжджаў поп сьвяньціць комін:

– Поп, – кажа, – сьвеньціць, а яно вурчыць, поп сьвеньціць, а яно ўсё вурчыць. Так і ня даў рады. А як разьбілі комін ды зладзілі новы, дык і вурчэць перастала.

Гутаркі было шмат, варажылі па-рознаму, але ніхто дакладна ня мог сказаць, што такое «завурчэла» ў коміне Адама, каб аж улада ўзялася за гэтую справу.

Калі ўжо комін быў разбураны амаль увесь, да грамады падышоў самы разумны ў вёсцы чалавек, «вучоны», як яго звалі вясковыя.

Вядома, тут усе да яго:

– Чаму гэта такое? Ты-ж мусіш ведаць...

– А вы ня ведаеце? – зьдзівіўся вясковы «вучоны».

– Не, – адказваюць, – людзі рознае варожаць, але...

– Варожаць? – тут не варажба, а факт. Усім гэта будзе.

– Як гэта ўсім? – зьдзівіліся людзі. – Завошта?

– Ды не завошта, а для вашай-жа карысьці, дурні... Печы электрычныя ставіць будуць.

– Электрычныя печы?

– Ну, але... а комін там рэч зусім лішняя, вось і разьбіраюць.

– Ай, божачка, – загаласілі бабы, – што-ж гэта будзе, пагінем... Як-жа паранку будзем варыць?

– Паранку! Эх, някультурнасьць.. Вунь у Амэрыцы на гэткіх печах ня тое, што паранку, кавы розныя вараць, а яны – паранку! Эх!..

«Вучоны» са смакам плюнуў на вясковую някультурнасьць і пайшоў да начальства.

Грамада прыціхла, чакаючы чагось страшнага, невядомага, што можа перакуліць дагары нагамі ўсё іх жыцьцё.

Тым часам комін ужо разабралі, панятыя з членам сельсавету на чале яшчэ раз апоўзалі посьцілку з шумай і, запыленыя, запэцканыя сажай, падняліся на ногі.

– Няма? – зьдзівіўся П. Жураўскі.

– Як бачыш, – адказаў яму А. Жураўскі. І абодва сябры няпрыкметна адышлі ад хаты, загадаўшы панятым разыходзіцца.

Грамада-ж не разыходзілася. Чакалі, за кім зараз будзе чарга на ўстаноўку электрычнай печы, якой нават і коміну ня трэба. Але начальства, нічога не гаворачы, ціха папаўзло да хаты.

Гнайчане так і не даведаліся, ці будуць электрычныя печы ва ўсёй вёсцы, ці толькі ў Адама. Усе разыходзіліся незадаволеныя.

Так цягнулася дзень і два, і тыдзень. Аб электрычных печах ніхто нічога не даведаўся, нават і «вучоны» штосьць замоўк.

Настрой вёскі быў паганы. Невядома ў што-б ён выліўся, каб на бліжэйшую нядзелю не заклікалі ў раён Адама Бабіча, Пятруся Жураўскага й яшчэ некалькіх грамадзян.

У раёне ўсё й выявілася.

- Чаму гэта вы раскінулі Бабічу комін? - запыталі ў раёне А. Жураўскага.

- Шукалі, - кажа.

- Чаго шукалі?

- Іголкі...

- Іголкі? Якой іголкі?

- Ды так, іголкі, - нехаця адказваў А. Жураўскі. Ды гэта вось ён ведае.

- Ну, дык якой іголкі вы шукалі, - зьвярнуліся да П. Жураўскага.

- Чароўнай іголкі, - кажа.

- ??

- Ну, дык я ўжо вам усё па парадку. Судзіліся мы, значыць, з Бабічам, як і вам вядома, ужо два гады за дарогу. Ну, у раёне мне адмовілі, у акрузе таксама. Я сабе й думаю: чаму гэта так. Няйначай, тут нешта ё, падроблена, значыць. Ну, [redacted] да Лельчыцкай варажбіткі. Так і так, кажу.

Ну, яна й кажа: іголка ў яго ў коміне замуравана, вось чаму табе зь ім судзіцца цяжка; вынь іголку - і суд будзе на тваім баку. Ну, а як вымеш іголку з чужога коміну? Я да члена сельсавету, каб па закону, значыцца. А член сельсавету й кажа: мы, як улада, возьмем панятых і выймем іголку, а тады ў суд на яго - няхай не падводзіць. Так і зрабілі.

- Так і было? - пытаюцца ў прадстаўніка нізавой улады, члена сельсавету А. Жураўскага.

- Ды яно-ж, мусіць, так.

- Як-жа гэта ты, таварыш, паверыў забабонам? Эх, братка, а яшчэ й кандыдат у партыю... эх-хо-хо!

На гэтым і скончылася. Вёска Гнойнае супакоілася, што болей ня будуць кратаць іх комінаў.

А больш усяго радаваліся кабеты.

- Падумаеш, - казалі яны, - амараканцы знайшліся, электрычныя печы ставіць будуць. А як-жа паранку худобе варыць? Параўняліся зь кім, з амараканцамі. Яны нам не раўня.

Бадай і праўду кажуць гнайчанскія кабеты, што амэрыканцы нам не раўня. Як вы думаеце, таварышы?

Васеньнія настроі
Зь дзёньніка «любителей покушать»

1917 год. На дварэ гразка, сыра, няпрыветна – нудна на дварэ. Нудна й у хаце. І есьці ня хочацца… кусок папярок горла становіцца.

І прырода супраць нас. Восень, а тут раптам – навальніца, гром, маланка, зямлю страсанула, і закруціла завіруха. Куды тут есьці будзеш. Выпіў-бы ды… Эх, лепш пачакаць, бо…

Дзе гэта калі хто бачыў? Ды нічога з гэтага ня будзе.

1918 год. Восень. Вой, есьці хочацца, а працаваць ня хочацца: у сабатаж запісаўся. Панясу штаны на рынак. Эх, выпіць! «Где ты, времечко?». Ну, ды нічога, бо…

Дзе гэта калі хто бачыў? Ды нічога з гэтага ня…

1919 год. Восень. «Ну и времена». Прадаў пінжак з бліскучымі гузікамі, а купіў тры фунты хлеба ды кусок цукру-рафінаду ў прыдачу. Трэба шукаць працу, пакуль што якое… Бо ўсё роўна…

Дзе гэта калі хто бачыў? Ды нічога з гэтага…

1920 год. Восень. Сыра, гразка. Вязу грамафон у вёску, памяняю на хлеб… Эх, ты, яблычка – ды краснабокае… Цьфу! Ну й што гэта за жыцьцё, ну й што гэта за праца?

Дзе гэта калі хто бачыў? Ды нічога…

1921 год. Восень. Холадна ў шынялі, а бацінкі арараўскія, трасца ім у бок, ня любяць нашага клімату. Грэюся ў сталоўцы. Разам з камісарам ем зацірку, гавару аб сусьветнай рэвалюцыі, і ўсё роўна есьці хочацца… Не, так далей нічога ня будзе. Займаю восем пасадаў, трэба яшчэ пару дастаць. Бо ўсё роўна…

Дзе гэта калі хто бачыў?

1922 год. Восень. Сыра, ды ня холадна. Новы вецер павеяў, трошкі мякчэйшы. Я нясу на рынак мяшок грошы, куплю хлеба, а можа й на фунт сала хопіць.

А ўсё-ж ткі цяжка: мяшок карак цісьне, хоць і

мяккія грошы.

Дзе гэта калі хто?

1923 год. Восень. Холадна, але ня мне. Я сабе купіў новае паліто. Кажуць, нейкае сьвята йдзе, трэба есьці купіць хоць на чырвончык. Эх, выпіць-бы...

Дзе гэта калі?

1924 год. Восень. Сыра, а мне й мора па калені. І жывот у мяне - во! Дай бог кожнаму..

Чаго-б тут такога зьесьці? Мяса надаела, булка - таксама. Вінца-б выпіць ды ікрой зярністай закусіць, як гэта было калісь...

А цяпер?

Дзе гэта?

1925 год. Восень, ня сыра й ня холадна, і жыць можна. Купіў к сьвяту новую пару ды жонцы сукенку ядвабную, ды гарэлкі, ды віна. На цэлых 10 «чарвякоў» накупіў к сьвяту і «пития и яства». А ўвечары ў клюб пайду. Ну й закусім, ну й вып'ем. Эх, таварышы, гэта-ж жыцьцё...

Дзе?

1926 год. Восень. За што бароліся, таварышы? Гэта-ж ніколі падобнага ня было. Зачынілі! За тры дні да сьвята зачынілі, каб табе зачынілі!.. Плаці цяпер за бутэльку 2 р. 50к.

Ну й народ, ну й времена.

Званю на завод «Беларусь», каб хоць піва вядры са тры прыслалі...

Нудна. Нудна на дварэ, нудна і ў хаце, і есьці ня хочацца, кусок папярок горла становіцца... Восень, а тут раптам зачынілі...

Дзе гэта калі хто бачыў? Ды нічога з гэтага ня будзе...

У абарону Буланага

Буланы, судзячы па водгуках усіх ведаючых яго, - конь зусім благанадзейны, спакойны й ня брыкаецца.

Ня раз ён вазіў па раёну прадстаўнікоў раённае ўлады, уключаючы й самога старшыню, і ніхто на яго ніколі нават і пальцам не паківаў. У дыскусію ён ня ўступаў і ў тыя цяжкія хвіліны, калі члены зямельнай камісіі адзін перад адным ганялі яго па ўсім раёне. А ў апазыцыі ня быў нават і тады, калі на яго карак накладаў сядло рыкаўскі стрэлачнік.

Праўда, за ім заўважалася некаторая рэзвасьць, калі ён яшчэ быў маладняком. У тую залатую пару ён час-ад-часу падбрыкваў і выкідаў часам ня зусім прыстойнае каленца. Але гаспадарскае сэрца толькі радавалася ад гэтых выбрыкаў, і задаволены гаспадар для «поощрения» падсыпаў яму лішнюю жменьку аўса.

Зараз і гэтыя выбрыкі выветрыліся: Буланы падрос і выкіраваўся на сталага працаўніка...

І вось цяпер, калі, здавалася-б, толькі й працаваць спакойна, яго вінавацяць у разлажэньні, у нявытрыманасьці сваёй лініі. І хто вінаваціць? Сама справядлівасьць - народны сьледчы.

Справа малюецца так. Конь Буланы й народны сьледчы Каваленка ў лета ад рэвалюцыі 9-е, верасьня месяца такога-та дня пайшлі разам у вёску Вішанькі. Каваленку належала зьняць з двох сялян дапрос па вельмі важнай справе, а Буланага Рык паслаў разам з нарсьледчым. Буланы ішоў наперадзе, а Каваленка, як водзіцца, сядзеў ззаду на каламажцы, трымаючыся за портфэль, туга набіты важнымі справамі.

Дарога была вясёлая. Верасеньскае сонца, як-бы сьпяшаючыся выпусьціць хутчэй усе свае зарады, даволі шчодра ліло сьвет на голыя палі, пажоўклае лісьце й зялёна-бурыя сенажаці.

Глыбокае блакітнае неба й нудныя асеньнія краявіды настройвалі нарсьледчага на сумна-лірычны тон. Ён

дэклямаваў «Несжатую полоску», сьпяваў «Вы жертвою пали» й час-ад-часу загаворваў з Буланым аб «бренности жития».

Буланы, у адзнаку сваёй згоды з нарсьледчым аб «бренности» ківаў галавой, пад дэклямацыю «Несжатой полоски» задаволена фыркаў, а калі сьледчы зацягваў «Идете, усталые, цепью гремя», махаў пару разоў хвастом і прыбаўляў шагу.

Так завязалася справа Каваленкі й Буланага. Што было далей - «сие», як кажуць расейцы, «покрыто мраком неизвестности». Ясна толькі адно, што Каваленка й Буланы ня вытрымалі лініі.

Па-першае, заехалі ня ў вёску Вішанькі, а за сем вёрст далей, у вёску Жукі.

Па-другое, вярнуліся яны ў раён не а сёмай гадзіне ўвечары, як гэта трэба было нарсьледчаму, а на другі дзень раніцою.

Па-трэцяе, ідучы назад, яны згубілі сьледчага портфэль, туга набіты важнымі справамі, і шапку. Прычына гэтых злоздарэньняў дазнаньнем яшчэ ня ўстаноўлена, хто вінаваты - ня выяўлена, але Каваленка загадзя вінаваціць Буланага.

Я ня юрысты, ня маю ніякага дачыненьня да Фэміды й дзеля гэтага не бяруся сьцьвярджаць, што няма такой стацьці, пад якую можна было-б падвесьці Буланага. Сьледчаму гэта відней. Ён можа й закатае Буланага, куды Макар цялят не ганяў. Але я, падыходзячы да справы не як законьнік, а як грамадзянін, асьмелюся ўголас заявіць: Буланы не вінаваты! І вось чаму.

У тым, што зайшлі ў вёску Жукі, віна цалкам кладзецца на сьледчага. Бо, як вышэй сказана, Буланы меў пуцёўку толькі ў Вішанькі.

Другое, вярнуліся ня вечарам, а на другі дзень раніцою. Хто тут вінаваты?

Сьледчы, т. Каваленка, які застанавіўся на адпачынак у Жуках, піў там і закусваў.

Буланы, як устаноўлена, і ня піў, і не закусваў.

Адзіным спрэчным пунктам можна яшчэ лічыць страту

сьледчага шапкі й яго-ж портфэлю, туга набітага важнымі справамі. Але й то тады, калі глядзець на справу павярхоўна. Калі-ж мы прыгледзімся бліжэй да справы, мы ўбачым поўнае апраўданьне Буланаму.

Ставім пытаньне: ці мог Буланы бачыць, што ў Каваленкі зваліўся портфэль і шапка? Зразумела, ня мог, бо ён, як гаварылася, ішоў наперадзе. Нават дапусьцім, што Буланы выпадкова бачыў, як зваліўся портфэль, дык адкуль ён мог ведаць, што там важныя справы, а не падштанікі. На сваім вяку Буланы пераваізіў шмат портфэляў, і ён бачыў, што не ва ўсякага начальніка таўшчыня портфэлю адпавядае яго зьместу. Вось што трэба прыняць пад увагу.

Ці можна пасьля гэтага хоць намякаць на віну Буланага?

Мы яшчэ не адзначылі тэй заслугі Буланага, што ён усё-ж ткі сам прыйшоў у Рык. А т. Каваленка? Выбачайце. Тое, што ляжала на каламажцы бяз шапкі, портфэлю й бяз голасу, нельга было назваць народным сьледчым.

Вось чаму я сьмела кажу, што Буланы не вінаваты.

Вось чаму закіды сьледчага Каваленкі супраць Буланага я лічу нічым іншым, як дэмагогіяй. І я пэвен, што калі дзе-небудзь можа й знойдзецца які-небудзь суд, што будзе разьбіраць справу сьледчага з Буланым (у жыцьці ўсякі бывае случай), калі ён прыме пад увагу мае довады, то, клянуся ўсімі артыкуламі Крымінальнага Кодэксу, Буланага гэты суд апраўдае.

Мяняйце рэпэртуар

У жыцьці ўсякае бывае.

Бывае, паасобку людзі працуюць, а зьбяруцца разам – нічога ня выходзіць. І наадварот – бывае, паасобку людзі нічога ня робяць, а зьбяруцца разам... пяюць... Напрыклад, сябры Чыжэвіцкага сельсавету – паасобку кожны зь іх як працаўнік – міт, пустое месца, а як зьбяруцца на пленум, – стройны хор, хоць у Дзяржаўны Тэатар запрашай. Бяда толькі, што рэпэртуар у іх вельмі вузкі: сьпяваюць выключна «Коробушку».

Селькор Коокі, які паведаміў нам аб гэтым факце, чамусь вельмі незадаволены сельсаветчыкамі й заклікае іх падцягнуцца.

Напрасна, т. Коокі! Па-мойму, дык у тым, што людзі сьпяваюць, нічога дрэннага няма. Чаму не пасьпяваць, калі чалавеку весела! Па-другое, што-ж сябрам сельсавету рабіць на пленуме, раз яны перакулілі па якой-небудзь пляшцы самагону? Біць вокны? Ламаць сталы? Качаць старшыню сельсавету? Дык я лічу, што гэта не да твару сельсаветчыкам, ды к таму-ж і непрадукцыйная трата часу. Качаючы, старшыню можна выкуліць з рук, а ён нос разаб`е або штаны парве – адны няпрыемнасьці. А пяеш – і сабе хораша й сялянам весела.

Я нічога супраць сьпеваў.

Мяне тут якраз другое цікавіць: мне незразумела, чаму іменна «Коробушку» сьпяваюць. Няўжо ў нас песень прыгажэйшых няма. Узяць, напрыклад, «Чыжык, чыжык, дзе ты быў», – чым не заліхвацкая песьня, ежалі яе ды пад гармонь пусьціць. Любата!

Або «Ухар купец» – чаму яна для пленуму не падыходзіць? І скочная, і вясёлая. Можна сьпяваць і тахты нагамі адбіваць.

Ды хоць-бы сабе ўзяць і «Ваши пальцы пахнут ладаном». І то ўжо лепш, чымсь «Коробушка». Калі гэты раманс пападзе пад настрой, ды яго шчыра ўсім пленумам

выканаць пад акампанімэнт сакратара сельсавету на раялі, дык прыямнейшую асалоду на пленуме і ўявіць сабе трудна.

А ўзяць нарэшце «Бубенцы». Гэта-ж калі ёсьць добры салісты, ды пад гітару зацягнуць:

Что было - никогда не вернётся!
Так зачем же, зачем вспоминать?

А потым хорам падхапіць:

Слышишь звон бубенцов издалека...

Цудоўна!..

А «Забыты нежныя лобзанья», а «Яблочко»? Оспадзі, ды ці мала ёсьць прыгожых сьпеваў, апрача «Коробушки»! Ня трэба быць такімі кансэрватарамі. Бо пры ўмелым выкарыстаньні гэткага, па праўдзе сказаць, даволі рэдкага «ўклону» сельсавету, як музычны, якіх дзялоў можна наварочаць. Гэта-ж пры ўдалым рэпэртуары з посьпехам можна на пленумах канцэрты задаваць.

А сяляне як паваляць на пленум пры такой яго арганізацыі! Бяда! А то яны ў апошні час нешта адбіліся ад сельсавету й ходзяць чуткі, што віной усяму «Коробушка».

- Што-ж, кажуць, гэта за сельсаветчыкі? Ім толькі «Коробушка» ў галаве, а больш нічога й ведаць ня хочуць.

І, як прыклад, прыводзяць шчырае жаданьне вёскі Півашы скінуць лішнюю гразь зь цела - жаданьне, якое ў самым сваім зародку было перасечана сельсаветчыкам...

Вёска хацела лазьню пабудаваць з быўшага магазыну, дык сябра с-савету П. Якубовіч не дапусьціў.

- Сьвіньня, - казаў ён, - ніколі ня мыецца, а хто скажа, што яна брудная. Вось і я ніколі ня мыюся, а я-ж нават начальства.

Ясна, вёска абурылася, але ня супраць Якубовіча, а іменна супраць «Коробушки».

- Знаем мы вашу чыстату, - гудзяць сяляне, - на «Каробачцы» хочуць перапяяць магазын, п'яніцы.

Вось, братцы, як справы павярнуцца могуць.

Біце адбой, пакуль ня позна. Мяняйце рэпэртуар.

На першы стрэл, пакуль яшчэ хваляваньне масаў не разьвінулася, я вам магу параіць сьпяваць «Чаму-ж нам ня пець».

Гэта песьня хоць і ня будзе адпавядаць запраўднасьці наконт таго, што «ў нашай хатачцы парадак ідзець», але яна мае перавагу ў тым, што блізкая сяляням. Пачуе вёска сваё роднае наконт «парадачку» й крыху супакоіцца. А тым часам вы пяройдзеце на «Звон бубенчиков» або на «Яблочко».

Толькі такім манэўрам можа й адратуеце лёс «Коробушки», а разам зь ёй можа й свае сельсавецкія крэслы. Кажу, можа, бо хто яго ведае.

У жыцьці ўсякае бывае...

Беларусізацыя пад №...

Рэжым у беларусізацыі

Увогуле, беларусізацыя ідзе некаторым крокам. Але ў некаторых установах яна ідзе яўна не па НОТУ. Адзін з кіраўнікоў гэтых некаторых установаў казаў мне на пытаньне беларусізацыі:

«Мова не волк, в лес не убежит; с ней и подождать можно».

Ну і «ждут». Некаторыя з гэтых некаторых установаў прапускалі па тры тэрміны так званага «канчатковага пераходу».

«Ждут...».

А тут пішуць:

Грошы дарма трацяцца: курсы адчыняюць, а іх не наведваюць! Не гавораць на мове абслугоўваемага грамадзянства! Больш увагі! І наогул, пішуць: трэба падцягнуцца.

З тэй прычыны, што цяпер, можна сказаць, зарэжымілі кругом, ня лішняе будзе, па-нашаму, увесьці рэжым эканоміі і ў справах беларусізацыі. Навошта сродкі марна гінуць?

Калі згадзіцца з гэтым, дык тут у першую чаргу патрэбен плян. Плян - і больш нічога.

Падагульніўшы працу па правядзеньні беларусізацыі за ранейшыя часы, я на грунце практыкі мінулага і апрацаваў прыблізна схэматычны плян найскарэйшага й найтанейшага правядзеньня беларусізацыі. Гэты плян павінен быць на бліжэйшыя гады настольнай кнігай для кіраўнікоў гэтых некаторых установаў, якія кульгаюць у беларусізацыі...

Па майму пляну ўмацаваньне беларусізацыі пачынаецца так. Бярэцца чысты ліст паперы, і на ім кіраўнік установы піша цыркуляр або загад, у якім паведамляе сваіх падначаленых аб беларусізацыі.

Цыркуляр можна пісаць так:

«Для скорейшего проведения белоруссизации в N учреждении довожу до сведения и неуклонного исполнения всех служащих, что с сей минуты предлагается в обязательном порядке п о с т е п е н н о переходить в канцеляриях на белорусский язык с тем, чтобы к осени т е к у щ е г о г о д а окончательно перейти на бел. язык».

Калі цыркуляр пішацца ўвосень, дык тады трэба пісаць «с весны будущего года», калі зімой, дык «с лета будущего года» і г. д. Канчаць цыркуляр можна так: «мелкая переписка, написанная на русском языке, ни мной, ни моим помошником подписываться не будет».

Але гэта як хто хоча.

У в а г а: У гэтым пункце кіраўнік установы можа спаткаць значныя перашкоды. Можа стацца, што машыністка не захоча беларусізавацца й справа праваліцца ў самым сваім зародку. У такіх выпадках, як верны сродак, раіцца індывідуальны падыход да машыністкі.

Далей. Напісаны такім манерам цыркуляр можна вывесіць на сьцяну ў калідоры ўстановы, а то можна адразу аддаць у папку, якая спэцыяльна адводзіцца пад справу «Беларусізацыя» за № такім-та.

Гэтымі двума мерапрыемствамі фактычна й закладваецца фундамэнт беларусізацыі. Цяпер застаецца толькі, як кажуць, «вглубь» і «вширь». Для гэтага падшукваецца які-небудзь чалавек, ведаючы беларускую мову, які й залічваецца ва ўстанову на пасаду беларуса. Гэты чалавек і будзе паглыбляць беларусізацыю, вядучы «мелкую переписку с тем, чтобы с осени окончательно перейти...» і гэтак далей.

У в а г а: Кіраўнікі установў і наогул асобы, якія стаяць на 17-разраднай тарыфнай драбіне вышэй 14-ай ступені, на курсы хадзіць не павінны ні ў якім разе. Гэта для

аўтарытэтнасьці, бо несьвядомыя падначаленыя могуць кпіць: «Тоже начальники и тоже неграмотные».

Той, хто хоча праявіць найбольшы імпэт у справе беларусізацыі, можа пару вывесак зрабіць на беларускай мове. Вывескі трэба пісаць як мага больш няграматна, каб незразумела было. Гэта ізноў-жа для аўтарытэтнасьці ўстановы. Раз незразумела, то няйначай - нешта важнае.

Цяпер застаецца, можна сказаць, дробязь: гэта - падзяліцца з шырокімі коламі сваёй радасьцю, сваімі дасягненьнямі. Тут ізноў трэба падшукаць чалавека, паінфармаваць яго аб сваіх дасягненьнях і асьцярожна намякнуць яму, што вось ня шкодзіла-б і ў газэту прапусьціць аб гэтым.

Інфармацыю трэба прапусьціць пад якім-небудзь хлёсткім загалоўкам, накшталт такога: «Мы доўга цярпелі»... або «Перашагнулі даваенную норму!». Пасьля загалоўка трэба зрабіць кароткі агляд ходу працы па беларусізацыі ў сваёй установе й тады пісаць:

«Беларусізацыя ідзе ў нас шпаркім крокам і ня сёньня, дык заўтра перашагне 100 проц. Дасягненьні аграмадныя. Сялянства на ўсе 100 проц. гаворыць на беларускай мове. Яшчэ напор і... хто наступны?».

Пасьля ўсяго гэтага кіраўнік установы спакойна ідзе піць каву й чакаць праверкі ведаў па беларускай мове. Калі праверачная камісія знойдзе чаму-небудзь што-небудзь ня так, дык тады плян пачынаецца нанава з самага пачатку.

Галоўнае - у роспач не ўпадаць, не аддавацца «грусти и печали». Бадзёрасьць патрэбна й вытрымка. Я ведаў аднаго дзядзьку, які ўсё лета ваду ў ступе тоўк, лёд, бачыце, хацеў зрабіць. Праўда, ён, бядак, так і памёр, не дачакаўшыся лёду (а вада ўсё-ткі сама замерзла, як прыйшла зіма), але да канца дзён сваіх быў вытрыманым і бадзёрым.

Вось такімі і павінны быць кіраўнікі гэтых некаторых установаў, кульгаючых у беларусізацыі.

Аптымізм і бадзёрасьць, тады мой плян будзе яўна карысным.

P. S. Па апошніх вестках, мой плян распрацоўваецца і, па чутках, будзе прыняты.

Рассуждения о белоруссизации
(З запісной кніжкі «спэца»)

«Я спэц невялічкі, усяго на 175 руб., але, з боскай дапамогай, другія й гэтага ня маюць. Вось чаму я ня скарджуся на свой лёс. Жыву сабе й жыву.

Я, можа, быў-бы й зусім задаволены, каб не адна буйная няпрыемнасьць.

Няпрыемнасьць гэта, інакш кажучы, штодзённая прыкрасьць, якая пільнуе кожны твой крок і атручвае кароткія хвіліны адпачынку, ёсьць так званая беларусізацыя, «т.е. изучение белорусского языка».

Я - абураны. Я - злы. Я гатоў крычаць. Але я толькі шапчу, шапчу й то ў сваёй кампаніі, на вуха «свайму» шапчу: «китайский язык... белоруссизация... ги... ги... и зачем она?». Шапчу, а ўголас не магу сказаць. О, мерзасьць! О, жалкая трусасьць...

...Сёньня ў нас аднаму зрабілі выгавар, а другога звольнілі за нежаданьне вучыць мову...

Вучыць... Што гэта за вучэньне?

Помню, я малы вучыўся. Ня ведаеш, бывала, лекцыі - табе вушы надзяруць або на калені на гарох паставяць, а то й зусім без абеда пакінуць. Во, гэта лінія, хоць і жорсткая крыху, але вучыліся. А цяпер што? Ні без абеду нікога не пакідаюць і пэнсію ўсім спраўна даюць. На мой погляд, гэта гвалт. Навошта таміць чалавека? Навошта мэнчыць яго вучобай пяць гадоў? Ежалі трэба вучыцца, то трэба гэту вучобу праводзіць з рэвалюцыйнай цьвёрдасьцю, без паблажак, тым пача ў адносінах да «великовозрастных».

...Безабразія. Зьдзек. Паход супроць спэцаў. Так, паход. Інакш я не магу назваць таго, аб чым расказаў мне калега, прыехаўшы з правінцыі. Вось што ён апавядаў.

«Быў у нас экзамен па беларускай мове (гэта ў Чавусах). Прыехаў прадстаўнік акруговай нацыянальнай камісіі, паглядзеў, пакруціў носам, панюхаў і знайшоў, што ў нас «Русью пахнет»: установы прапускалі свае «канчатковыя тэрміны» і не беларусізаваліся.

Потым нас сабралі на экзамен. Першага, канешна, старшыню выклікалі.

- Ну, як Вы наконт мовы? - пытаюць.

А старшыня ў нас хлапец сьмелы, адчаяны.

- Ніяк, кажа, нуль стаўце.

Праўда, нуля яму не паставілі, сорамна было, едзініцу ўпісалі.

За старшынёй пайшоў яго намесьнік. Той пачаў нешта пыкаць наконт таго, што часу няма, што перагружаны й г. д. Яму таксама едзініцу ўпісалі. Тое самае было зь лясьнічым, страхагентам і зь іншымі адказнымі. Усё гэта, разумеецца, нармальна. Але вось слухай, што далей было. Слухай і абурайся. Пасьля праверкі адбылося пасяджэньне прэзыдыюму РВК. І што-ж ты думаеш? На прэзыдыюме пастанавілі: «страхагента зьняць з пасады за няведаньне белмовы, а лясьнічаму за гэта самае зрабілі выгавар».

- А старшыні што? - пытаюся я.

- А старшыні - нічога.

- Як так нічога? Чаму яго з пасады не зьнялі?

- Чудак, - кажа мой калега, - ён-жа начальнік, сам зьнімае.

- Ну?

- Ды як-жа ён сам сябе зьніме?

- А другія вышэйшыя?

- А тыя таксама ня ведаюць.

- А яшчэ вышэйшыя?

- Таксама.

Я змоўк. Змоўк і мой правінцыяльны калега. Мы апусьцілі галовы й думалі: «чаму так пабудаваны сьвет, што

начальству можна, а спэцу нельга, і чаму начальства змушае спэцаў рабіць тое, чаго само ня хоча»...

....
....

...Малайцы наркамземаўскія спэцы. Героі! Сёньня ў «Вэнгржэцкага» выпівалі. Колькі сьмеху было, калі пасьля другой чаркі перайшлі да абгаварэньня пытаньня дню: гэтай самай беларусізацыі. Сьмяяліся, аж жываты балелі. Адзін расказаў, як ён ужыў у нейкай адносіне адно беларускае слова й так лоўка, што ніхто ня мог разабраць адносіны. Другі хваліўся, што ён разлажыў на лапаткі аднаго беларускага шавіністага. З аднаго лёзунгу ўзяў такое беларускае слова, што той ніяк ня мог растлумачыць.

- Вось вам, кажа, беларуская мова, самі не разумееце.

А трэці, што быў у зялёнай шапцы са значком у вакольышку (відаць, лесавод), дык проста - Аляксандар Македонскі. Той сьмела, перад усёй кампаніяй заявіў: «А я так совсем отказался изучать эту мову».

Мы вушам сваім ня верылі. У лесавода й такая сьмеласьць. Мы з радасьцю прынялі гэту заяву й з энтузіязмам канстатавалі, што «не перавяліся яшчэ багатыры на сьвятой Русі»...

...Цыркулююць чуткі, што летам канчаюцца ўсе тэрміны беларусізацыі. Гэта, канешне, усё адны пустыя гутаркі. Але чорт яго ведае - часам гавораць, гавораць і нагавораць. Пагэтаму я сёньня ўзяўся за «Савецкую Беларусь» і чытаў яе ў парадку беларусізацыі цэлую гадзіну. Думаў, што галава разбаліцца, аж нічога. Наадварот, нават настрой узьняўся. Справа ў тым, што я вычытаў прыемныя навіны аб выніках экзамену па беларусізацыі Менскіх акруговых аддзелаў.

Красата, а ня вынікі. І ўсё нашы спэцы. Ніводзін ня хоча беларусізавацца. Усе працуюць на «общепонятном». Стойкія рабяты, люблю за гэта. А што наконт канчатковай беларусізацыі летам, дык зноў-жа абсурд. У Менскіх

акруговых установах добра ведаюць беларускую мову толькі 4 проц. усіх работнікаў.

Гэта - за пяць гадоў беларусізацыі. Калі ў такой прагрэсіі будзе ісьці далей, дык усе 100 проц. будуць ведаць беларускую мову праз 125 гадоў. Во! А кажуць - летам канчаткова. Запужваюць, а нам ня страшна, патаму мы лічбамі апэрыруем...

....

....

...Сёньня гаварыў я з адным беларускім шавіністым. Стаіць бядак на рагу Ленінскай і Савецкай і плюецца.

- З выпадку чаго плюяцеся? - пытаюся па-беларуску.

- Чытайце, - кажа, - лёзунг.

Чытаю: «Больш актыўнасьці ў абгаварэньні працы свай час савету».

- Хэ, хэ, - кажу, - па-беларуску-ж...

- Па-беларуску... (Тут шавіністы моцна вылаяўся). За гэткае «па-беларуску» вешаць трэба.

Шавіністы патрос кулаком некуды ў паветра й пайшоў сьпяваючы: «сьмяюцца над намі»...

А я стаяў і сьмяяўся... Весела й сьмешна, калі беларускі шавіністы злуецца...

Таварыш Мытніца

Такога «таварыша» шукала слуцкая пошта. Атрымала яна аднойчы пакет. Пакет як пакет. Самы звычайны. А на ім адрас: «Слуцак, Мытніца».

Доўга сапелі над пакетам паштавікі.

- Што за трасца такая, Мытніца? Хто ведае Мытніцу?

Ведаючых на пошце не знайшлося.

- Куды-ж паслаць, урэшце, пакет?

Рашылі перадаць пакет паштальёну:

– Ён «соприкасается с массами», далжон ведаць.

«Соприкасающийся с массами» таксама доўгі час круціў пакет у руках, узіраўся на яго, як на новыя вароты, і нарэшце сьцяміў:

– Мытніца? – няйначай нехта прыежджы, бо дасюль такога ня чуваць было ў Слуцку.

І пайшоў па гораду шукаць прыежджага тав. Мытніцу. Абегаў горад, апытаў усіх слуцкіх старажылаў пра таварыша Мытніцу, – няма такога, дый годзе. Як у ваду кануў чалавек.

– А мусіць быць, трасца на яго, – навошта-ж тады-б пісалі: «Слуцак, Мытніца»?

У першы дзень не знайшоў. На другі дзень ужо сёмы пот мяняў паштальён, шукаючы тав. Мытніцу, калі, на шчасьце, адзін добры чалавек параіў:

– Наежджы, кажаш? Дык пры, брат, па ўстановах. Наежджыя – яны больш па ўстановах.

Пайшоў і па ўстановах. У адну сунуўся – няма Мытніцы, у другую – і ня было ніколі такога. І толькі ў трэцяй дабіўся толку.

– Мытніца? Гэта-ж тое самае, што таможня, растлумачылі. – Нясі ў таможню...

Разінуў рот паштавік ад зьдзіўленьня: шукаў чалавека, а знайшоў установу. Сплюнуў і вылаяўся:

– Нясі, каб цябе зямля не насіла. Другі дзень ужо нясу й ніяк не данясу.

Хто вінаваты ў гэтым? Ня мытніца, разумеецца. Вінавата тут тое, што слуцкія паштавікі лічылі сябе заграНічнымі.

Калі адчынілі на пошце курсы беларусазнаўства, то некаторыя ўзьнялі бузу:

– Нашто нам беларуская мова, якая карысьць, – галаву забіваць толькі.

Больш салідныя экзэмпляры, зубры, так сказаць, канцылярскія, прабавалі й канкрэтна паставіць пытаньне адносна карысьці:

– Раней нам давалі прыбавачку за вывучэньне якой-

небудзь чужаземнай мовы. А цяпер дадуць ці не?

Напісалі яны аб гэтай прыбавачцы й заяву ў адпаведнае месца. І калі давалі на подпіс служачым, дык толькі сторож адмовіўся:

- Я, кажа, і так граматны. А прыбаўкі вам усё роўна не дадуць.

- Чаму не дадуць?

- Ды не дадуць, - кажа. - Лепш і не таргуйцеся, бо ні капейкі не дадуць.

- А раней давалі.

- Ну, раней можа й давалі, а цяпер у Беларусі, кажуць, беларуская мова ўжо не чужаземная, і курс у гэтым пытаньні цьвёрды: «за чыім сталом сядзіш, таму й песьні пей».

А калі вам гэта не па носе, дык у вас ёсьць два выхады: ці вы асіліце беларускую мову, ці яна вас асіліць.

Не паслухаліся паштавікі сторожа й заяву падалі.

Кажуць, што ім чамусь адмовілі ў прыбавачцы за вывучэньне беларускай мовы. Рэзалюцыя на заяве ясна гаварыла: «Отказать».

А шкада. Няхай-бы трохі людзі падвучыліся. І лісты можа-б хутчэй прыходзілі, і мытніцу ведалі-б, ды наогул, можа-б трохі паразумнелі.

Трагедыя чыноўніцкай душы

За Грыгорыем Якавічам яго саслужыўцы пачалі прыкмячаць штось нясуразнае. Быў чалавек як чалавек і раптам - задумаўся. Прыйдзе ў аддзел, нават ня скажа звычайнага «здравствуйте» і сядзе моўчкі за стол. Адложа на шчотах костачку - і задумаецца, адложа другую - і падапрэ галаву рукой...

- Нешта са Шпакам дзеецца, - шапталіся па кутках служачыя.

- Няйначай, як растраціў, - казалі адны.

- Не, факт, што закахаўся, - рашалі машыністкі.

- Госпо... граждане, - тлумачыў стары чыноўнік, гэта ўсё ад беларусізацыі!..

Нават старажыха й тая заўважыла штось ненармальнае:

- Зьвіхнуліся наш Грыгоры Якавіч, - казала яна кур'еру. - То-та бацька, айцец благачынны, сьлёзак пральле.

Рашылі служачыя па-прыяцельску выпытаць у Грыгорыя Якавіча, што за навала такая навісла на яго сьветлай душы:

- Ды вы адкрыйцеся, Грыгоры Якавіч, што вас мучае.

Але Грыгоры Якавіч не хацеў «адкрыцца»:

- Так,- кажа, - жывот нешта сапсуўся... Мусіць, ад ватрушак, што ўчора нанач зьеў.

- А вы-б рыцыны выпілі з паўшклянкі - памагае, - раіў бухгалтар.

- Самае лепшае, вы клізмачку пастаўце, абавязкова клізмачку, - угаворваў стары чыноўнік...

Так цягнулася тыдні два. Нарэшце Грыгоры Якавіч «адкрыўся» свайму найлепшаму прыяцелю і аднадумцу Акакію Павуку, таксама духоўнага званьня. Здарылася гэта зусім выпадкова. Грыгоры Шпак і Акакі Павук ішлі каля Спаса-Ефрасініеўскага сабору й толькі хацелі перажагнацца на сьвяты храм, аж тут з-за вугла - тыц нейкі беларус.

- Цьфу, душу тваю ў ад, - вылаяўся Шпак, - і тут «яны». Перажагнацца спакойна не дадуць... Не, так далей ня можна. Іх штодня плодзіцца ўсё больш і больш, а мы маўчым...

- Даволі! - урачыста выкрыкнуў Шпак і так моцна стукнуў нагой па таламу сьнегу, што аж брызгі паляцелі. - Я павяду!.. Я буду прадаўжаць!..

І Грыгоры Якавіч Шпак, служачы акрфінаддзелу, стаў прадаўжаць вялікую справу, пачатую Пчолкам, справу вызваленьня праваслаўнай Полацкай Русі ад беларускага іга.

Марозная раніца. Сьнег назойліва скуліць пад палазамі й сваім скрыпам наганяе на сэрца нуду. У санях двое. Сьпераду, уціснуўшыся ў салому, скорчыўшыся ад холаду, прытуліўся возчык Сымон... Ззаду, на сядзеньні, схаваўшы галаву ў каўнер заячай шубы, асеў Грыгоры Якавіч, тав. Шпак.

Тав. Шпак едзе ў м. Вулу па службовай камандыроўцы й зараз абдумвае плян свайго выступленьня перад вульскімі масамі з мэтаю растлумачэньня ім сутнасьці беларускай мовы.

«Мова дрэнь, канешне, думае Шпак, але як аб гэтым сказаць. Сказаць, што яе няма, - ужо старо. Пшчолка аб гэтым сказаў, ды цяпер ніхто й не паверыць, сказаць, што «дубовый язык», - таксама ўжо гаварылі, «китайский язык» - таксама не адзін казаў. Што-ж бы такое надумаць?». Тав. Шпак думаў...

Між тым конь, перад выездам падкормлены аўсом, у гэтым месцы думак Шпака памахаў хвастом і...

- Вось і «яны» так на нас, - заварушылася ў галаве Шпака, - бяз сораму... Стой! Ёсьць! - выкрыкнуў раптам Шпак і аж падскочыў у санях. - Ёсьць! Ёсьць!.. Лашадзіны, конскага роду.

Фурман спалохаўся, стрымаў каня й рыхтаваўся ўжо выскачыць з саней.

- Ну, чаго стаў? - спахваціўся Шпак. - Паганяй жывотнае.

Конь крануўся, а тав. Шпак разьвіваў далей раптоўна ўскочыўшую ў яго галаву думку. «Так, так... конскага роду, лашадзіны язык... Так...».

Вульскі Нардом з выпадку прыезду прадстаўніка акруговага цэнтру быў перапоўнены да адказу. Усіх цікавіла, што скажа цэнтральная асоба.

Сход адчыніўся хутка. Насьпех пагаварылі аб тым, аб

другім, і ўрэшце на сцэну выйшаў тав. Шпак. Заля заціхла. Шпак паправіў каўнер пінжака, выцер хустачкай нос і пачаў «лекцыю».

- Грамадзяне! Нам трэба вырашыць, што такое беларуская мова наогул і адкуль яна пайшла як такавая. Гэта, грамадзяне, разумець трэба. Нельга так браць знаскоку: «мова», «язык». А што такое мова, адкуль яна пайшла, з каго? Вось аб чым гаварыць трэба. Напрыклад, беларусы. Вы думаеце, якога яны роду, адкуль яны пайшлі, ад Авеля? Не, мыляецеся, я, прадстаўнік з цэнтру, гавару вам: беларусы - конскага роду.

Грамадзяне пераглянуліся, некаторыя хіхікнулі, але слухалі далей: як-ніяк прадстаўнік з цэнтру.

- А што знача конскага роду? - пытаўся Шпак. - А тое й знача, што й язык у іх лашадзіны.

Тут нехта з кута запусьціў у прамоўцу гнілым яблыкам, а на задніх лаўках хтось заірзаў: «І-го-го-го...».

- Вось чуеце?..

Грамадзяне трохі здрэйфілі, а некаторыя да дзьвярэй паціснулі.

- Так, грамадзяне, лашадзіны язык, ён-жа паходзе...

- І-го-го-го, і-го-го-го, - разам зь некалькіх куткоў перапынілі прамоўцу, і ў яго пасыпаўся град агрызкаў, а нехта шмаргануў старой калёшай. У залі стала весела.

- Бі яго, - крыкнуў хтось з грамады.

А тав. Шпак нічога ня чуў. Узбударажаны, чырвоны ад злосьці, ён, сьціснуўшы кулак, крычаў:

- Лошадиный, лошадиный, несознательные лошади...

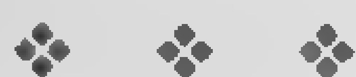
Грамада прыціхла. Неяк разам усе заўважылі, што чалавек гавора ня ўсур'ёз і, разам з тым, з сур'ёзным відам...

- Бедны, - дагадалася ўрэшце цётка Марцэля, - гэта-ж ён звар'яцеў, а мы сьмяемся.

- Я гэта яшчэ ў дарозе заўважыў, - заявіў возчык Сымон, - але не хацеў казаць, думаў, што на яго так сабе часам находзе.

Усім зрабілася нялоўка. Грамадзяне пачалі моўчкі

разыходзіцца, а два крэпкія хлапцы трымалі Шпака за рукі, каб ён у прыпадку хваробы не пакалечыў сябе.

Зноў скрыпеў сьнег пад палазамі. Возчык Сымон вёз у горад тав. Шпака.

Грыгоры Якавіч прыціснуўся ў задку саней, панура схіліў галаву й мармытаў пасінеўшымі вуснамі: «Не зразумелі, не зразумелі, лошадзі, а я спадзяваўся... У-у-у лошадзі!» - крыкнуў ён са злосьці.

Возчык Сымон, як заўважыў, што яго яздок звар'яцеў на «конскім языку», стараўся папасьці хвораму ў тон і супакойваў:

- А вы, таварыш начальнік, пачнеце з другога канца. Конь, вядома, жывёліна, у яе ёсьць і галава і хвост. Вось з галавы ня выйшла, дык вы з хваста папрабуйце, можа што й выйдзе...

У горадзе вестка аб вар'яцтве Шпака маланкай абляцела ўсіх саслужачых. У акрфінаддзеле саслужыўцы зноў шкадавалі Грыгорыя Якавіча:

- Бедны, яшчэ думаў к Вялікадню штаны новыя сшыць... Пашый цяпер...

- І з чаго-б такое найшло на чалавека, - дзівіліся рахункаводы.

- Гэта ў іх ад прыроды, - тлумачыла старажыха.

- Вось яна, беларусізацыя, дзе сказваецца, - шаптаў стары чыноўнік.

Ва ўсім горадзе толькі адзін чалавек ведаў аб сапраўдным становішчы рэчаў. Гэты чалавек - Акакі Павук. Але ён маўчаў. І ў апошнія часы, кажуць, стаў і ён задумвацца... І хто знае, можа праз некаторы час і ён выступіць на зьмену Шпака за «великое дело вызволения Полоцкой Руси».

Хто ведае? Бо Полацкая душа багата пацёмкамі.

Запіскі эмігранта

Ад рэдакцыі. «Запіскі эмігранта», якія мы пачынаем друкаваць, надасланыя да рэдакцыі празь ветлівасьць аднаго з нашых сымпатыкаў. У прыкладзенай да «Запісак» нататцы зацемлена, што запіскі знойдзены выпадкам пасьля расьцярушаньня аднаго зь лягероў, так званых ДП. Імя аўтара й ягонае цяперашняе месца пражываньня не ўстаноўленае. Наш сымпатык прыпушчае, што аўтар «Запісак» - бяздомны, расейскага паходжаньня чалавек, блізка знаёмы з жыцьцём беларусаў, і, магчыма, што цяпер яшчэ жыве ў вадным зь лягероў ДП. Мы схіляемся на ягоную думку, але станоўка сьцьвярджаць гэтага ня важымся. Тое, што «Запіскі» напісаны ў расейскай мове, не дае яшчэ права сьцьвярджаць, што аўтар іх - чалавек расейскага паходжаньня, бо і ў беларускім асяродзішчы часам сустракаюцца людзі, якія карыстаюць з расейскай мовы. Але ўсё-ж некаторыя паасобныя заўвагі аўтара выразна выяўляюць псыхалёгію чужынца, што дае ўжо некаторае права не вызнаваць яго за беларуса.

Надасланыя «Запіскі» ў форме дзёньніка досыць расьцярушаныя. Першыя лісткі аж да 25 сакавіка 1942 году зусім выцертыя й малачытэльныя. Зь вялікім высілкам нам усё-ж удалося ўстанавіць, што свой дзёньнік аўтар пачаў натаваць ад першых дзён вайны, жыў на Беларусі, прыпушчальна ў Менску. З паасобных невялічкіх урыўкаў малачытэльных лісткоў і з аналізу далейшага зьместу «Запісак» можна толькі прыблізна схарактарызаваць аўтара. Гэта чалавек найперш апалітычны, сангвінічнага характару, грамадзкі, які мала дзе зьбянтэжыцца. Ува ўсім іншым - гэта звычайны сярэдні чалавек ваеннага часу, які ратуе сваё жыцьцё ад зьнішчальнае сілы вайны й карыстае для гэтага з кажнае сытуацыі.

Надрукаваньне гэтых «Запісак» рэдакцыя ўважае за карыснае з двух гледзішчаў. Першае, у «Запісках» ёсьць шмат цікавых назіраньняў зь беларускага жыцьця староньняга нам чалавека, і таму гэтыя назіраньні могуць прыслужыцца як

матар'ял для аб'ектыўнае крытыкі нашага грамадзтва й для самааналізу паасобных сяброў яго. Другое, «Запіскі» часта рысуюць драбніцы штодзённага жыцьця, а з драбніцаў гэтых фактычна й складваецца само жыцьцё. Калі-ж узяць на ўвагу, што гэтыя драбніцы натаваліся беспасярэдня з самога жыцьця ў часох ваеннае завірухі, калі кажны чалавек найчасьцей бывае бяз цывілізаванае маскі, дык яны могуць больш праўдзіва схарактарызаваць чалавечую натуру і адлюстраваць запраўднага чалавека не ў сьвяточным гарнітуры, а ў ягонай штодзённай вопратцы.

Запіскі няведамага аўтара мы назвалі «Запіскамі эмігранта», уважаючы, што такі тэрмін будзе найбольш адпавядаць праўдзе. Аўтар запісак мог-бы быць якой-небудзь перамешчанай асобай, сілком перaселенай, прымусова вывезенай, выгнанай, загнанай, запраторанай, расьцярушанай і г.д., мог быць уцекачом старым расейскім або новым, мог быць, нарэшце, так званым «калябарантам», але ў кожным разе - гэтая асоба ў выніку вайны апынулася на чужыне й ня хоча скарыстаць зручнае нагоды, як канец вайны, каб вярнуцца на сваю радзіму. А ў такім разе праўдзівей за ўсё назваць гэтую асобу эмігрантам.

«Запіскі» падаём у перакладзе і ў рэдакцыі Лявона Крывічаніна.

Рэдакцыя

Ад перакладніка. Рэдактар перакладу намагаўся найперш захаваць стыль запісак аўтара, дзеля чаго найбліжэй трымаўся аўтарскага тэксту. Прашу прабачэньня ў шаноўных чытачоў, што ў сувязі з гэтым паасобныя мясьціны запісак могуць здавацца занадта падрабязнымі й цікавымі хіба толькі для гісторыкаў.

Л. Крывічанін

Зь дзёньніка Ів. Ів. Чужанінава

28 чэрвеня. Вярнуўся ў Менск. Пабегаў, пабегаў ды назад. Хай будзе, што будзе. Як кажуць, што міру, то й бабінаму сыну. Вайна мне не спадабалася. Па-першае, на вайне бывае, што й заб'юць, а па-другое, клопату шмат: наступаюць - бяжы, адступаюць - бяжы, ды часам і ня ведаеш, у які бок. Не! Дома лепей! Хай іншыя бегаюць, а мая хата з краю.

Хата, дзякаваць Богу, засталася цэлая, не згарэла. А Рыгорава (гэта мой сусед із левага боку), дык тая - ушчэнт! Як карова языком зьлізала! Толькі комін тырчыць. Вось будзе сьмеху, як Рыгор вернецца!

30 чэрвеня. Жывы пра жывое й думае. Гэтыя два дні рабіў сякі-такі запас. Прыдбаў, дзякаваць Богу, нямала. Ёсьць хлеба, ёсьць і да хлеба. Калі на добрае пойдзе, дык і на гадкоў пару хопіць. Трэба сказаць - не ленаваўся.

31 чэрвеня. Ізноў рабіў запас. Сёньня мяне страшэнна абурыў нейкі выкапень. Мы ўсе грамадою стараемся ля складу, што мурашкі, кажны валачэ - хто што здужае, а ён стаіць, як слуп. Хоць бы пальцам крануў дабрынё. «Рабаваць, - кажа, - несумленна». А які-ж гэта, дазвольце, рабунак!? Час пераходны, дабро нічыйнае - валачы, калі сіла. А ён - «несумленна»! Паглядзімо, што ты праз месяц скажаш, старая порхаўка! Эх, і жывуць-жа людзі на сьвеце! Як такіх зямля носіць?

1 ліпеня. Назапашваньне трывае далей. Сёньня прывалок із жонкаю два вядры патакі й вядро нейкага малясу. Навошта ён - ня ведаю, але людзі валакуць, і я не астаюся. Мо на што й прыдасца.

2 ліпеня. Зноў прыцяг два вядры й мех соды. Крухмалу падчапіць не пасьпеў. Пайду заўтра.

10 ліпеня. Восем дзён адпачываў на курорце. Абставіны былі ня зусім спрыяльныя для пісаньня дзёньніка, а таму нічога й ня пісаў. У памяці засталіся спрэчкі аднаго дня. Гаварылі пра вайну: што такое вайна, чаму яна, як яно ўрэшце будзе. Тут кажны бараніў сваё. Адзін, прыкладам, выступіў і сказаў, што вайна гэта ёсьць вайна, і хоць яна рэч непажаданая, але ваяваць усё-ж трэба. Другі хваліўся, што ён таксама ваяваў-бы, але яму бараніць няма чаго. Трэці, наадварот, націскаў на тое, што вайна - рэч надта патрэбная, але ваяваць ня трэба. Некаторыя казалі, што пасьля вайны будзе толькі так, а іншыя, наадварот, што будзе толькі гэтак. Разнабою было шмат. Але ўрэшце бальшыня пагадзілася на тым, што можа быць і так, а можа быць і гэтак. Асабліва ўпорыста выступаў супроць вайны адзін нейкі ні то прафэсар, ні то рахункавод - за пылам не разьбярэш. Ён на абарону свае тэорыі выцяг і Талстога, і Дыягена, і яшчэ тузін іншых філёзафаў. Тут ня вытрываў і я.

- Выбачайце, грамадзянін пацыфісты, вайна - рэч конча патрэбная, без вайны нельга, бо яна асьвяжае, яна ачышчае чалавецтва. Вайна - гэта сьмерць, а сьмерць родзіць жыцьцё. Вось! (Гэта я таксама ўспомніў словы нейкага філёзафа). Але ўпорысты не здаваўся.

- Што яна ачышчае, гэта сьвятая праўда, бо мяне яна ачысьціла да ніткі, але што яна асьвяжае, то гэта, даруйце, - нонсэнс! Выбачайце.

І ён дэманстратыўна адвярнуўся ў бок.

Гэта я ўспомніў, калі змываў у балеі курортавы пыл. Целу было так хораша ў цёплай вадзе, а на стале стаяла паўфляжкі «маскоўскай», а на кухні жонка бразгала патэльнямі, а на работу ня трэба ні заўтра, ні пасьлязаўтра, ні яшчэ праз тыдзень. Не! Што ні кажэце, а вайна - цудоўная рэч.

11 ліпеня. Ізноў цягаў патаку. Нестае тары. Дастаў крухмалу й газы.

12 ліпеня. Вярнуўся Рыгор. Глядзіць, а хаты няма. Вось тут, здаецца, стаяла, а няма. Крыху пасьмяяліся. Праўда, Рыгор мала сьмяяўся, больш я рагатаў. Яму, відаць, не да жартаў было. Але такога чалавека, як Рыгор, ня надта з капытоў саб'еш.

- Дармо, - кажа, - разьбілі адну, другую паставім. Нас гэтым не запалохаеш.

І паставіць. Можаце не сумлявацца. Тым больш - лясны склад недалёчка, і гаспадара няма.

13 ліпеня. Сёньня сустрэў былога прафэсара. Ідзе былою вуліцаю, задуменны.

- Дзень добры, - кажу, - пане прафэсару! Як маецеся, пане прафэсару?

- А? Што? Ах, выбачайце, - схамянуўся ён, - я й не заўважыў... задумаўся...

- Пра што цяпер думаць, пане прафэсару? Хай лепш конь думае, ці дадуць яму сёньня аўса. Хэ-хэ-хэ.

- Вы ўсё жартуеце, а я паважнай справай заняты. Вось ужо трэці дзень падлічваю, колькі вайна каштуе.

- А хіба можна падлічыць, колькі вайна каштуе?

- А чаму-ж не! Для навукі нічога немагчымага няма. Прыкладам, колькі куля каштуе - ведама; колькі жаўнераў ваюе - збольшага можна ведаць; колькі кажны куляў выпушчае штодня - таксама можна збольшага ведаць. А тут на дапамогу сярэдняе арытмэтычнае, тэорыя верагоднасьці... Вось і выходзіць - штодня дваццаць мільярдаў. Ну, ведама, недакладна. Мільён больш - мільён менш, гэта для навукі ня мае значаньня.

- Дваццаць мільярдаў, - зьдзівіўся я. - А даруйце, пане прафэсару, навошта вам гэта ведаць? Вам-жа працэнтаў з гэтых мільярдаў, напэўна, не дадуць.

- Як навошта? Для навукі. Навука, даражэнькі, усім цікавіцца. Ну, бывайце! Пабягу. Там дзесьці на Пушкінскай бібліятэку выкінулі, можа, што прыдасца.

Нацiснуў брыль на вочы і засігаў. «Вось дзівак, - думаў я, - мільярды лічыць, а ў самога гузікаў у паліце

няма. «Мільён больш - мільён менш, гэта для навукі ня мае значаньня». Нябось, каб гэты лішні мільён ды яму ў кішэню, дык не сказаў бы, што ня мае значаньня. Дзівак. Увечары сьмяяўся пра гэта Сымону (мой сусед із правага боку). Той хоць і мала адукаваны, але галаву мае добрую.

- Прафэсары, - кажа, - усе дзівакі. Знаў я аднаго такога, які пры Акадэміі вартаваў. Той усё на нейкі Марс зьбіраўся ляцець. «Не даляціш, - кажу яму, - Сямён Іванавіч, да неба далёка». А ён сваё: «Не я, дык другі, а ляцець будзем». І паляцеў. Загналі яго бальшавікі аж на ўскрай сьвету, на нейкую Калыму. Вось табе й Марс! А я, дзякаваць Богу, нікуды ня лётаў, дык вось жыву, і ў сваёй хаце.

Ведама, Сымон разважае прымітыўна, але й ён мае рацыю.

14 ліпеня. Сяньня бачыў сон. Быццам ізноў вайна. Навокал пажары, самалёты, бомбы, як гарох, сыпляцца, а я валаку скрыню махоркі. Раптам перада мной бомба трэсь... І расчынілася напал, а зь яе выскачыў якісь гіцаль і да мяне: «Кідай скрыню - мая махорка!». «Брэшаш, кажу, мая!». Ну, слова за слова. Я паставіў скрыню ды размахнуўся. Ён - таксама. Тут і пачалася дыскусія. Прачнуўся, аж мяне жонка пад бакі таўчэ: «Ты што? Звар'яцеў? Ноч, добрыя людзі сьпяць, а ён - біцца!». «Маўчы, - кажу, - дурная. Гэта я нейкага рабаўніка біў, у цябе рыкашэтам папала». А тым часам жонцы сінца пад вокам набіў.

15 ліпеня. Заняў кватэру як пагарэлец. Кватэра нішто сабе: ёсьць два паліто, тры шуфляды зь бялізнаю, жаночае паліто, ну, дый іншае лахардзе, а таксама й мэбля. Пераваляк у сваю хату, якая й ня думала гарэць. А Рыгор, дык той заняў аж дзьве кватэры: адну на жонку, другую на сябе. Вось ашуканец!

16 ліпеня. Быў на біржы, гэтай, што на Камсамольскай. Ну й прадстаўленьне! Не раўнуючы, у цырку.

Людзей натоўпілася самых разнастайных. Ёсьць і надта дзіўныя. Дзе яны толькі дагэтуль зашываліся? Капялюшастыя, у сурдутах, ёсьць нават і пры мэдалях. Адзін, відаць, мікалаеўскі палкоўнік, дык той начапіў на грудзі сем мэдалёў і тры крыжы. Я сумысьля палічыў. Дыбае, як індык, і ні на кога не глядзіць. А каб ён у гэткі фасон ды месяц перад гэтым выфранціўся, вось бы прычапіла яму энкавэдэ мэдалю - да скону памятаў-бы!

Наагул народ самы, як кажуць, адборны: кульгавыя, падсьлепаватыя, абамшэлыя - гэта ўсё, відаць, аскалёпкі разьбітага ўшчэнт. Праўда, ёсьць і людзі новай фармацыі: маладыя, задзёрыстыя, трымаюцца, як гаспадары, і гамонка ў іх нейкая нявыразная, але такіх няшмат - лічаныя.

Пакуль я так дзівіўся на старых людзей новага сьвету, гляджу - ажна тут трэцца мой добры знаёмы, Ванаў. Быў ён за дырэктара, парцейны, хадзіў заўсягды ў «кіраўнічым гарнітуры» (сінія порткі-галіфэ й зялёны фрэнч), а тут у пінжаку, пры гальштуку, пад капялюшом.

- Зь якой гэта, - пытаюся, - аказіі пераапрануўся? На маскарад ці што?

- Ды так, - кажа, - надвор'е зьмянілася, пацяплела крыху.

- Так, так, - кажу, - гэта зьмена надвор'я шмат каго перафарбавала.

- Вы што гэта, часам не на мяне ківаеце? То гэта дарэмна, бо я заўсягды быў патрэбнага колеру.

- На але-ж, і я пра гэта, і ваша вонкавае афармленьне...

- Ну гэта, - перапыніў мяне Ванаў, - глупства, узьлёт фантазіі, а нутраны колер у мяне станоўкі: я заўсёды быў супраць.

Ведаю я гэтую станоўкасьць, але мне што? Даносіць на яго я ня буду, хай сігае пад капялюшам.

Тут-жа пабачыў і другога актывістага. Той таксама пераапрануўся ў нейкі стары сурдут, а заміж капялюша насунуў якуюсьці накрыўку: ні то камілаўку, ні то брыль.

Падзяліўся сваімі ўражаньнямі з Рыгорам і Сымонам.

- Парцейныя, - казаў Сымон, - ну, гэтыя ўсе такія; ён хоць штодня пераапранацца будзе, абы яму скварку даваў. Быў у нас пры Акадэміі якійсьці Мікалаеў. Дык вось, заклікалі яго неяк у гапаву ды й кажуць: «Выдавай, - кажуць, - усю сваю контру, хто супроць...». Ну, ён і нагаварыў: пяцёх сваіх лепшых прыяцеляў пасадзіў. А сам у іх чарку піў і часьцяком інхных баб гладзіў. Такі, браток, ня тое што вопратку - бацьку роднага зьменіць. Знаю іх добра.

Я із Сымонам ня згодзен, але Рыгор тое-ж думкі: «Той, што пнецца ўгару, той ня здольны на нізе», - кажа.

17 ліпеня. Намацаў соль. Хоць у мяне й ёсьць невялікі запас, але ў вайну, кажуць, перасолу ня бывае. Прывалок два мяшкі - каштавала паўпляшкі «маскоўскай». Крыху дарагавата, але нічога ня зробіш.

18 ліпеня. Сымон набыў адначасна каня й панарад. Якім парадкам - ня ведаю, кажа, што безгаспадарныя, на пагарэльлі блукалі. Ну, добра, скажам, блукаў конь, а як мог панарад блукаць? Але мне што? Хай сабе й блукаў. А Сымон, можа, калі й палку дроў прывязе.

19 ліпеня. Закінеш назад - наперадзе знойдзеш. Даведаўся, што з малясу выходзіць першагатункавы самагон. Вось шчасьце падваліла! Шкада - мала назапасіў. Каб-жа гэта ведаць! Адмераў два вядры Віцьку Фамёнку. Той наладзіў сталую самакурную фабрыку, але сырцу няма. Кажа, што зь вядра выходзіць дзесяць пляшак. Паглядзімо!

20 ліпеня. Зноў быў на біржы. Народ крыху зьмяніўся. Падваліла былых савецкіх. Пачалося выразнае ажыўленьне. Некаторыя цэляцца на працу, але мала, бальшыня стаіць нэўтральнай сьцяной: усе чакаюць, пакуль зусім праясьніцца. Больш цікавяцца ваеннымі падзеямі: хто каго сьцігуе.

Сымон з гэтага поваду казаў, што людзі, відаць, яшчэ не галодныя.

- Нідзе яны ня дзенуцца, - кажа, - як у жываце завурчыць, дык і на працу закарціць. Пойдуць. Знаў я аднаго чалавечка, як я пры анатомцы трупаў варыў. Кволы такі, спакойны. Паглядзіць, бывала, як я трупаў у катле мяшаю, дый кажа: «Цяжкая твая праца, Сымон. Я, прыкладам, з голаду памёр-бы, а цяжкой працы не рабіў-бы. Не магу». А як загналі яго, небараку, за Котлас ды ўпрэглі ў пілу, то праз цэлую зіму лес пілаваў. Голад усяго навучыць!

21 ліпеня. Прывезьлі із Сымонам па два вазы дроў. Вартаўнік ля складу ё, але дровы вазіць можна. Вартаўнік навет спрыяе: «Вазі, хлопцы, зіма будзе». Навошта тады варта, калі яна не вартуе. Сымон із гэтага казаў, што ў жыцьці такія праявы часьцяком здараюцца, калі чалавек працуе, але нічога ня робіць.

- Быў і ў нас пры Акадэміі фрухт такі, нейкім прадстаўніком лічыўся. Што ён рабіў - ніхто ня ведаў, але грошы браў нядрэнныя. Агледзеліся праз пяць гадоў, што ён нічога ня робіць, ды навет і пасады такой няма. Але звольніць не маглі, бо ўжо стаж вялікі меў. Так і заставаўся на працы ды нічога не рабіў. Каб Акадэмія не расьцярушылася, то й да гэтае пары працаваў-бы. Так вось і гэты вартаўнік.

22 ліпеня. Пацешныя бываюць людзі. Сустрэў сяньня Ваську Байцова. Толькі што вярнуўся з уцёку. Ну, натуральна, ні хаты, ні ў хаце. Голы, як бізун. Кінуўся туды, кінуўся сюды - пуста: скрозь ужо разьмеркавалі. Як у тэй песьні пяецца: «усё разьмяло магутнай навальніцай».

- Як жыць, - пытаецца, - дзе дастаць спажыву?

- А чаго цябе, - кажу, - нялёгкая насіла да гэтай пары? Ты-ж бы раней прыйшоў, калі спажыва да падноскаў ліпла?

- Уцякаў, - кажа, - прабіваўся да сваіх. Я ўсё-ж патрыёта сваёй радзімы.

Ці ня дзівак? Калі ты такі патрыёта, то ўзяў-бы гармату ды пуляў зь яе, а не ўцякаў. Можа я таксама патрыёта, ды яшчэ мацнейшы за яго, але-ж на ражон ня

пру, бо трэба ўмець арыентавацца й за пагодай даць нырца, а як хвалі сыдуць, ды адстаіцца - ізноў выплывай.

23 ліпеня. Сяньня жонка павесіла на куце абраз (здаецца, у музэі дастала), а былых-жа правадыроў хацела спаліць, а я запярэчыў. Паўстаў невялікі канфлікт, але да бойкі не дайшло. Перамог, ведама, я. Правадыроў завалок на гару й там замаскаваў. Хай ляжаць, яны есьці ня просяць, а мо калі й спатрэбяцца. Вось-жа, скажам, маляс - ня ведаў, калі цягаў, а цяпер вунь як прыдаўся!

24 ліпеня. Нешта на мяне Мар'я Іванаўна лагодна пазірае. Сустрэліся сёньня, так ветліва размаўляе, руку цісьне: «Заходзьце, - кажа, - калі-небудзь, мне аднэй сумна». Гм... Чаму не зайсьціся? На свайго лейтэнанта, відаць, надзею пакрысе губляе. А кабетка нішто сабе... Правільная... І вага нядрэнная... Наведаю, абы жонка не пранюхала.

25 ліпеня. Цяперашняму сьвету нельга верыць ні на грош. Ну, хоць-бы, скажам, Віцька - свой чалавек, навет прыяцель, а як ашукаў! Прынёс сяньня самагону.. пяць пляшак.

- Атрымай, - кажа, - прадукцыю.

- Гэта што, - пытаюся, - усё? Ты-ж абяцаў дваццаць пляшак!

- Аварыя, - кажа, - здарылася, прадукцыя падгарэла.

- Дзівіцеся! Мой самагон падгарэў, а ён ледзь на нагах трымаецца!

- Дзе-ж, - крычу, - справядлівасьць? Гэта-ж ашуканства!

- Ніякае не ашуканства, - кажа, - а стыхійнае няшчасьце... мабыць, дроў перадаў.

Вось і вер людзям пасьля гэткага!

26 ліпеня. Рыгор шукае працы. «Нешта, - кажа, -

марудна будаўніцтва йдзе». Раіўся са мной і з Сымонам, куды лепш падацца: па разьмеркаваньню пайсьці або ў жыльлёвы аддзел. Я раіў у жыльлёвы аддзел. «Усё-ж, - кажу, - справы жыльлёвыя бліжэй да будаўніцтва: там юшку выдзярэш, там цьвікоў намацаеш, а там і ручку ад дзьвярэй выкруціш». Але Сымон іншай думкі.

- Усё гэта, - кажа, - драбніца. Вось паслухайце, што я скажу. Як працаваў я ў трэсьце, быў там адзін замусола. Агентам лічыўся. Чалавек зусім нікудышны. Ледзь ногі цягаў. Нарэшце кідае ён усё ды йдзе ў будку ваду прадаваць. І што-б вы думалі? Не пацадзіў ён і паўгода гэтай вады з сыропам, як ужо трэці дом на Лагойскім тракце паставіў. Ды які! На дванаццаць тысячаў. Вось табе й сыроп! У гэтай працы - гандлёвай - магнэса такая ёсьць: ты грошы хоць адпіхай ад сябе, а яны ўсё-ж да цябе плывуць.

Апошні довад даканаў Рыгора. Мабыць, пойдзе па разьмеркаваньню.

27 ліпеня. Сяньня чыталі газэту. Цікава было. Сабраліся мы гэта усёй вуліцай; прыдыбаў і прафэсар. Наязноў Васіль Мікалаевіч. Ну, цешымся мы: паслухаем, што на сьвеце дзеецца. Я вазьмі ды падсунь газэціну прафэсару:

- Прачытайце, - прашу, - калі ласка, Вы, паважаны прафэсару. Вы ўсё-ж больш пісьменны за ўсіх нас.

Усадзіў гэта ён на нос акуляры, нацэліўся на газэціну й толькі прачытаў «Менская газэта», як аж пазелянеў:

- Вы што гэта мне, найшаноўныя, падсунулі? - і аж закалаціўся. - Выбачайце, я па-такоўскаму ня чытаю й чытаць не жадаю. Абраза! - Тут-жа ўзьняўся й пашкандыбаў ад нас. Вось было сьмеху! Давялося газэціну сьлібізаваць Сымону. Той, хоць і не прафэсар, але па складох чытае.

Праглядзелі мы ваенныя зьвесткі. Ну, там усё, як сьлед: адны ўцякаюць, другія сьцігаюць. Прачыталі навет усе аб'явы. Асабліва зацікавіла ўсіх аб'ява пра новыя грошы. Зразумела, кажнаму хочацца ведаць, якія грошы прытрымліваць, а якія хутчэй спушчаць. Што да аб'явы аб крымінальных, каб іх выдаваць, то мы тут зьбянтэжыліся:

каго-ж выдаваць? Бо як ты цяперашнім сьветам адрозьніш, хто крымінальны, а хто не? Сымон казаў, каб пачаў валіць усіх-усіх адразу, то памыліўся-б мала. Ну, ведама, із Сымонам ніхто ня згодны, бо хто-ж сам сабе вораг?

Прачытаўшы газэту, доўга яшчэ сьмяяліся з прафэсара, асабліва рагатаў Сымон:

- Вось узяло яго за самае нутро. Але гэта яшчэ глупства. У 18-м годзе са мной здарылася ня гэткая рэч. Тады была «Вольная Беларусь». Ну, я й прадаваў яе. А быў у нас на пошце чыноўнік, такі ўжо люты да газэты - штодня браў. Вось я з разгону й падсунуў яму гэту газэту. «Самая сьвежая, - крычу, - самая праўдзівая!». Грошы ўзяў дый далей. Дык што-б вы думалі? Тры месяцы за мной ганяўся гэты чыноўнік. Як толькі згледзіць, дык за мной із палкаю. «Я табе пакажу, - крычыць, - як людзей ашукваць, хамства падсоўваць». Я яго за вярсту абягаў. Але што вы скажаце? У 35-м годзе гэтага чыноўніка ГПУ бярэ ў канвэрт і высылае на дзесяць гадоў як беларускага нацдэма. І як ён ні бараніўся, як ён, бядак, ні даводзіў, што ён ёсьцьісьцінны расеец, - не паверылі. Можа й памылкова яго выслалі, але ўсё-ж чалавек сваё знайшоў. Так вось будзе й тут. Свайго лёсу, браток, ня міне ніхто.

Сымон, вядома, перасольвае, але зрэшты, хто яго ведае, што будзе... Хто, прыкладам, спадзяваўся, што на шостым дні вайны немцы ў Менску будуць, аджа здарылася. Трэба, на ўсякі выпадак, навязаць сувязь з беларусамі.

29 ліпеня. Віцьку даў адстаўку. Знайшоў новага самагоннага фабрыканта. Добрага майстра відаць адразу.

- Ты, - кажа, - ля апарату ў мяне можаш не стаяць. Сваю порцыю ты атрымаеш апрача тае, што я вып'ю. Трымай дзьве пляшкі авансу!

І даў. Вось гэта майстра, а ня пэцкаль які. А я тымчасам і пахмяліўся.

30 ліпеня. У Апанаса Дзюркі ўкралі сьвінчо. Дзюрка страшэнна абурыўся й спачатку кінуўся да службы парадку,

але там адмовілі: «Каб ты, - кажуць, - прывёў злодзея да нас, то мы-б яго тут адразу пад пазногаць і адпаліравалі-б, як сьлед, а так, сам бачыш, горад вялікі, зладзеяў многа, каго хапаць?».

Апанасу ня так абыходзіць сьвінчо, як хоча ведаць, хто мог зрабіць такое сьвінства.

- Каб толькі даведацца, - кажа, - хто гэта зрабіў, то я сам-бы ўжо паказаў і службу й парадак. Век памятаў-бы.

Рыгор раіць зьвярнуцца да варажбіткі.

- Ёсьць такая, - кажа, - на пагарэлай вуліцы, хераматкай завецца. Як паглядзіць табе на руку - усё як на далані вылажа. Як быццам сама бачыла. Я, калі мяне з трэсту звольнілі, таксама падаваўся да яе. «Скажы, - пытаюся, - хто на маёй дарозе стаіць, хто мой злосьнік?». Паглядзела яна на руку ды й кажа:

- Вось бачыш, тут твая службовая лінія, завілістая такая. А вось тут упоперак яе стаіць руды мужчына, без барады. Гэта й ёсьць твой злосны вораг.

І што-ж вы думаеце? Як пальцам уцэліла ў ворага: быў такі ў трэсьце - руды й без барады ды зь якім я два разы лаяўся.

Апанас пайшоў да варажбіткі.

31 ліпеня. Адна бяда ня ходзіць. Сяньня правяраў муку, тую, што закапаў у яму. Тры мяхі струхнелі, а два зусім ушчэнт падмачыла. Сымон суцяшае, што нічагуткі - самагонны фабрыкант дасьць ёй рады. Але-ж страты! Тады на малясе Віцька нагрэў. Цяпер - мука! Калі так далей пойдзе, то неўзабаве і ў комін выляціш.

1 жніўня. Быў у Мар'і Іванаўны. Зноў скардзілася на сваю самотнасьць. Успамінала лейтэнанта й частавала гарбатай, але бяз цукру.

- Вярнулася я, - кажа, - пазнавата, калі ўжо галоўнае разьмеркавалі. Ну вось і засталася так: бязь нічога й бязь нікога. І ўздыхнула.

Ну, ведама, брэша: сёе-тое й яна пад сябе падскрэбла, але, відаць, неспажыўное.

Пагутарылі крыху, папаласкалі рот гарбатай і разышліся ні з чым. Мне штосьці не падабаецца такая адцяжка. Няйначай, трэба падысьці з другога боку. Паабяцаў прынесьці цукру й масла, можа справа пойдзе сьлізчэй.

2 жніўня. Пільнасьць і асьцярожнасьць! Вось два нашыя галоўныя прыяцелі. Падвоіць пільнасьць, патроіць асьцярожнасьць! Бо сяньня пачуў вельмі прыкрую рэч. Раскулачылі Антку Загржэмбіцкага. Ды як раскулачылі! Да ніткі! Ня толькі ваенны здабытак, а й сваё крэўнае падгарнулі. А хто ўтапіў? Уласная жонка. Вярнулася гэта яна з уцёкаў, а ў сужэнца ўжо красуня сядзіць, і дабра поўная хата. Ну, баба, натуральна, на дыбкі, а з дурной галавы ўзяла ды бухнула куды ня сьлед: так вось і гэтак, у такога вось ды гэтакага дабра поўная хата, нарабаванага. Прыехалі, ведама, пацікавіцца дый вывезьлі аж дзьве машыны. Ды якога дабра! Сэрца млела, як людзі глядзелі. А цяпер абое Загржэмбіцкія сядзяць ды плачуць. А красуня, ведама, уцякла.

Рыгор кажа, што гэтаму Загржэмбіцкаму так і трэба: надта-ж многа нагроб лішняга. А я так мяркую, што чалавеку ніколі залішне ня бывае. А што нагроб - дык навошта-ж тады й рукі чалавеку? Хіба толькі для таго, каб вітацца? Не, я на справу гляджу інакш: гарні пад сябе кажны, бо толькі курыца ад сябе горне, дык на тое-ж яна курыца, а не арол.

Але тымчасам натую: пільнасьць і асьцярожнасьць, бо і ў мяне жонка ёсьць і красуня прадугледжана.

3 жніўня. Сустрэў Байцова. Гляджу й не пазнаю: ні то ён, ні то новы эўрапэец. І гарнітур, і паліто, і чаравікі - усё ад Люкса.

- Што гэта, - пытаюся, - з табою здарылася? Ці ня ў Гамбург ты часам зазірнуў?

- Навошта мне, - кажа, - туды ехаць, калі тут свой

Гамбург: што хачу, тое й маю.

- Чараўнік ты, - пытаюся, - ці што?

- Не, я не чараўнік, а праца ў мяне, браток, такая, быццам чароўная: і абутак, і адзетак, і напітак, і наедак - усё, як на далоні.

Во як людзі ўмайстроўваюцца. А яшчэ нядаўна шукаў якой-колечы спажывы. А тут раптам усё. Трэба гэта на ўсякі выпадак занатаваць, бо такі чалавек заўжды прыдасца. Абяцаў дастаць новую швейную машыну. Праўда, у жонкі яшчэ машына спраўная, але ўжо трохі размалолася.

4 жніўня. Палітыка мяне ня надта цікавіць, але ўсё-ж такі нейкую лінію трэба мець. Сяньня адзін тып мяне проста да сьцяны прыпёр. Давай яму сваё крэдо. Трэмся гэта мы на біржы, рэгіструемся (я за разумовага рэгістраваўся), гляджу - ажна тут і Паліханаў у хвасьце матаецца (ён калісь за інжынера працаваў). Ну, прывіталіся, сёе-тое, а пасьля ён мне й шэпча:

- Чуў? Нашыя б'юць, а іхныя бягуць.

Дайце рады! Хто гэта нашыя, а хто іхныя? Таму я ў вадказ мармытнуў нешта нявыразнае. Але Паліханаў прыстаў, як ліст.

- Ды ты, - пытаецца, - куды арыентуешся, на ўсход ці на захад?

А куды мне арыентавацца? Ведама, мяне больш цягнула-б на ўсход, але, ізноў-жа, цяпер і там не мяды, а ў выпадку чаго, дык зусім проста, што й спытаюцца: а ну, Іван Іванавіч, раскажэце нам, будзьце ласкавы, як гэта вы чужой зямлі ня бралі, ды й пядзю свае зямлі не аддавалі? А што на гэта скажаш пры маёй сытуацыі, калі я ад фронту такога драпака даваў, што ня пядзі, а цэлыя кілёмэтры з-пад абцасаў сыпаліся.

- Ды я пакуль больш на кілішак арыентуюся, - адказваю я Паліханаву, - а пра іншае яшчэ ня думаў.

- Ну, то заходзь да мяне, у мяне рознай ёсьць: і шнапс, і маскоўская. Заходзь, вып'ем, паталкуем.

Гм... зайсьці, ведама, можна. Чаму-ж не

паталкаваць? Але што, калі ён зноў насядзе на арыентацыю? А Паліханаў, трэба сказаць, чалавек не надзейны: ён здольны на ўсе бакі арыентавацца.

Увечары пытаўся пра гэта ў Сымона: «Ты, - кажу, - у палітыцы куды арыентуешся: на ўсход ці на захад?»

- Я, - кажа, - ні туды, ні сюды, я - тутэйшы. Дый навошта мне кіравацца? Хай на мяне кіруюцца, каму трэба, а я ў сваёй хаце й на сваёй зямлі. Дзякаваць Богу, ніколі нікуды ня езьдзіў, і мне нікога ня трэба.

- Але ўсё-ж, - кажу, - нейкую палітычную лінію ты мусіш мець, бо цяпер кажны якую-небудзь лінію гне.

- А я, - кажа Сымон, - ніякай лініі ня гбаю. Ведаю я гэтыя лініі. Пачні гбаць, то будзе якраз тое, што зь серабранскім Хвэськам было. Той гэтую лінію ад сямнаццатага году пачаў гбаць. Ну, гбаў яе, гбаў, аж да трыццатага году, а тут яго ГПУ як хапанула, ды й самога ў дугу сагбала. Кажуць, дзесь на Сыбіру зусім загнуўся. Вось табе й лінія. А мне, браток, абы ціха. Жонка е, хата е, дзеці будуць. Вось і ўвесь мой кірунак.

Бясспрэчна, Сымон чалавек зусім апалітычны. Мне, як культурнаму, так разважаць ня выпадае... Але зноў-жа й з палітыкаю адны турботы. Вось тут і круціся, пакуль трапіш на сваю лінію. Паспрабую тымчасам арыентавацца на абодва бакі, але так, каб было ледзь значна.

5 жніўня. Ізноў чытаю газэту. Сымону асабліва спадабалася паведамленьне пад назовам «Бамбавозы Герынга над горадам Сталіна».

- Аддаў-бы, - кажа, - і каня й панарад, абы толькі паглядзець, як нашыя былыя правадыры ды з Крамля драпануць. То было-б пацехі. Ня дзіва, калі й нагавіцы памяняюць. Ведаю я гэтыя бамбавозы з практыкі.

Яська Разак выказаў думку, што нядрэнна было-б цяпер апынуцца ў Маскве:

- Во дзе дабра падгарнуў-бы, - кажа, - тым балей, што ўжо й практыка.

Думка Разакова, відаць, шмат каму прыйшлася да

густу, бо ўсе нeяк разам прыціхлі ў чароўных мроях, некаторыя ўздыхнулі, а Рыгор, дык той нават аблізнуўся.

Аб'явы ў газэце выклікалі сьмеху. Пішуць, каб паадносілі прадпрыемствам рэчы, якія парасьцягнулі падчас вайны. Ну, хіба-ж вернуць? Ды ніколі! Сымон, дык той адразу сказаў:

- Дарэмныя турботы. Не аднясуць. Дзе вы бачылі, каб чалавек чужое зьвярнуў? Будзе якраз тое, што ў нас у камбінаце было. Зрабілі гэта ў нас нейкую касу, казалі, што ўзаемадапамогі. Ну, як звычайна было. Спачатку гэта пакрычэлі на сходзе, паагітавалі, а нарэшце й кажуць: «А цяпер, грамадзяне, давайце дабраахвотныя ўзносы ў абавязковым парадку».

Што будзеш рабіць? Мы, ведама, склалі гэтую складчыну, па рублі, па другім, адзін месяц, другі. А калі ўжо ў скарбонцы грошы троха наскрэблася, мы й шуганулі па дапамогу: хто на дзіцё просіць, хто на хворую жонку, што здаровая, як сьвежы сыр, а хто на цешчу вымагае, якую хаваць трэба, а яна тымчасам паміраць ня хоча. Зразумела, кажны браў матыву самую далікатную й важкую. Толькі гэта мы да касы, ажна - тпру, грошай няма. Дзе, пытаемся, нашыя рублі? А той член, што скарбонку гэтую трымаў (ні то прафсаюзны, ні то парцейны, цяпер ня памятаю), такі быў хвацкі - зь пяску мог вяроўку зьвіць ды ёю-ж цябе й задушыць. Дык вось ён і кажа:

- Грошы няма й ня будзе. Я іх усіх рашыў дашчэнту.

І што-ж вы думаеце? Колькі яго ні прасілі, колькі ні саромелі, навет пагражалі, нічога.

- Што ў мяне, - крычыць, - варштат, каб грошы рабіць? Няма, дый годзе. Адкасьніцеся!

Так і адкаснуліся. І скончылася нашая ўзаемадапамога - сабедапамогай. Так вось будзе й тут. Бо хто, прыкладам, аднясе малочнаму заводу, скажам, бідон, калі чалавек ужо ў бідон алею нацадзіў ці шпэку націскаў? Ніхто не панясе. Я народ ведаю.

Із Сымонам нельга не згадзіцца.

6 жніўня. Бачыў нейкі дзіўны сон. Нібы я ў Маскве. Толькі, здаецца, скончыўся налёт, а я чамусьці ў ювэлірнай краме стаю. І вось, быццам кладу я гэта ўва ўсе кішэні гадзіньнікі, пярсьцёнкі, ды ўсё залатыя, з дыямэнтамі. Золата й яшчэ золата. Толькі гэта я набраў поўныя кішэні й наважыў выйсьці, як пачуў нейкі гул, нібы гром. Я ў дзьверы, а перад самай крамай вялічэзны натоўп. Сьцягі навокал, музыка, тысячы людзей. Я ўжо быў нацэліўся пад прылавак сігануць, ажна чую, мяне нехта бярэць пад рукі й выводзіць з крамы. Напалохаўся я страшэнна, ажна нядобрае зрабілася (пра гэта я пазьней даведаўся, як прачнуўся). І вось з натоўпу выходзяць трое, набліжаюцца да мяне, схіляюцца нізка-нізка дый кажуць:

- Ты, Іван Іванавіч - цар Чужанінаў. Садзіся, цару, у Крамлі, кіруй намі, кіруй замест Сталіна! Просім цябе. Просім! Ура! Аркестра! Музыкі, грай камарынскую!

Толькі гэта я расчыніў рот, каб згадзіцца, ажна раптам нешта як грымне! Я прачнуўся (відаць, жонка няўдала павярнулася). Расказаў пра гэты сон Рыгору й Сымону. Рыгор кажа, гэты сон глупства.

- Каб ты, -кажа, - ня золата бачыў, а наадварот, то гэта было-б к прыбытку, а так - дрэнь.

Сымон, наадварот, даводзіць, што сон нешта значыць:

- Што, - кажа, - азначае - добрае ці дрэннае - ня ведаю, але нешта азначае.

Ці не сходзіць толькі да варажбіткі? Надта ўжо дзіўны сон. Раіўся пра гэта з тым прафэсарам, што падлічваў, колькі вайна каштуе. Але гэты дзівак сказаў, што хоць навука разьвязала ўжо ўсе пытаньні, але, што такое сон, яшчэ ня ведае, а таму ён і ня можа параіць, ісьці да варажбіткі ці не. Давядзецца, мабыць, схадзіць.

7 жніўня. Рыгор нечакана зрабіў выбрык. Не пайшоў ні па разьмеркаваньні, ні па жыльлёвых справах, а падаўся на нейкі склад. Там ён нешта прыймае й штосьці выдае. Праца, відаць, плённая, бо дом пачаў расьці, як грыб пасьля дажджу. Хутка будзем спраўляць улазіны. Сымон з гэтага

поваду жартуе, што тэмпы ў Рыгоравым прыватным будаўніцтве лепшыя за бальшавіцкія стаханаўскія.

- Відаць, - кажа ён, - што Рыгор на гэтым складзе больш прыймае, чымся выдае, бо, відавочна, намнажаюцца нейкія рэшткі, што ня месьцяцца на складзе.

Рыгору гэтыя жарты не падабаюцца, а жонка Рыгорава, дык тая проста казала, што Сымон зайздросьціць. Так, відаць, Рыгору можна пазайздросьціць, калі чалавек ня будзе дурным ды не прасыпецца.

8 жніўня. Варажбітка наваражыла Апанасу, што сьвіньню ўкраў свой блізкі. Дзюрка цяпер ходзіць па ўсіх суседзях ды ўсё прынюхваецца, ці не пахне адкуль сьвежанінай. Дзівак! Ведама, што ўкраў свой, але хіба-ж ён дурны, каб табе сьвежанінным пахам у нос пушчаць? Ён, браток, на Пярэсьпе зварыць, а на Камароўцы зьесьць. Злаві тады пах, калі ты такі майстра. Але, што казаць? Дзюрка й ёсьць дзюрка.

9 жніўня. Мар'і Іванаўне занёс паўкілі цукру й пляшку алею. Трохі паморшчылася, але ўзяла. Расказала пра тры ведамыя ёй выпадкі, што мужы пакінулі сваіх жонак і перабраліся з усім сваім скарбам да другіх.

Ці не пад мяне яна пад'яжджае? Калі так, то гэта, даражэнькая, дарэмныя турботы. Мая Ніна Паўлаўна да гэткае катастрофы не дапусьціць, каб аддаць сваё дабро перавалачы ў чужую хату; яна дабра з-пад сябе ня выпусьціць, хоць з гарматы страляй. Ды й мне такая камбінацыя не да густу. Я мяркую на два франты дзеяць, па ўсіх лініях...

10 жніўня. Байцоў прынёс швэйную машынку. Частаваліся. Ён хоць і хваліўся, што ўсякія мадэры мае, а тымчасам малясоўку смактаў ня горш за Яську. Выцадзілі два літры. Ён ужо ледзь пальцамі варушыў, а ўсё яшчэ ківаў на пляшку:

- Нацадзі яшчэ... па малой...

Добра, што жонка скеміла вады ў пляшку наліць, інакш, ня ведаю, чым бы гэта частаваньне скончылася.

11 жніўня. Здарылася канфузьлівая рэч. Учора пайшоў праводзіць Байцова (у яго ўжо ногі не цыркулявалі) ды па дарозе назад трапіў нейкім парадкам не да хаты, а да Мар'і Іванаўны. Прачнууўся сёньня не ў сваёй хаце ды лыпаю вачыма, як дурны: дзе-ж гэта я? Чую, за пераборкай голас Мар'і Іванаўны - із прыяцелькай сакочуць. Відаць, знарок паклікала - на сьведку. Ну й бабы! Да чаго-ж шкоднае стварэньне! Хацеў гэта я, затоіўшыся, ляжаць хоць да вечара; можа, пашэнціць, думаю, цішком высьлізнуць праз вакно, аж не - не дала, сьцерва.

- Іван Іванавіч, - крычыць, - чай гарачы. Хуценька піць!

Каб ты смалы гарачай напілася. Прыяцелька сёньня-ж усім раззвоніць, а там і да жонкі дойдзе. Галоўнае, нічога ня памятаю: было што ці не. Каб было, то яшчэ не такая крыўда. А калі на халастую праспаў? Сорам! Канфузія!

Але нічога ня зробіш, мусіў выйсьці. Як прывітаўся, як піў чай, - лепш не ўспамінаць. Да хаты йшоў, як мыла зьеўшы. Жонцы сказаў, што начаваў у Байцова, бо ўжо позна было.

Трэба Байцова папярэдзіць. А ўсё-ж гарэлка - паганая рэч. Мабыць, трэба кінуць.

12 жніўня. У прафэсара Вадзянецкага пазнаёміўся з беларусамі. Хлопцы як хлопцы - нічога страшнага. І гарэлку куляюць нядрэнна. Але адзін зь іх, зь нейкім дзіўным прозьвішчам, Янка Шчыры, надта ўжо заўзяты. Як выпілі па чарцы, то й пачаў крычэць:

- Мы зробім, мы возьмем! Мы ад Пскова да Чарнігава, мы ад Беластоку да Мажайску.

Крычыць і рукамі махае. Як дайшла справа да Мажайску, я ня сьцярпеў:

- Дазвольце, найшаноўны, спытаць, а хто гэта вам дасьць так шырака размахнуцца?

- Як, хто? Самі! Уласнымі рукамі!

- А калі дадуць па руках?

- Хто пасьмее? За наша крэўнае!

- Ага, так. Ну, то... (*у гэтым месцы дзёньніка, паводле нейкіх меркаваньняў, Чужанінаў выкрасьліў пяць радкоў - Л. К.*).

Умяшаўся ў гутарку й другі хлапец - Арыентацкі.

- Бачыце, - кажа ён, - вы абодва памыляецеся. Але-ж даруйце, я маю рацыю. Бо калі ўзяць межы ў гістарычным акрэсьленьні, то ёсьць шмат спрэчнага, і тыя вучоныя, з працы якіх я карыстаю, таксама не пагаджаліся ў пытаньні станаўленьня сілы, як адзінага вырашэньня межавых спрэчак.

- Даруйце, шаноўны, і вы, - кажу я, - сіла ўсё робіць. А сіла там, дзе бальшыня, знацца, і бальшыня там, дзе сіла. Вось гэта й будзе справядліва й па закону.

Тут Янка Шчыры ажно падскочыў.

- Вы, - крычыць, - вялікадзяржаўнік, вы маскоўскі імпэрыялісты, вы драпежнік! Усіх скруцім у казіны рог!

Яго падтрымаў трэці хлапец, які дасюль маўчаў, Авечка Ахрэм.

- Так, - кажа, - мы гэта зробім, абы толькі дазволілі. А як будзе дазвол, то ўжо й пачнем скручваць. Абавязкова. І межы таксама, калі дадуць, то возьмем, а не дадуць, то не. А скручваць будзем.

Я ўжо й ня рады быў, што сашчапіўся зь імі. Чаго добрага й мяне пачнуць скручваць. Добра, што пакуль прышпілілі толькі маскоўскі імпэрыялізм, а маглі-б і чырвоны прышпіліць. А тады ўжо, Іване, давай нырца на самае дно й ня вытыркайся.

Гэтых трэба высьцерагацца. Калі дачуўся пра гэтую спрэчку Сымон, то казаў, што гэта справа самая звычайная:

- У спрэчках за межы так бывае заўсёды. Калі яшчэ на вёсцы жыў і ў нас аднаго разу гаспадары захацелі зямлю перадзяліць, то за гэтыя межы колькі калоў паламалі, колькі насоў паўгіналі ды сківіц папсулі. Процьму! А Міколу Кульгаваму, дык таму шчэ й рабрыну зламалі. Урэшце ўсяго

лепшыя шнуры прысвоілі дужэйшыя. Гэта праўда, што межы дзяліць - трэба сілу мець і хахла не шкадаваць.

Мяне іхныя межы ня надта цікавяць. Але як утрымаешся, калі чалавек гэтак шырака хоча размахнуцца.

13 жніўня. Пілі. Быў выпадак.

14 жніўня. Зноў пілі. Бяз выпадку.

15 жніўня. Бачыў, як сяньня Рыгор валок з працы мяшок нейкага дабра, ажна ўгінаўся. Сымон, які таксама гэта згледзеў, казаў, што гэта добра.

- Калі чалавек сваёй парай арудуе, то гэта шчэ дармо: добры склад і за дзесяць год на сабе не перавалачэш. А Рыгор і за год не адзін раз на рагатку наткнецца, знацца, яшчэ й другім дабра застанецца. На сабе няхай цягае. Ня дай Бог, калі чалавек пачне ўжо з транспарту карыстаць, ну, тады ўжо пішы - прапаў. Будзе якраз тое, што з Міхасём Уловічам было. Пакуль той цягаў на сабе, усё добра было, а як ужыў мэханізацыю - прапаў. Не пасьпеў ён і двух рэйсаў, як казаў, скамбінаваць, ажна й накрылі яго з шапкаю. Праўда, той ня любіў анучы ў вадзе сушыць - хутка выскрабаўся, але ўжо голы, як бізун. Мэханізацыя - рэч не надзейная!

А ўсё-ж Рыгорава праца зайздросная. Ці не падацца мне па такой лініі? Раіўся з Рыгорам.

- Табе, - кажа Рыгор, - як спэцыялісту просты ход на Ўправу.

- Але-ж там, - кажу, - мова, а я ня ведаю па-іхнаму.

- Якая мова? Дзівак! Калі ведаеш «выбачайце» й «будзьце ласкавы», то й ўсё ў парадку. Там такіх, як ты, хоць грэблю насыцілай.

Трэба гэтую справу памацаць, бо надта-ж ужо зайздросна на Рыгора глядзець.

16 жніўня. Быў у прафэсара Ванава. Нічога. Трымае

сябе, як сьлед. Пра старое - ані гуку. Раіўся зь ім наконт працы.

- Што-ж, - кажа, - гэта можна. Сваіх людзей заўжды падтрымаюць.

А жыве ён, відаць, нядрэнна, і харчоў мае. Як частаваў, то й масла паставіў, і цукру, і каўбасы, навет і віна бутэльку адшкадаваў. Нічога! Нашыя не прападуць! Дармо, што той крычыць: хай дадуць! хай дазволяць! Пакуль ты будзеш «хай» ды «хай», а мы тымчасам і апануем... Жыць трэба ўмеючы.

17 жніўня. Проста дзіва, які чалавек жывучы. Сяньня зь Яськам Разаком сустрэў тую старую порхаўку, што нам назаляла, як склад парадкавалі, ды сароміла нас. Я ўжо думаў, што ён даўно душой загавеўся, ажна не - шкандыбае па вуліцы, праўда, абшарпаны, але жыве.

- Ну, як у вас, - пытаюся, - жывот із сумленьнем ня надта спрачаецца? Да бойкі яшчэ не дайшло?

- А ў чым рэч? - пытаецца.

- Ды як-жа, Вы-ж крычэлі, што рабаваць нясумленна. А цяпер што скажаце?

- І цяпер тое скажу: дрэнна рабілі, нясумленна.

Сказаў і зноў пашкандыбаў. Во дзе ўпартая порхаўка! Ну, хоць-бы пашкадаваў, што ня выкарыстаў моманту. А можа й шкадуе, ды сорам прызнацца. Напэўна так, бо ня можа быць, каб гэткіх дзівакоў зямля на сабе трымала.

Калі мы ўвечары расказалі пра гэта Сымону, дык ён ані не зьдзівіўся.

- Чорт яго, браткі, ведае, можа й не шкадуе. У жыцьці здараецца, што на чалавека хвароба такая находзіць - малахолія завецца. Быў у мяне адзін знаёмы, які жыць ня мог, каб не цягнуць. А калі які дзень ня сьцягне, то хварэе. А цягаў усё, што пападзе. Ды такі ўжо быў люты - роднага бацьку мог з кашаю зьесьці. І вось раптам яму заняло: не цягне ды ўсё. Хоць ты яму ў кішэню кладзі - не бярэ. Зарвала зусім. Знацца, найшла на яго гэтая малахолія. І тут ніякія лекі не памогуць, і чалавек прапаў.

Бадай так яно й будзе. Выходзіць, што ў кажнага чалавека ёсьць пункт, што із сваёй дарогі яго зьбівае. І ўсё-ж чалавек жыве. Дзіўна.

18 жніўня. Сымон прывёз аднекуль бочку газы. Кажа, што на нейчым пагарэлым двары качалася, там ён і сустрэўся зь ёю - лоб у лоб.

- Але як гэта здарылася, дзівіліся мы, скрозь усё згарэла, а бочка з газай - не.

- Нічога дзіўнага, - адказаў Сымон,- не згарэла, бо шпунтам заткнёная была.

- Але ўсё-ж, - кажам, - газа? Калі камень і той гарыць.

- А чэрці яго, зрэшты, ведаюць, я ня хэмік, каб усё ведаць.

Брэша! Хэмік зь яго адмысловы, бо мы так і не дазналіся, скуль прывалок газу. Цяпер мяняе газу на самагон і маляс. Разак даваў за літру газы паўлітры самагону - не бярэ.

- Ну то каб ты лепшага ніколі й ня піў, як тая газа, - раззлаваўся Разак, - дарма не вазьму ў такога зьдзірцы.

- А ■ такому злыдню й за тышчы літры не аддам. Жлукці сваю самагонную поліўку ўпацёмках - больш разьліеш.

19 жніўня. Прафэсар Фэцкі нарэшце дакладна вызначыў, колькі вайна каштуе: выходзяць штодня два мільярды сто восем рублёў пяцьдзясят сем і пяць дзясятых капейкі.

- Калі-б, - кажа, - адзін дзень не паваявалі, то ўсе людзі, што з усіх бакоў абляпілі гэтую гліняную галушку, якую завуць зямлёй, маглі-б увесь дзень ляжаць барадою да сонца й нічога не рабіць, а харчоў было-б кажнаму на залатога рубля, ды яшчэ эканоміі засталося-б на сто восем рублёў і пяцьдзесят сем з паловаю капеек. А як вайна ўжо йдзе пацьдзесят дзён, то вось і лічыце, даражэнькія, колькі чалавецтва на гэтым страціла.

Калі даведаўся пра гэта Апанас Дзюрка, дык аж абурыўся:

- Брэша! Можа чалавецтва й страціла, а я то не. Бо калі вайны ня было, то я рабіў, а харчоў і на залатоўку ня меў, а цяпер пальцам не варушу, а ўжо, дзякаваць Богу, трэйці месяц ем пшэнныя бліны з макам. Не! Штосьці ягоная навука нейкая кульгавая.

Тае-ж думкі трымаецца й наш вінакур, Яська Разак.

- Твой прафэсар, - кажа, - зусім дзівак. Шкада, ты мяне ня спусьціў з гэтым тваім вучоным, я паказаў-бы яму матэматыку. Вайна - страта для чалавека! Чулі? А ці ведае ён, кіслая брага, што вайна шмат каго на ногі паставіла? Другога раней і чалавекам саромеліся назваць, ды ён зусім і не чалавек быў, а так - мроя нейкая. А вайною так акрыяў, што яму й фігаю носа не дастанеш. А ён кажа - страты. «Барадою да сонца ляжаць»... Узяў-бы цябе за рыжую бараду ды патрос як сьлед за такія словы. Каб мая воля, то я ўсе такія навукі пакасаваў-бы ўшчэнт - хай ня брэшуць і не ачмучваюць людзей.

Але Сымон дык той ня згодзен зь імі:

- Хоць я заўжды кажу, што ўсе прафэсары дзівакі, але здараецца, што й яны маюць рацыю. Быў у нас пры Акадэміі адзін такі дзівак. Ён таксама ўсё лічыў. Ліча й ліча. Бывае, і на сьнеданьне забудзецца. І вось аднаго разу ён вылічыў, што каб усіх людзей з усяе зямлі прывалок у вадно месца ды паклаў адзін на аднаго, то выйшла-б куча ўсяго толькі кілёмэтр ушыркі, кілёмэтр удоўжкі, кілёмэтр увышкі. Вось я тады падумаў: каб з гэтай кучы адтрэсьці хоць дзясятую часьціну зладзеяў ды навесьці на іх гармату, то глядзь, што аднэй бомбай усіх і прышчаміў-бы на месцы. Бачыце, як проста па навуцы выходзіць. А служба парадку іх і за дзесяць год не пераловіць. Не! Супраць навукі не кажэце - часам і яна трапляе ў самы пункт.

20 жніўня. Быў на рынку. Адна назва, што рынак, а гандлю ніякага. Бачыў, як адзін дурань збываў калгасьніку мадэльныя туфлі за баханку хлеба. Яшчэ і ўгаворвае:

– Купі, дзядзька, жонцы: гной трэсьці – першы сорт.

А хіба ў такіх туфлях гной трэсьці? У іх факстроты выдрэнчваць і то шкада. Дзядзька паўзіраўся на іх, пастукаў пальцам пад падэшвай дый памяняў.

– Навошта гной, – кажа, – мая дачка ў іх лявоніху паскача. Цяпер, – кажа, – можам і мы сабе такое ласунства дазволіць.

Нацягаў, мабыць, калгаснае мукі, як і той мадэльнік туфляў, вось і дазваляюць сабе. Я больш ня мог глядзець на такую несправядлівасьць ды ўцёк з рынку.

21 жніўня. Хадзіў да Ўправы. Нічога страшнага. Дарэмна палохаўся. Скрозь усе свае, і язык наш, чысты адэскі. Праўда, сям-там і іхны сьлізгане, навет і мову пачуеш, але так нячаста, што можна й ня лічыць. Малайцы нашыя – мух ня ловяць.

Мацаў адносна якога-небудзь пасаду. Можна. Але я ўсё яшчэ палохаюся. А калі часам вернуцца? Лепш крыху ўстрымацца. Каля аднаго пакою наткнуўся на Арыентацкага.

Жартуе:

– Што, вялікадзяржаўнік, і вы да нас?

– Выбачайце, – кажу, – калі ласка, кажу, я ніколі...

– А, то добра, добра... Пачынаеце й вы крыху беларусізавацца. Добра, добра...

Дзівак! Я табе шчэ ня так зьбеларусізую. Дай толькі ўмацуемся.

22 жніўня. Вярнуўся Буркун. На чалавека страшна глядзець – скура ды косьці. Быў да гэтай пары ў бальшавікох ды нейкім парадкам сьлізгануў із фронту.

– Чаго-ж цябе, – кажу, – нялёгкая паперла аж на фронт? Хіба ня мог раней драпануць?

– Не кажы. Добра, што жывы вярнуўся. А больш мяне на фронт і гвалтам не зацягнеш. Ды хто-ж мог спадзявацца...

Нічога! Гэты выхадзіцца. Нездарма ў кандыдатах

лічыўся.

24 жніўня. Усе ўзяліся паліць кнігі. Разак спаліў блізу ўсё, што меў, толькі падручнікі не пасьпеў, бо сын недзе схаваў. Сымон паліць усю палітыку.

- Я, - кажа, - гэтую палітыку скрозь-бы пусьціў з дымам, на ўсёй зямлі: ад яе людзям адзін ачмут, а больш нічога.

Рыгор таксама кажны дзень пэўную порцыю ў печ кладзе. А з суседняй вуліцы нейкі бухгальтар, дык той так асатанеў, што абы згледзеў якую паперыну, то адразу ў печ.

- Не магу, - кажа, - глядзець на кнігу, ад яе ў мяне хвор нейкая пачынаецца...

Не паляць кніг толькі Апанас Дзюрка й прафэсар Наязноў. Першы таму, што ў яго праз усё жыцьцё ніякае кнігі ў хаце ня было, а Наязноў кажа, што ён пакуль устрымліваецца.

А я зрабіў хітрэй. Сёе-тое, ведама, спаліў, а Леніна й Сталіна ды гісторыю ВКП, на ўсякі выпадак, закапаў. Хай ляжаць - у зямлі яны есьці ня просяць. Згніюць - страта не вялікая, а калі часам спатрэбяцца? Вось я тут іх і выкладу: «Бачыце, які я свой, ды яшчэ й падкаваны». Вось тое-ж! А дурні заўсёды па-дурному.

25 жніўня. Сяньня мірылі Апанаса Дзюрку зь ягоным шваграм. Пасварыліся, як цьвякі дзялілі. Цьвякі яны цягалі супольна, а сяньня раскладалі на душы. А швагра ягоны вельмі ўжо спрытны чалавек: калі захоча, дык можа сам сабе ў вочы плюнуць. Вось ён і аб'ехаў Дзюрку на цэлую скрыню. Неяк вельмі спрытна перасморгнуў, як раскладалі цьвякі на кучы. Апанас, хоць і варона, а гэты фокус згледзеў.

- Ты што, - крычыць, - фальшуеш? Хіба сумленныя людзі так робяць?

Пачалося пераліčэньне, сварка, а пасьля й за чубы ўзяліся. Мы ледзь іх разьвялі й самі расклалі цьвякі на роўныя кучкі. Хай у згодзе спажываюць.

26 жніўня. Жонка штосьці надзьмулася й паглядае падазрона. Ці не ўвялі ёй у вушы пра Мар'ю Іванаўну. Шкада, калі так, бо адносіны з Мар'яй Іванаўнай увайшлі ўжо ў пажаданую плынь, і аскоміны яшчэ не набіў. Трэба зноў падвоіць асьцярожнасьць. Ох, цяжка спраўляцца на два франты.

27 жніўня. Сяньня меў неспадзяваную цікавую сустрэчу. Бачыў свайго старога знаёмага - Выпівоніч-Ецкага. Ведаў яго шчэ за царом. Быў ён тады абшарнікам, меў ладны маёнтак, ну, і жыў нядрэнна: скварку й чарку меў штодня. У сямнаццатым годзе ён чагось не пагадзіў з бальшавікамі, а біцца зь імі ня меў ахвоты й з гэтае аказіі пацісну́ў на захад. А цяпер вярнуўся. Гляджу й дзіўлюся: чалавек амаль не зьмяніўся, толькі пагрубеў трохі, а такі-ж здаровы, чырвоны, як рыжык.

- Відаць, - кажу яму, - на эміграцыі Вам нядрэнна паводзілася?

- А так, так, - кажа, - хоць маёнтку там і ня меў, але пасад нядрэнны давалі. Ды я нідзе не прападу - натура ў мяне такая.. зацэпістая.

Відаць, што не прападзе. Цяпер езьдзіў у былы маёнтак, мабыць, там таксама нейкія меркаваньні мае. Але наўдачу, каб з гэтага што выйшла.

Калі ішоў дахаты, то ўсю дарогу думаў пра тое, чаму так дзіўна збудаваны белы сьвет. Адзін, бывае, і чалавек ня дурны, а праз усё жыцьцё, як белка ў калясе, матаецца за скарынку хлеба, а другі - так сабе чалавечак, звычайны, а ўсё жыцьцё на правох госьця: пірог ды яешня. Увечары ў нашай парафіі на гэтую тэму быў дыспут. На гэтую справу кажны глядзіць па-свойму. Апанас, напрыклад, казаў, што як толькі чалавек радзіўся ў кашулі, то ўжо так і ведай, што яму праз усё жыцьцё будзе Вялікдзень. Разак даводзіў, што ў кажнага чалавека свой лёс - як каму пашанцуе. Рыгор націскаў на тое, што ўсё залежыць ад розуму:

- Калі чалавек мае галаву, дык не прападзе.

- А з галавою не прападаюць? - пытаемся.

- Калі й прападаюць, то, мабыць, галава ў патрэбны момант ня здолела варыць, а то не прапаў-бы.

Сымон моўчкі слухаў усе гэтыя разважаньні, не перашкаджаў, а нарэшце й кажа:

- Глупства вы ўсё гэта гаворыце: і лёс і розум - усё гэта дрэнь, і галава дрэнь. Галоўнае ў чалавека - жывот. Калі я шчэ ў анатомцы працаваў, то быў у нас адзін доктар, дзівак страшэнны. Іх там у нас шмат было, і кажны зь іх рабіў як трэба: сяньня ногі рэжа, заўтра ў мазгох калупаецца, а той дзівак дык заўсёды жываты паласаваў. Крэмзае іх ува ўсе бакі ды ўсё чагось углядаецца. А што ў жываце ўбачыш, апрача дрэні? Вось я аднойчы й пытаюся: чаму гэта Вы, Сямён Мікалаевіч, жываты ўсё шастаеце? Вы-б у галаве пакалупалі. Можа там цікавей?

- А што ў галаве калупаць? Мазгі, - кажа, - гэта дрэнь, густы кісель і больш нічога. І галава, - кажа, - патрэбна чалавеку хіба як пакрыўка для тулава, каб у жывот лішняя вада не зацякала. Бо сам бачыш, што кажны чалавек жыватом наперад ходзе, а не наадварот, а значыцца, і ўсё чалавецтва жыватом наперад рушыць...

- Я тады пасьмяяўся зь ягоных словаў. Але неяк пазьней давялося мне тры дні ня есьці. Дык што вы думаеце? У галаве ніякае думкі, апрача тое, пра што кажа жывот. Вось тады й паверыў таму дзіваку-доктару. Знацца, калі чалавек не прападае, у яго спраўны жывот, а галава тут зусім лішняя.

Сымон сказаў гэта так пераканальна, што блізу ўсе згадзіліся.

28 жніўня. Але-ж да чаго цяпер спрытны народ пайшоў! Толькі пазірай ды дзівіся. Стаімо гэта мы сяньня на біржы, разглядаемся. А тут каля нас і Круглоў трэцца. Асоба такая імклівая й досыць разнайтая. Працаваў ён за саветамі й нейкім тэхнікам, і транспартнікам, і асьветнікам, наагул, спэцыяльнасьцяў мае шмат, а тымчасам ніводнае. Пакуль гэта мы паволі прыслухоўваліся, што, дзе й як, а

тымчасам зь біржы выходзіць дзядзька з барадою ды кажа:

– А хто, – крычыць, – ёсьць крысаловы? Добрыя ўмовы. Пацукоў, знацца, лавіць. На «Заготзярно».

Ну, ведама, мышалоўная спэцыяльнасьць цяпер даволі рэдкая, і таму ніхто надта й не адгукнуўся на гэты заклік. Пракрычэў гэта ён некалькі разоў ды змоўк. І вось, калі ўжо здавалася, што мышы цалкам апануюць гэтым «Заготзярном» з прычыны адсутнасьці належнага спэцыяліста, у гэты, як кажуць, крытычны момант на сцэну вырываецца Круглоў:

– Я, – крычыць, – магу мышэй лавіць! Курсы на гэта канчаў! Дыплёмы маю!

І панёсься за барадою. А праз часін дзесяць вяртаецца й паперкаю з накіраваньнем махае:

– Ну, – крычыць, – трымайся, мышы! Круглоў ідзе.

– А як ты, – пытаемся, – лавіцьмеш гэтых мышоў? Ты-ж ня спэц.

– Даражэнькія, нешта злаўлю. Калі ня мыша, то хоць збажыны якой. Гэта-ж «Заготзярно».

І пайшоў мышэй лавіць. А я ведаю, што ён ніколі нічога, апрача мух, не лавіў. Вось гэта спрыт! Такі чалавек нідзе не загіне.

29 жніўня. Мар'і Іванаўне зноў занёс пшанічнае мукі й цукру. Нічога ня зробіш – трэба падкормліваць. Казала, што хутка вернецца лейтэнант. «Ад пэўнага чалавека чула». Можа гэта яна мяне палохае, а можа й запраўды ёсьць такія чуткі? Трэба папытацца ў Наязнова: ён на гэтыя рэчы знаўца.

30 жніўня. Рыгор спраўляў улазіны. Ну, трэба сказаць, што такога баляваньня я шчэ ня бачыў. Было літаральна ўсё. А гарэлкі – Божачка мой! Хоць анучы палашчы. Усе мы стараліся каля яе досыць дружна. Пасьля пачаліся прамовы. Рыгора віталі, хвалілі ягоны спрыт і розум, ягоную вытрывааласьць. Ды й як не хваліць, калі чалавека навет агонь не бярэ. Згарэў ушчэнт, а праз пару месяцаў зноў у сваёй хаце, дый абсталяванай лепш за ранейшую. Не, такі чалавек варты пашаны. Навет і Сымон у сваёй, хоць і

кароткай, але гарачай прамове адзначыў гэта:

– Што-ж, – казаў Сымон, – што Рыгор выгляду ня мае? Што, пытаюся ў вас, з таго, калі наш паважаны сусед з выгляду як-бы й дурань які? Выгляд гэта, кажа, дрэнь, глупства. Другі бывае й выглядам паважны й гэтым за разумнага сябе ўдае, а загадай паміж трох сьвіней зацірку падзяліць – не патрапіць! А Рыгор падзеліць! Ды так падзеліць, што яшчэ й сабе застанецца. Вось у чым сэнс! Вось у чым, кажу, уся навука. Хай жыве Рыгор!

Мы дружна выпілі за Рыгора, таксама й за ягоную жонку, але ў канцы ўсяе справы нашае лагоднае частаваньне ледзь не сапсуў Апанас Дзюрка. Сярод іншых пачастункаў ён неяк згледзеў на стале сьвежаніну і ўспомніў, што ў яго калісь укралі кабана, і што варажбітка паказала на свайго. Гэта ў яго сфармавалася ў пэўную думку, якая й выклікала рэальныя чыны. Ён падняўся, грымнуў кулаком па стале і, хоць ня зусім выразна, але досыць станоўка, загадаў:

– Пакіньце жэрці! Мая сьвежаніна! Украў! – і яшчэ раз грымнуў.

Але мы яго хутка супакоілі: нацадзілі ў ягонае чэрава літровую конаўку «ярша», пасьля чаго ён зусім астаўпеў і забыўся ўжо пра ўсё на сьвеце.

Так мы лагодна й скончылі баляваньне.

– Дай Божа так кажнаму пагарэць, як Рыгор, – казаў Загржэмбіцкі, калі мы ўжо разыходзіліся.

31 жніўня. Сяньня жонка сьцягала ў царкву. «Ідзі, кажа, грахі адмольваць, распусьнік». Мабыць, ей нешта сплялі. Няйначай. Таму я надта й ня ўпіраўся. Узяла гэта яна трохі натураю (грошы, кажа, Богу не патрэбныя). Ну й пайшлі. Хто моліцца, а хто й так. Пастаяў гэта я трохі і, як толькі жонка адхінулася спарадкаваць прынесеную натуру, я й сігануў за дзьверы.

Ля царквы народу шчэ больш. Тут я назіраў адну цікавую зьяву, якая мяне пераканала ў тым, што ні ў якай справе нельга быць надта заўзятым. Нейкі былы актыўны бязбожнік у сувязі са зьменаю агульнага кірунку зьмяніў і

свае перакананьні й пацісnуў з бязбожнай ячэйкі ды ў панамары. А якаясь цётка расшыфравала ягоны манэр і, згледзеўшы былога бязбожніка каля царквы, счапілася зь ім:

– Прэч, – крычыць, – бязбожнік, прэч адсюль! Не пагань сьвятога месца.

Тут народ зграмадзіўся, цікава ўсім.

– Завошта яго, цётка, гоніш? Што ўкраў?

– Гад, – крычыць, – нядаўна ячэйкай кіраваў, нас цягнуў у бязбожнікі, а цяпер у сьвятое месца лезе. Прэч!

– Няхай лезе, – кажуць людзі, – што табе, цётка, сьвятога месца ня хопіць? Шкада? Можа чалавек пакаяўся?

Рыжы бязбожнік, якога цётка так упорыста гнала ад царквы, трохі зьбянтэжыўся, але шчэ трымаўся з гонарам:

– А можа я, – кажа, – маскаваўся, калі быў бязбожнікам? І я заўсягды ў Бога ўвяраў!

Справа скончылася тым, што ўпорыстая цётка прагнала-ткі рыжага бязбожніка. І варта: ня трэ быць такім упартым.

1 верасьня. Любоўная праблема ўсё больш хвалюе нашую ваколіцу. На суседняй вуліцы, Берасьцейскай, сяньня муж разыходзіўся із жонкаю, зь якой жыў два гады. Прыйшоў гэта ён забіраць свае рэчы, а жончына сямейка, дасканальна ўзброеная, атакавала яго пры самых дзьвярох. Жонка із вілкамі, цешча зь мяшалкаю абышлі з флянгаў, а цесьць зь нейкім адмысловым уруччам зайшоў з тылу; узялі, як кажуць, у мяшок ды так пачалі пыл выбіваць, што небарака-наважон ледзь выратаваўся. Прыходзіць ён да новае жонкі ўвесь у сіньцох. Ажна й тут пры самых дзьвярох ваенная застава – ня прыймае й новая.

– Дзе рэчы? – пытае. – Няма! Ну, то й мяне няма! Мне галандранцаў ня трэба!

Не прыняла. Цяпер мужык ходзіць па суседзях, скардзіцца, асабліва на тое, што новая жонка так празаічна паставіла любоўнае пытаньне:

– Ды я-ж, – кажа, – даводзіў, што шчасьце ня ў рэчах, а ў каханьні, а яна й слухаць ня хоча. Ты мне, –

кажа, - вады ня муці! Прыйдзі з усёй маёмасьцяй, тады й каханьне будзе на ўсе сто дваццаць адсоткаў, а бяз гэтага - вэк! цурык! І дзьвярыма бразгае. Гэта мяне горш за ўсё крыўдзіць, што яна цвыркае. І скуль яна гэтага навучылася?

І апынуўся цяпер чалавек пры дзьвюх жонках і бяз хаты. Вось палажэньне!

2 верасьня. Рэзалі - дваццаць адно. Рыгор прайграў дзьве тысячы, Дзюрка з паўтысячы. Выйграў я й Разак.

3 верасьня. Быў у гасьцёх у інжынера Паліханава. Шкадаваў, што пайшоў. Праўда, пачастунак быў адмысловы, але гаспадар мне ледзь душу ня выматаў. Прысукваўся, як з нажом да горла:

- Ну, што будзеш рабіць, як вернуцца? Куды дзенешся?

І так гэта націскае, што быццам ужо й вярнуліся.

- Ды шчэ-ж, кажу, не вярнуліся, чаго мне загадзя думаць... А тады нешта скамбіную.

- Не, ты цяпер скажы!

Я хоць і п'яны быў, але патрапіў сплесьці нешта такое двойчы дубальтовае, што й сам не зразумеў.

- Хітры ты, - кажа, - чалавек, - але ўжо больш не прысукваўся. Ад мяне, браток, і ад соннага нічога ня выцягнеш. Дарэмна!

4 верасьня. Ізноў быў на біржы. Дзівакі! Прапануюць ехаць на торф. А навошта мне іхны торф, калі я дроў назапасіў? А тарфянога заработку мне яшчэ ня трэба.

5 верасьня. Прафэсар Наязноў дастаў працу. Хоць і не па спэцыяльнасьці, але тымчасам гнуць можна. Хай гне на здароўе. Нашы сілы ўмацоўваюцца!

6 верасьня. Сустрэў Ахрэма Авечку:

- Ну, як, - пытаюся, - жыцьцё?

- А нічога, - кажа, - добра. Ворага сьцігуем

памысна.

- А як межы?

- Ну, межы цяпер нашыя напэўна. З захаду нашых падваліла. І хлопцы ўсе - адзін у адзін. Сіла!

Трэ будзе бліжэй падысьці да гэтай сілы ды прыгледзецца да яе. Можа на што й прыдасца.

7 верасьня. Сымон працуе ўжо. Прымайстраваўся возьнікам да нейкай ці то ўстановы, ці то фабрыкі - не разьбярэш.

- Я й сам добра ня ведаю, што шчэ з гэтага выйдзе. Нешта калупаюцца. Аднаўляць, кажуць, будзем. Хай аднаўляюць. Мне клопат не вялікі: дзьве гадзіны на дзень - і ўся работа, а малясу каню даюць. Знацца, самагонку ў мяне цяпер конь дастае. Наагул добра, бо дырэктар - боўтка. Як толькі расшыфраваў яго, то цяпер раблю што хачу. Прыйду гэта да яго, шапку скіну й грымну: Гаспадзін Піпікаў! (яго Піпікам завуць), то што ні прасі - зробіць. Надта любіць, каб гаспадзінам звалі. А мне што, шкада? Ды я цябе хоць чортам, - кажа, - назаву, абы рабіў, што мне трэба. Яму, былому парцейнаму, гэта, можа, і цікава, а мне - плюваць, мне языка не шкада, абы малясу даваў.

Наагул, кажу, каб ня было дурных, то разумнаму надта цяжка было-б жыць.

8 верасьня. Хадзілі із Сымонам аглядаць гароды. Сымон кажа, што кажную справу трэба пачынаць загадзя, каб пасьля ня было мітусьні й хапаніны. Намацалі два ладныя гароды. Былыя гаспадары недзе зьніклі, а бульбы тымчасам шмат.

- На булён хопіць, - сказаў Сымон, - абы скварка.

Хутка пачнем капаць.

9 верасьня. А Фэцкі зноў лічыць. Гэтым разам вылічае, калі скончыцца вайна. Паводле ягоных табліцаў выходзіць, што вайна скончыцца, а калі - шчэ не падрахаваў. Нешта ў яго ў інтэгралах заела: атрымліваюцца вялічыні то

бясконца малыя, то бясконца вялікія, так ён і ня можа схапіць за хвост канца вайны. Сымон раіў, каб ён лавіў гэны канец на дарозе, бо ад вялікага да малога ня так многа.

- Тады ўцэліце ў самы пункт, бо найлепш пераймаць у дарозе. Толькі, - кажа, - лічэце ня надта па-вучонаму, дзе сотня менш, сотня больш - ня мае значэньня. Бо для жывога чалавека часам і год нешта значыць. Я ведаў аднаго чалавека, на Пярэсьпе жыў, які дваццаць год чакаў на спадчыну ад багатага дзеда й не дачакаў аднаго году: дзед перажыў яго на адзінаццаць месяцаў і дваццаць восем дзён. Хіба-ж гэта ня крыўда? Вось вы так і лічэце, даражэнькі, каб людзі не пакрыўдзіліся.

А па мне, то хай лічыць, як хоча. Калі скончыцца - для мяне ня мае значэньня.

10 верасьня. Ці то час такі, ці то людзі цяпер такія. Адно - злодзей на злодзеі. Тую бульбу, што мы нагледзелі, - ужо капаюць. Прыходжу сяньня на гарод, а там два дзяцюкі шастаюць бульбоўнікам ува ўсе бакі.

- Што гэта, - кажу, - робіце? Хіба прыватную ўласнасьць ужо скасавалі?

- А даўно, - кажуць, - скасавалі. Цяпер усё агульнае. Няма, - кажуць, - ні свайго, ні чужога.

Вось і гавары з такімі! Ледзь прагнаў. Напалохаў урэшце, што жаўнераў паклічу.

Раіліся з Сымонам, што рабіць. Сымон тае думкі, што цяперашнім часам лепш міска дранікаў на стале, чымся асьміна бульбы на гародзе. Трэба заўтра капаць.

12 верасьня. Два дні капалі бульбу, а пад канец неспадзявана зьявіўся гаспадар. Абурыўся - страшэнна. А чаго, каб хто спытаўся?

- Рабаўнікі! - крычыць. - Хто дазволіў!? Зладзейства! - і панёс...

Сымон ледзь яго супакоіў.

- Ты чаго, - кажа, - крычыш, чалавеча? Якое зладзейства, калі мы толькі ўсяго таго, што ашукаліся. Тут

недзе мае цешчы хаціна стаяла й бульба ейная расла. А калі ўсе нумары пагарэлі, то як можна распазнаць, што цешчына, а што тваё. Сам бачыш, што скрозь толькі каміны стырчаць... А нам чужога ня трэба, - скончыў Сымон. - Забірай сваю бульбу.

Мяшкі два бульбы яму аддалі, бо рэшту мы ўжо перавезьлі да хаты. Страта, ведама, невялікая.

13 верасьня. У беларусаў нічога ня будзе, бо надта ўжо вялікі ў іх разнабой. Сяньня быў у Ахрэма Авечкі. Прыйшлі таксама Арыентацкі й Шчыры ды яшчэ нейкі новы, толькі што з Заходняй зьявіўся, зь дзіўным прозьвішчам - Кіндзюк Банадысь. І вось, як толькі зышліся, то адразу й пайшло: хто ў лес, хто па дровы. На адну й тую самую справу кажны глядзіць із сваёй званьніцы. Гутарка йшла пра тое, што ўправу апанавалі чужыя людзі (мяне яны ўважаюць за свайго), а свае па кутох, і якая гэтаму ёсьць прычына. Шчыры вельмі горача насядаў на тое, што яны самі вінаватыя:

- Мы, - крычыць, - стаімо на месцы! Мы сьпімо! Там, дзе трэба дзеяць дружна, мы гуляем у выперадкі! Мы... і г.д. Наогул даводзіў, што яны замала актыўныя.

Авечка на гэта адказаў яму, што ўсё гэта так і ўсё трэба рабіць абавязкова, але як будзе на гэта дазвол.

- Як толькі дазволяць, - скончыў ён, - то мы адразу усіх прагонім і пачнем апаноўваць. Абы дазволілі.

Арыентацкі, наадварот, тармазіў абодвых. Ён даводзіў, што трэба рабіць і так, і гэтак.

- Бачыце, - казаў Арыентацкі, - калі на справу кінуць позірк з аднаго боку, то яно выходзіць нібы й так, калі глянуць із другога, то выходзіць якраз наадварот. Значыцца, бяручы на ўвагу вышэйпаданыя акалічнасьці, трэба рабіць і так, і гэтак або лепш ні так, ні гэтак, а зусім наадварот.

Дыскусія трывала дзьве гадзіны, але ні да чога не дамовіліся. Так яно ў іх, відаць, і надалей будзе: як кажуць, што шапка, то й розум.

Сьвежы чалавек, што прыехаў з Заходняй, у гутарцы ўдзелу ня браў. Ці то ён яшчэ слаба арыентуецца, ці яго іншыя пытаньні цікавяць, бо ў часе прамовы Шчырага ў самым гарачым месцы ён у мяне спытаўся:

– А дзе можна ў Менску дастаць дрожджаў?

Гэты, відаць, не тэарэтык, а больш практык.

14 верасьня. Рынак ажывае, але шчэ слабая прапанова, попыт большы. Прапануюць дрожджы й шчоткі, а попыт узрастае на спажыву.

Выменяў на кілё цукру нядрэнныя чаравікі. Хай будуць у запасак. Вайною скура сьцягваецца. Адно дрэнна – няма шчэ ўсталяваных цэнаў. Але дарма – наладзім і гэта, абы не перашкаджалі прыватнай ініцыятыве.

15 верасьня. У Байцова здарылася аварыя. Папаўся на нейкай надзвычайна шыбельнай камбінацыі. Хацеў пабіць сусьветны рэкорд і за тры дні зрабіцца мільянэрам. Але пад канец гэтай амэрыканскай хуткасьці ў машыне штосьці заела, Сымон казаў, што падшыпнікі згарэлі, бо слаба мазаў... Цяпер сядзіць у «бацькавай хаце» й чакае канца справы. А канец, відаць, будзе незайздросны.

16 верасьня. Жывы чалавек нешта выдумае. Загржэмбіцкі зноў акрыяў. Праўда, цяжка было, але выкруціўся. А пачаў зь іголкі, якую зьмяняў на яйка. Пасьля яйка выменяў на махорку, махорку – на гарох, гарох – на нагавіцы і г. д. Прарабіў штосьці да дваццацёх апэрацыяў, пакуль узьбіўся на тры пуды мукі. А з гэтага ўжо справа пайшла сьліжчэй. Цяпер жыве як сьлед і гора ня мае.

– Мне, – кажа, – цяпер толькі разгон давай ды не затрымлівай, то я, – кажа, – так пайду ўгору, што й ня згледзіш.

І пойдзе. Бо гэта такі чалавек, які ня будзе друшляком зацірку чэрпаць.

17 верасьня. Разак трапіў у канфузнае палажэньне.

Пацеха. Пайшоў да свае красуні, а жонка асачыла ды назіркам. Толькі гэта ён у хату да красуні, ажна тут і жонка ў дзьверы бразгае. Мусіў уцячы на гару, а стуль праз нейкае вузенькае вакенца выкінуўся на гарод. Парваў пінжак і зьвіхнуў руку, як праз платы сігаў. Але прыджгаў да хаты раней за жонку. Шчэ пасьля й на яе сварыўся, як дахаты вярнулася, чаму гэта яна немаведама дзе поўзае.

Жонка, мабыць, здагадалася, але жывога доваду ня мае, а таму й маўчыць.

- Мяне, - хваліцца Разак, - жыўцом ня возьмеш.

Спрытны хлапец, што й казаць. Такі і ў вагні не згарыць.

18 верасьня. Сяньня нечакана трапіў на нейкую нібы літаратурную зборку. Паліханаў завёў. «Хадзем, - кажа, - пазабавішся. Часам бывае надта пацешна». Пайшлі. Людзей сабралося шмат. Тут былі і артысты, і паэты, і музыкі, і аматары, і неаматары. Ну, сьпявалі, гралі, дэклямавалі - хто што мог. Чыталі таксама й свае вершы, як кажуць, собскага вырабу. Мяне гэта найбольш пацешыла, бо гэтага я шчэ ніколі ня чуў. Колькі радкоў з гэных вершаў я навет пасьпеў занатаваць. Прыкладам, адзін верш пачынаўся так:

Скок у будучыню.

Засінелі васількамі далі.
Чорнай п'яўкай ўецца на балоце гаць.
Як нас катцюрылі, як нас катавалі,
Гэтага пяром не апісаць.

А канчаўся верш наступнымі радкамі:

Салавейка адсьпяваў за гаем,
Срэбны месяц вісьне на сасьне.
Ну, а мы - чакаем і чакаем:
Можа будзе што, а можа не..

Другі паэт-аматар паморшчыўся на верш першага паэты і, страсануўшы даўгім валосьсем, пачаў свой:

Ныраца ў сусьвет.

Усё абсьпявана: ад рэдзькі да выраю.
Што-ж цяпер возьмеш, паэт?
Грукну цымбаламі, бразну я ліраю
І закілзаю сусьвет.

І як пачаў кілзаць, як панёс, дык толькі іскры сыпаліся. Урэшце да таго дасьпяваўся, што ня відаць было: ці ўсіх нас трэба аддубасіць, ці яму спусьціць порткі ды ўсыпаць так, каб больш ніколі не даваў нырца.

Вось гэта, думаў я, паэзія, вось гэта - хараство! Што-б сказаў Пушкін, каб пачуў такое? А Паліханаву вершы спадабаліся.

- Добра, - кажа, - галоўнае - бойкія.

Не, сучасная паэзія мне не да спадобы.

19 *верасьня.* Сьвет мяняецца, і людзі мяняюцца. Сяньня наглядаў на вуліцы, як два былыя за нешта счапіліся. Насядаюць адзін на аднаго й крычаць:

- Гэта вам ужо мінулася! Годзе! Цяпер новыя парадкі.

І аднаму мінулася й другому мінулася. Цікава, хто зь іх мае рацыю, а хто зь іх адгуляў? Бо, калі абое адгулялі сваё, то чаго цяпер спрачацца? Мабыць, зьбіраюцца гуляць на новы лад абое.

20 верасьня. Што мае пачатак, тое мае й канчатак. Маляс выйшаў. У вытворчасьць мусіў рушыць сапрэлую муку. Разак і гэтым разам пад'яжджаў адносна заказу, але дарма - нічога ня выйграў. Пацячэ міма ягонага носу. Склаў суполку: «Вытворчасьць і разьмеркаваньне». Сымону ня надта спадабалася такая апэрацыя:

- Не ляжыць, - кажа, - у мяне душа да гэтых суполак. Тут няміуча нехта некага ашукае: або ты суполку,

або яна цябе. Бо дзе ты цяперашнім сьветам знойдзеш чалавека, каб ён ротам мух лавіў, падумай!

Што праўда, то праўда. Ну, але й я не пакульлем падбіты. Тым больш, што й супольнікі ў ашуканасьцьве шчэ ня надта адукаваныя. Дзюрка, хоць-бы й хацеў, дык ня ўмее, а Наязноў – той ужо зусім тэарэтык. Адзін назоў, што прафэсар, а спрыту ніякага.

21 верасьня. На фроньце дзеецца нешта дзіўнае. Петраград абкружаны, Будзённы абкружаны, а разам зь ім абкружаны яшчэ тры арміі. Суцэльнае акружэньне, а генэрал Чыстоў – той яшчэ лепш – трапіў у палон на самай перадавой лініі. Прызнаўся, што ня ведаў, дзе фронт, думаў, што да немца далёка ды сунуўся ў самыя рукі разам із машынаю. Што-ж гэта робіцца, дзе-ж нашая магутнасьць? І чаму генэралы ня ведаюць, дзе фронт?

Мы доўга дыскутавалі на гэтую тэму. Наязноў тае думкі, што пра Чыстова, мабыць, няпраўда, больш для агітацыі пушчана. Але Сымон сьцьвярджаў, што тут нічога дзіўнага няма.

– Усё гэта можа быць, – казаў Сымон. – Калі я шчэ за царом служыў у войску, то ў нашым батальёне быў адзін палкоўнік, які сам сябе на гаўптвахту пасадзіў. Дальбог! Выпусьціў загад: «Палкоўніка Яхрэмава заарыштаваць на трое сутак». І падпісаўся: палкоўнік Яхрэмаў. Можа, пісар пажартаваў, а можа й сам палкоўнік з п'яных вачэй выдаў такую цыдулку. Мы гэтага ня ведаем, але як чыталі загад – слухалі ўсе. Дык то-ж было за царом, а цяпер, то ўжо дзівіцца няма чаго. Якое дрэва, такі й сук.

Я не хацеў-бы служыць салдатам у такога генэрала.

22 верасьня. Рыгору пашанцавала. Забаронена будавацца, а ў яго на хаце ўжо й нумар блішчыць. Раіліся сяньня наконт хатняга абсталяваньня. Ёсьць загад, каб здавалі перасьцягнутую мэблю. Будзем варочаць ці не? Рыгор тае думкі, што варочаць ня трэба. Хто там дакапаецца – ці перасьцяганая, ці мазалём нажытая?

Сымон таксама не раіць:

- Пакуль, - кажа, - гаспадар вернецца, дык і мэбля струхлее. Я, кажа, шчэ ў васемнаццатым годзе ў такі-ж самы спосаб прыдбаў бочку. То гаспадара й дагэтуль няма, а бочка шчэ трывалая.

Пастанавілі: не варочаць і адзін аднаго не выдаваць.

23 верасьня. Хутка пойдзе трамвай. Загржэмбіцкі надта цешыцца: ці гэта сур'ёзна, пытае, ці так сабе пішуць? Добра было-б, каб на сур'ёзна, бо на даным этапе транспарт вырашае ўсё.

І праўда. Калі штодня даваць рэйсам ад Сураскага да Камароўскага ды назад, то бяз тэхнікі не пасігаеш. Добра, калі з сахарынаю, а калі дрожджы ці ёміна якая? Тут нехаця тэхніку вітаць будзеш.

24 верасьня. Меў выпадак бліжэй прыгледзецца да заходняе сілы, пра якую хваліўся Авечка. Сустрэлі ў Арыентацкага. Запраўды, дзяцюкі нішто сабе - гладкія, ёмкія - відаць, што гадаваліся не на дрэнных харчах. Але асабліва страшнога нічога няма. Ведама, канкурэнцыя будзе, бо ў шмат каго зь іх рукі даўжэй за бацькавы. Адзін зь іх мне навет спадабаўся. Мы зь ім мелі цікавую гутарку на розныя гаспадарскія тэмы. Відаць, чалавек добра арыентуецца ў каньюнктуры цэнаў і рынкаў.

- А наконт машыны, - скончыў паважаны Пралазэвіч нашую размову, - то вы не клапаціцеся, мы гэта ўраз абсталюем.. Транспартныя сродкі будуць.

Добра! З такою сілаю шчэ жыць можна. Праўда, іншыя прадстаўнікі гэтае заходняе моцы не паказалі такое жыцьцяздольнасьці. Яны таксама, як Шчыры, больш гаваруны, чымся дзейнікі. Усё крычаць: трэба! гэта трэба! гэта трэба! а гэта ня трэба! Яно й лепей: пакуль тэарэтык дыскутуе, то спраўны на практыцы сьмела можа павыварочваць яму ўсе кішэні.

25 верасьня. Сьвет стаў дыба. У ангельскіх цэрквах

наігрываюць інтэрнацыянал, а жыды патрабуюць свае арміі й жыдоўскае дзяржавы ў Палестыне.

Сымон кажа, што нічога з гэтага ня будзе.

- Калі ўжо, - кажа, - і зьбярэцца жыдоўскае войска, то я, хоць і ня бравы ваяка, а пайду адзін супроць усёй іхнай арміі. Абы толькі кала добрага ў рукі. Ведаю я гэтых ваякаў. Калі я шчэ за Мікалаем у войску служыў, то быў у нашай роце адзін жыдок, за барабаншчыка хадзіў. Дык вось, як пойдзем, бывала, на стрэльбішча ды як пачнем з гарматаў бухаць, то яго адразу бы трасца на зямлю кідае - барабанам накрыецца й енчыць:

- Вой, - крычыць, - калі яшчэ адзін раз, то мяне ўжо ня будзе, вой!

А ты кажаш - армія. З такою арміяй толькі хіба курэй душыць.

Сымон штосьці адмоўна ставіцца да жыдоўскае ваяўнічасьці. А мне здаецца, што калі й зайца пачаць біць, то й ён будзе запалкі паліць.

26 верасьня. І сьмех, і грэх. Сёньня да Мар'і Іванаўны заскочыла нейкая верхалазка, ейная прыяцелька.

- Вітай, - кажа, - з абноўкаю!

І круць-верць па хаце ў новай сукенцы.

- Глядзі, які фасон цудоўны! Вось тут, наперадку - Сталін, па клубох - Молатаў і Калінін, а пазаду Кагановіча пусьціла.. З чатырох палотнішчаў. А матар'ял? Не, ты толькі глянь. Мроя, а не матар'ял!

Што-б вы думалі? Гэта фарсуха наскочыла недзе на партрэты былых правадыроў, і як цяпер яны бяз ужытку, а матар'ял каштоўны, то й скамбінавала: абліччы іхныя змыла, а з палатна змайстравала сукню.

- А што я, - кажа, - мела рабіць, калі ўсё пагарэла і ўсё расхапалі, а засталіся толькі правадыры.

Сьмех, кажу, і грэх. А баба ўсё-ж бяз розуму; хоцьбы маўчала, а яна скрозь звоніць. Глядзі, каб за гэтыя справы шчэ пад твайго Кагановіча ня ўсыпалі. Бо шчэ невядома, чым усё гэта скончыцца.

А Мар'я Іванаўна страшэнна абурылася й з гэтаю прыяцелькай пасварылася насьмерць. Ейнае кволае сэрца не магло сьцярпець такое зьнявагі, хоць і былых, а ўсё-ж правадыроў.

27 верасьня. Прыемныя навіны з культурнага фронту. Неўзабаве адчыняецца гарадзкі тэатар. Усё гэта добра, але ёсьць сур'ёзная затрымка: нестаець адзеньня. Неарганізаваныя масы расьцярушылі ня толькі ўсю тэатральную рэквізыту, але парасьцягалі й вопратку. Меркавалі адыграць Аўгена Анегіна, але на двух артыстых знайшліся толькі адны штаны, ды й тыя ні ў два, ні ў паўтара. А як на грэх, то і артысты знайшліся - адзін маленькі, а другі, што вярста. Калі прымяралі порткі, то чысты сьмех: аднаму па калені, а другому - па пяты. Як разьвяжуць гэтую праблему - ня ведаю, бо які-ж Аўген бяз белых штаноў? А ягоныя порткі, мабыць, ужо даўно перакроены на станік, а мо й на анучы пайшлі.

28 верасьня. Круглоў аканфузіўся ўшчэнт. Мышы вытурылі яго із складу «Заготзярна». Такую сілу іх разьвёў, што давялося ўцякаць самому.

- Я, - кажа, - не вінаваты, што ўвесь парашок згарэў, а я ўмею толькі парашком змагацца.

Цяпер шкадуе, што трохі не дацягнуў:

- Калі-б яшчэ, - кажа, - хоць пудоў дзясятак, то праграму змаганьня з мышамі можна было-б уважаць за выкананую.

Чалавеку не пашанцавала.

29 верасьня. Наязноў ходзіць як хмара. Прачытаў адозву, у якой гаворыцца, што беларусы будуць жыць «без расейска-азіяцка-бальшавіцкага ўціску й чужанацыянальнага панаваньня».

- Сэрца, - кажа, - баліць, калі чытаеш такія рэчы. Хіба тутэйшыя не такія рускія, як і мы? А гэта-ж проста пра нас і сказана: «чужанацыянальныя».

Дзівак! Пра што непакоіцца. А зрэшты, хто яго ведае, можа й мяне залічаць у чужанацыянальныя. Трэба на ўсякі выпадак забясьпечыць сябе ад магчымае фармулёўкі.

30 верасьня. Пачынаю беларусізавацца. Купіў беларускі правапіс нейкага Тарашкевіча. Два рублі ня грошы, а ў спрытных руках ды з галавою яго можна абярнуць у капітал. Але Наязнову пра гэта - ні гуку. Бо ён можа зрабіць з гэтага «вывады».

1 кастрычніка. Дзюрка й ягоны швагра згубілі пашпарты. Дзіўная рэч, што абое разам. Тут штосьці падазронае. Трэба разьнюхаць. Можа ёсьць рацыя й мне згубіць.

2 кастрычніка. Фэцкі ўжо вылез із інтэгральнае блытаніны й дакладна вылічыў, калі скончыцца вайна, але трымае ў сакрэце. Каб чалавек быў з галавою, то й на гэтай справе мог-бы нядрэнна зарабіць. Ці ня купіць мне ягоны сакрэт? Трэба зрабіць спробу.

27 кастрычніка. Блізу месяца я не разгортваў гэтых мёртвых балонак, якім даручаў сваю жывую душу... Не да мёртвых балонак было, калі сам ледзь жывы астаўся... А хто вінаваты? Паліханаў, які запрасіў на сямейную вячорку? Жонка, якая пабаялася ўпоцемках дахаты йсьці? Ці я сам, што лішне чарку перакуліў? Усе пакрысе. А калі ўсе, то, значца, ніхто, апрача злодзея. Але каб яго вінаваціць, трэба знайсьці. А як знойдзеш? Дзьве хутры, тры гарнітуры, два жаноцкія палітоны, мяшок цукру, невядомая колькасьць хусьця, скрыня махоркі, бідон тлушчу, мяшок рысу й шмат-шмат дробных рэчаў - зьніклі бязь сьледу...

Так здарылася катастрофа. Назаўтрае Панас прывёў варажбітку.

- Яна, - кажа, - табе ўсё выкладзе, як на далані.

Варажбітка гадала на карты, пушчала нейкі парашок на ваду, таўкла яйка ў хусьцінцы й нарэшце выклала:

– Злодзеяў было трое: адзін – рыжы, другі – чарнявы, трэці – касавокі. А пакрадзенае трэба шукаць тут, паблізу. Далёка не пайшло.

Як на талерцы! А тымчасам, калі пайшла, то зь ёю пайшоў і жаночы гадзіньнік. Вось і знайшоўся злодзей! А Дзюрка шчэ і аблаяў яе: «Гэта, – кажа, – дармо, што сьцягнула. У іх языкі доўгія, але затое й рукі даўгія – сачыць трэба. А праўду выкладзе».

Хадзіў я й на рынак, па сьляпой кнізе варажыць. Але варажбітка, таксама сьляпая, мабыць, узяла мяне за вайскоўца й намалола, што быццам ■ нядаўна з-за кроплі крыві ледзь ня згубіў свайго маладога жыцьця, але што неўзабаве, не пазьней як праз месяц, я зноў вярнуся пад роднае скрыло, якое мяне абагрэе, як прамень сонца. Цьфу! Толькі дваццаць рублёў зьбяёдаў!

Рыгор параіў зьвярнуцца да службы парадку. Добра, скажам, зьвярнуўся-б, але які толк?

– Знайсьці, – кажа Рыгор, – ня знойдуць, а так, для ачышчэньня грамадзкага сумленьня.

Дзякую! Каб мяне ўшчэнт пачысьцілі, тады яшчэ іншая рэч. А то яшчэ нейкія крошкі пазасыпаліся. А тут могуць так пачысьціць, што ня толькі сумленьня – нічога не застанецца. Горш за ўсё, што спачуваньня ні ад кога ня бачыў. Усе толькі раюць, а Сымон, той проста сьмяецца: «Рабуй нарабаванае» ды рагоча. А чаго рагатаць?

– Не па-суседзку, Сымон, – кажу, – тут плакаць трэба, а не рагатаць.

– Дармо, – кажа, – па гэтым дзеці будуць. Чалавек толькі сам сябе не перажыве, а так – усё здолее! Калі я быў у трэсьце, то ў нас адзін скарбнік усю скарбонку вытрас сабе ў партфэлю – дваццаць тысячаў натрос. Але не пасьпеў бядак да хаты дайсьці, як дарогаю ў яго перакралі гэтыя тысячы. Думаеш, павесіўся? Ані Божа барані. Праз год ужо ў другім трэсьце краў. Так вось і тут.

Недарэчнае параўнаньне, але ён мае рацыю, што чалавек усё перажыве. Перажыў і я гэтую катастрофу.

28 кастрычніка. Дзеля свайго калецтва тры тыдні ня чытаў газэтаў. А Рыгор казаў, што шмат было цікавага. Пісалі, што вораг ужо зламаны, арміі Цімашэнкавыя зьнішчаныя, ён сам звольнены, а Будзённы ўжо на Лубянцы вусамі шаволіць. Даскакаўся «брацішка наш Будзённы на кані сваім». Сёньня сам прачытаў. Праўда. Усё гэта ёсьць. Але Наязноў штосьць пэсымістычна ставіцца да ваенных падзеяў: «За летам яшчэ зіма будзе, а там - ізноў лета. Хто яго, кажа, ведае». Хітры чалавек - гэты Наязноў. Ніколі не дакапаешся, што ён думае. Але зь нейкімі крыніцамі ён зьвязаны. Гэта - напэўна. Дакапаюся!

29 кастрычніка. Хамовіч (ёсьць такі музыка на нашай вуліцы) пайшоў рэгістраваць духовую аркестру, бо ёсьць загад, каб грамадзяне рэгістравалі музычныя інструманты, якія ім не належалі. Мы яму не раілі.

- Дзівак, - казалі, - хто яго ведае, што гэтыя трубкі не твае?

А ён іх вайною падхапіў недзе поўнаю капэляю.

- Не, я хачу ўсё паводле формы, бо маю клясычныя канцэрты выдаваць - вось толькі барабана нестае.

І за што толькі людзі не хапаюцца!

30 кастрычніка. Хто я такі? Дзіўна. Такога пытаньня я сабе шчэ ніколі ня ставіў. А сяньня ў Арыентацкага адзін нейкі тып (клічуць яго Юрэц Бладук) прычапіўся да мяне:

- Хто вы такі? - пытаецца.

Як хто? Чалавек.

- Чалавек? Гэта на сяньня ніяк ня гучыць. Мы ўсе людзі. І чалавек на сяньня - дрэнь, пустое месца, словам - міт і больш нічога.

- Але-ж выбачайце..

- Нічога ня выбачу. Я ў вас пытаюся - хто вы паводле нацыі?

Дзівак. А што мне да нацыі?

- Ну, сяньня я, скажам, беларус.

- А заўтра?

– Скуль-жа я ведаю, што заўтра будзе? Я не прарок, я – дыялектык.

– Ах, так? То вы, крычыць, балота, вы гнільлё, вы не патрэбны для нас тып! Вы...

І панёс. Я ўжо ўзяўся быў за шапку, каб уцякаць, але Арыентацкі заспакоіў:

– Плюй, – кажа, – ён толькі гаворыць, а зрабіць нічога ня можа. У іхнай хэўры ўсе такія, але народ спакойны.

Усё-ж мяне гэта не заспакоіла. Калі пачынаюць ставіць такія пытаньні, то недзе нешта ёсьць. Мабыць, я штосьці прагледзеў.

1 лістапада. Усе рынуліся браць патэнты. Хто – на піўніцу, хто – на шаўца, хто на дробны гандаль. Раілі й мне не зацягваць справы, але я шчэ не наважыў, на якую спэцыяльнасьць падацца.

– А ці табе ня ўсё роўна, – кажа Сымон, – на сёньня абы паперка. Бяры хоць на музычнага майстра, а пасьля ўжо расчаўпёмся, хто ты ёсьць.

А швагра Апанаса Дзюркі, дык той выбраў патэнт і навет шыльду павесіў. На белай габляванай дошцы нарысаваў дзёгцем: «Раблю сталы, шафы, крыжы, труну ды іншую мэблю, а таксама прыймаю розныя заказы. Мікіта Гузак». А ніжэй дробнымі літарамі напісаў: «Тут купляем цьвікі негарэлыя». Але дарма – заказаў ніхто не нясе, і шыльда ў яго целяпаецца так, для собскага задавальненьня.

Такое-ж палажэньне і ў іншых патэнтшчыкаў. Мабыць, таму, што наш куток глухі, далёка ад цэнтралі.

2 лістапада. Быў дыспут пра вайну. Сёньня зноў усёй парафіяй чыталі газэту. Ужо нямецкае войска ўвайшло ў Крым, прасякнула ў цэнтар Данецкага басэйну й наблізілася да Масквы.

Сымон пра гэта сказаў, што яго Данбас ня цікавіць:

– Мне вугальля ня трэба. Я дроў назапасіў, дзякаваць Богу. А вось што Крым агортваюць – гэта добра, бо колькі

там дармаедаў пуза на сонцы грэла ды ў вадзе паласкалася, колькі хлеба марнатравілі. Не давядзі Бог!

На гэтыя словы абурыўся Наязноў:

- Вы, даражэнькі, ня тое кажаце. Не адны там дармаеды, былі й трудзяшчыя.

- А я, - узьняўся Сымон, - ня трудзяшчы? а ці паласкаў я хоць што-колечы ў гэнай цёплай вадзе? Га? Што Вы на гэта, пан прафэсар?

Наязноў на гэта нічога не адказаў, і дыспут зноў набыў канкрэтныя формы. Дзюрка разважыў, што калі на фронце так справа стаіць, то хутка й вайна скончыцца. Зь ім шмат хто згадзіўся, і ўжо пачалі падлічваць - калі? Але Сымон зноў адцягнуў увагу ўсіх у іншы бок.

- Цяпер, - кажа, - нельга варажыць, калі скончыцца вайна, бо якая-ж гэта вайна? Вось даўней ваявалі... Чытаў я недзе, як старабытныя цары біліся... Выйдуць гэта варагі ў чыстае поле, стане адно войска супраць другога й пачалі:

- У вашага начальніка, - кажуць адны, - маці кульгавая.

- А ў вашага, - кажуць другія, - дзед быў на адно вока крывы.

- А вы вяроўкаю хлеб кроіце.

- А ў вас дзеўкі ўсе рабыя.

4 лістапада. Суполка «Вытворчасьць і разьмеркаваньне» лопнула. Дзюрка злавіў Наязнога на жывой справе, як той цадзіў супольны пяршак у сваю бутэлечку з-пад парфумы «Тэжэ» «Чырвоная Ружа». Апанас так зьдзівіўся, што ледзь не пашкодзіў бутлю з самагонам аб Наязнову галаву.

- Каб не пяршак, - казаў, - дальбог, нешта покнула-б - ці бутля, ці ягоны чэрап. Першаку пашкадаваў.

І хто-б мог спадзявацца, што Наязноў здольны на такія ўчынкі? Такая адукаваная, разумная асоба.

А Сымон здаволены:

- Я табе казаў, што тут зладзейства ня мінеш. У суполцы хоць сьвяты - і той красьці будзе. Такая ўжо ўрода

ўсіх гэтых суполак, каб зь іх цягнуць.

Асноўны капітал і прадукцыю падзялілі паміж былымі сябрамі ў роўных часьцінах, а інвэнтар пусьцілі на жэрабя. Зьмеявік усё-ж застаўся ў мяне.

5 лістапада. На гаспадарска-палітычным адцінку нейкая актывізацыя. Кіндзюк Банадысь зрабіў на захад ажно тры рэйсы, Арыентацкі - два. Туды машыну - назад машыну. Нешта адвозяць, нешта прывозяць. Рыхтуюцца ў падарожжа і іншыя прадстаўнікі. Авечка гаворыць, што ўлагоджваюць грамадзкія справы. Магчыма. А тымчасам заўважаецца ажыўленьне й на мясцовым рынку. Дрожджы ўскочылі ў цане, зьявілася сахарына, некім выкінутая на рынак, вялікія партыі горадзенскай махоркі. Загржэмбіцкі, як шалёны, гайсае ад рынку да рынку. Ажыўленьне відавочнае.

6 лістапада. Разак паперадзіў: купіў Фэцкага сакрэт пра канец вайны і ўсе ягоныя, як ён казаў, аўтарскія правы. Ну, ад гэтага нічога не даведаешся. Усё толькі прыглядаемся, што ён пачне рабіць. Сымонісе ўдалося прасачыць, як сяньня раніцою зь яськавага двара вывозілі нечага цэлы воз - ці на схоў, ці на продаж - не дагледзела. Гэтая навіна ўзрушыла ўсю вуліцу. Дзюрка ўжо з усімі раіўся, што рабіць зь цьвікамі - ці хутчэй збываць, ці хаваць у яму. Але што можна параіць, калі самі ўсе, як упоцемках.

За Разаком устаноўлены ўзмоцнены нагляд.

7 лістапада. Пацеха! З маймі знаёмымі беларусамі здарылася аварыя. Хацелі яны ў нейкі аддзел прапхнуць свайго чалавека, але выйшла асечка. Другі іхны, таксама беларус, ткнуў на гэтае месца якогась свайго знаёмага палячка. Колькі ні крычэлі, колькі рукамі ні махалі - дарэмна: палячок неяк вельмі хутка ўкараніўся, і яго ўжо ня выдзярэш цэлай грамадой. Спрытны чалавек - асечкі ня зробіць.

8 лістапада. Іншага чалавека дык і гора не навучыць.

Сяньня сустрэў гэнага Дзівака (прозьвішча ня ведаю, але, мабыць, так яно й будзе), што нам вайною на складах назаляўся. Я навет зьдзівіўся, што ён шчэ жывы. Худы, абшастаны, а жывот падцягнула пад самыя рэбры. Цяпер недзе за настаўніка працуе.

– Вы, – кажу яму, – даражэнькі, хоць і настаўнік, а памылку ўрэзалі.

Уздыхнуў, але на словах не прызнаецца.

– Я, – кажа, – не шкадую, але жонка насядае, штодня пілуе. А што я меў рабіць, калі маё пераконаньне не дазваляе рабаваць?

Запраўды – дзівак! Пераконаньні... Іх, браток, у гаршчок ня ўсыплеш – навар ня той. Праўду кажуць, што гарбатага магіла папravіць.

9 лістапада. Круглова не задавальняе сытуацыя на сучасным рынку.

– На рынках, – скардзіўся, – пануе страшэнны хаос. На Чэрвеньскім за картовы пінжак далі лапатку бараніны й пяць кілё мукі, а на Камароўцы такі самы пінжак ідзе за дзьве лапаткі. Такая каньюнктура, сьцьвярджае, не заахвочвае да разьвіцьця прыватнага капіталу й ня спрыяе цэнтралізацыі мясцовага капіталу.

У сувязі з гэтым ён наважыў падаць да Ўправы распрацаваную ім шкалу сталых цэнаў на зацьверджаньне. Рыгор ня раіў падаваць такую цыдулку, бо што да цэнаў, казаў ён, то на гэны конт яшчэ ня спушчана ніякіх дырэктываў, і пытаньне тымчасам вісьне ў паветры.

Сымон даў больш практычную параду:

– Ты, – кажа, – сяньня на рынак выкідай ватоўкі й душагрэйкі, бо цяпер на іх самы сэзон, а картовыя пінжакі й нагавіцы прытрымай да вясны. Увесну пойдуць як вада, і цэны тады будзеш сам дыктаваць. Гандляваць, браток, трэба ўмеючы. Бальшавікі дваццаць год крычэлі «Вучыцеся гандляваць» і то не наўчыліся, а ты хочаш за адзін год усіх пераплюнуць.

Гэта супакоіла Круглова.

10 лістапада. Пакуль што выбраў патэнт на майстру музычных інструмантаў. Чаму? Я й сам ня ведаю. У Рыгора узяў паламаную гітару, павесіў на цьвік, купіў францускі ключ і малаточак. Такім парадкам, майстроўня абсталявана цалкам. А заказчыкі мне не патрэбныя. Я тымчасам і бяз іх пражыву.

11 лістапада. Яшчэ раз пераканаўся, што культура – непатрэбная рэч. Язэп Супрынайц (працуе недзе каля Ўправы) зацягнуў у сваю сталоўку на полудзень.

– Хадзем, – кажа, – у мяне лішнія талёны ёсьць. Паглядзіш, як мы харчуемся.

Пайшлі. Далі на пачатак буракоў па талерцы, а пасьля – каму курыцы кавалак, каму рыбіну – на выбар. Пасёрбалі гэта мы буракоў, а тады ўзяліся рыбіну калупаць – хто дзераўлянай лыжкай, а хто пальцамі, бо відэльцаў не далі. Толькі гэта я дакалупаўся да хрыбецiны, як пры суседнім стале падняўся вэрхал. Якісь хлапец, чыста апрануты, запатрабаваў, каб яму далі відэлец.

– Які гэта, – крычыць, – парадак? Есьці рыбу-карася мне далі дзераўляную лыжку! Я, можа, да заходне-эўрапэйскай культуры далучыўся, а вы што падсунулі? Хамства!

Але афіцыянтка, да якое адрасаваўся гэты хлапец, відаць, была моцнага марксысцкага ўзгадаваньня. Яна навет і ня зірнула ў ягоны бок, бразнула лыжкамі аб стол і толькі мімаходзь кінула:

– Нічаво, жраць захочаш, дык зжарэш.

Чалавека, які пасьпеў далучыцца да Эўропы, супакоіў ягоны сусед:

– Дарэмна, даражэнькі, порах трацiце. Відэльцаў не дадуць, бо іх няма. А вы лепш так рабіце, як я: з сабой прыносьце ўвесь інвэнтар.

Другі сусед таксама параіў:

– А то можаце яшчэ й так зрабіць, як мы робім: узяць карася-рыбіну дахаты і ўжо там яе, падлу,

раскалупаць па-культурнаму, з дапамогаю відэльца.

Не пасьпеў усьцішыцца эўрапэец, як на другім канцы сталоўкі ўзьняла лямант мясцовая кабеціна:

– Дзе, – крычыць, – навар ад курыцы? Чаму, – крычыць, – курыца вараная, а буракі тымчасам нішчымныя? Хто схлёбвае навар?

Тут і ўсе агледзеліся. Праўда. Буракі абсалют посныя, а курыца тымчасам недзе варылася. То дзе-ж падзеўся курыны навар? Народ пачаў хваляваццa. Больш актыўныя рынуліся да загадчыка, але той, як гэта заўсяды бывае ў такіх выпадках, недзе зьнік. Рушылі на кухню, да галоўнае кухаркі.

– Ты што, – крычаць, – зараза, без навару даеш? Дзе навар ад твае курыцы?

Наперад высунуўся кухар, ейны памагач.

– Я шчэ не наварыў, – рагоча, – таму й навару няма.

Сунуліся да яго бліжэй, але кухар, здаравенны дзяцюк, з бліскучым чырвоным тварам, падхапіў нейкі вялічэзны зялезны палонік.

– Асадзі, – кажа, – бо як дакрануся да каторага гэтым начыньнем, адразу звару. Вось вам і навар будзе.

Актывістыя асадзілі. Тут пасьмялела кухарка.

– Што я, – кажа, – разьмеркавальнік які ці што? Вы чаго прыліплі? Нашая справа дробная – нам што даюць, тое й кідаем у кацёл.

– Нам хоць і ката падсунь, – падтрымаў кухар, – мы й таго шурханём. Мы, кажа, усё роўна з вашага катла не ямо.

Гэтыя цьвярозыя словы супакоілі народ. «Запраўды, – кажуць, – кухары маюць рацыю. Ім што ні дай – усё закалбоцяць. Ізноў-жа, не ад усякай курыцы навар будзе». Актывістыя разышліся.

Калі мы ўжо дакалупалі рыбіну й меліся адыходзіць, ля парогу, дзе стаяла бочка з півам, пачалі адыгрываць новы нумар. Цяпер кон павёў нейкі мастак.

– Дзе загадчык? – крычыць. – Давай загадчыка!

Бясчынства!

Гэтым разам зьявіўся й загадчык.

- Вы што, - пытаецца, - грамадзянін, у сталоўку прыйшлі бузу церці ці сваю порцыю зьесьці? Аб чым лямант?

Тут мастак вельмі вобразна й маляўніча пачаў выкладаць, што ў сталоўцы няма парадку, што ён стаў пры хвасьце дваццатым, а як дайшоў да бочкі, то ўсё піва «па блату» выпілі. «А мне, - крычыць, - у конаўку засіпела адна пена. Чаму так, калі я мастак і хачу конаўку піва?»

Загадчык зноў-жа досыць талкова растлумачыў, што назіраньне за правільным ходам чарады - справа самых трудзяшчых, спажыўцоў, а ягоная адказная справа - забясьпячэньне паводле формы.

Тут і народ падтрымаў загадчыка ды насеўся на мастака:

- Слушна! Які ён мастак, калі няздатны без чаргі піва сербануць?

- Дрэнь ты, - кажуць, - а не мастак!

- А яшчэ й культурны!

- Пінская варона!

Зьбянтэжаны мастак сігануў із сталоўкі. Відаць, пабег із скаргаю да вышэйшых інстанцыяў. Сьледам выйшлі й мы:

- Ну, як, - пытаецца Супрынайц, - спадабалася табе? Як харчы?

- Што-ж, - кажу, - харч? Дармо. Ведама, па такіх харчох жыць будзеш, але... Ну а сталоўка - таксама акурат ранейшае грамадзкае харчаваньне: і людзі тыя, і парадкі тыя. Адно, - кажу, - добра - вясёла, бы ў цырку.

Калі мы разьвіталіся і я пайшоў дахаты, то праз усю дарогу думаў пра культуру. Сяньняшнія назіраньні ў сталоўцы мне давялі, што культура - зусім лішняя нагрузка, бо безь яе шмат весялей.

12 лістапада. Зноў пішуць - хутка пойдуць трамваі. Цікавая рэч - чалавечая натура. Як прачытаў першы раз - паверыў, прачытаў другі раз - ужо вера ўдвая паменшылася. А што будзе, як трэці раз прачытаю?

13 лістапада. Нагляд устанавіў, што Разак шукае пакупніка на крамніну. Сяньня прасачылі, што зь ягонага двара зноў выехала хурманка. Цяпер няма сумліву - Яська збывае лішкі. На нашай вуліцы агульны спалох. Што рабіць зь лішкамі?

14 лістапада. Ад сацыялізму да сьпірытызму - адзін крок. Учора я ў гэтым сам пераканаўся. Наязноў прычапіўся, каб пайсьці зь ім да нейкай Ніны Васільеўны, што сьпірытычныя сэансы выдае.

- Хоць ты, - кажа, - ні ў якое таямніцтва ня верыш, але ў Ніны Васільеўны твой нігілізм разьляціцца ў друзачкі.

Пайшлі. Дарогаю Наязноў апавядаў, хто такая Ніна Васільеўна. За бальшавікамі яна лічылася недзе «па асьветніцкай лініі», выступала на ўсіх сходах і ўсё крычэла: «Камунізм! Сацыялізм! Мы - бальшавікі!». А была яна беспартыйнай бальшавічкай, мужык-жа ейны быў парцейны бальшавік. Цяпер ён у ролі бравага камісара недзе люта змагаецца на ўсіх франтох, ну, а бабе, натуральна, карціць даведацца, ці хутка ён вернецца дзеля пакаёвага змаганьня. Вось яна й рынулася ў сьпірытызму, каб хоць дух які дарадзіў ёй у гэтай самотнай справе.

Мы прыйшлі якраз у пару. Выклікалі духа Аляксея, але дух нешта заця́ло - ён чамусьці не адгукаўся на выклік: ці то ён дзе па малой справе адхінуўся, ці можа яму кумпанія ня спадабалася. Бо кумпанія, трэба сказаць, была несамавітая: сама Ніна Васільеўна, асоба ўжо ладна пацёртая, ейная прыяцелька, нейкая абскубаная істота, адзін былы камуніст, з абвіслым чэравам, і яшчэ нейкі стары хрэн. Калі ня лічыць мяне й Наязнова, дык зусім зразумела, што ад такой кумпаніі які хочаш дух нос адверне. З гэтае, мабыць, прычыны й другі й трэці дух не адгукаліся. Нарэшце выклікалі нейкага духа Макса. Той, праўда, адразу пачаў круціць сподачкам. Напачатку ён настукаў, што мужык Ніны Васільеўны вернецца праз два тыдні сам, бязь ейных

клопатаў. Пасьля адказаў, што вайна скончыцца праз тры тыдні. А якая-ж улада будзе, запыталіся ў яго ўсе, наша ці не? Ты, дух, скажы толькі адно слова - так ці не. І дух адказаў «так». Тут жанкі запляскалі ў далоні, а былы камуніст пагладзіў сваё чэрава.

Я, ведама, не даў гэтаму веры, але на ўсялякі выпадак занатаваў у дзёньніку: вайна скончыцца трэцяга сьнежня.

Калі варочаліся з Наязновым дахаты, то я спытаўся: ці можна гэта з навуковага гледзішча пагадзіць такія дзьве рэчы, як марксызм і сьпірытызм. Ён адказаў, што калі ўжыць дыялектычны мэтад, дык, бязумоўна, можна пагадзіць якія хочаш рэчы. Хоць ён і прафэсар, але тут, як мне здаецца, збрахаў.

17 лістапада. Назіраньні апэрацыяў Разака пакуль што не далі ніякіх станоўкіх вынікаў. Зноў вывезены машына мэблі й воз мяхоў. Што ў мяхох - не ўстаноўлена.

19 лістапада. А ў беларусаў няма адзінага фронту. Сяньня чытаў у газэце пра заходнікаў і ўсходнікаў. Вынікае, што яны паміж собку ня зусім у згодзе. У чым разыходжаньні, я з артыкулу так нічога й не зразумеў, але разыходжаньні ёсьць. Трэ будзе даведацца пра гэта ў Арыентацкага.

25 лістапада. Меў сустрэчу з прадстаўнікам аграрыяў. Да Рыгора прышкандыбала аж з-пад Чэрвеня ягоная цётка. Ну, ведама, мы ўсе сабраліся да Рыгора, бо кожнаму цікава даведацца, што на сьвеце дзеецца. Сядзімо й слухаем, як цётка лепартуе:

- А дзетачкі мае, - казала яна, - ня бачыла я гораду два гады, каб яго й век ня бачыць. Ледзь ня здурэла. Прывезьлі гэта мяне тыя хлопцы, што на тракце пасадзілі ў машыну, ды ссунулі прост у руіны.

- Ну, - кажуць, - цётка, табе направа, а нам налева. Дыбай да свайго Рыгора.

Сказалі гэтак і паехалі. А я стаю, як дурная. Зірнула направа - пустка. Зірнула налева - пустка. Зірнула сьпераду - дзірка. А гораду няма. Села гэта я на каменьне дый плачу. Ажна тут нейкі добры чалавек трапіўся:

- Чаго, - кажа, - цётка, вільгаць пушчаеш? Паводле якога здарэньня?

Ну ■ яму й выклала як сьлед: ехала, маўляў, у Менск, да Рыгора, а трапіла сама ня ведаю куды.

- Дык, - кажа, - гэта-ж і ёсьць Менск, а сядзіш ты, цётка, на самай Ляхаўцы.

І ськіраваў мяне, дзякаваць, куды трэба.

Мы ўсе надта сьмяяліся, як гэта цётка гораду не пазнала? Але Сымон давёў, што такія здарэньні могуць быць:

- Гэта, - казаў, - ня дзіва, што цётка гораду не пазнала. Мой прыяцель Юрэц Бладук, дык той аднойчы хаты роднае не пазнаў, а й выпіўшы быў ня надта. Прыйшоў гэта ён аднойчы ўвечары дахаты й пытае: «А венікі сьвежыя ё?». І пачаў распранацца. Ськінуў гэта ён, выбачайце, усё й палез на сьцяну з гальнём, які яму добры сынок падсунуў. «Ну, - кажа, - і напаруся сяньня». Ускочыла жонка ў хату, а ён, выбачайце, зусім голы лезе на сьцяну ды гальнём сябе па бакох хвошча. «Паддай, - крычыць, - пары». Дзецям, ведама, пацеха, а жонка абурылася: «Ты гэта што? Звар'яцеў? Сорам згубіў?». А ён сваё: «Дырэктар, - крычыць, - давай сюды дырэктара! Гэта што за непарадкі! Чаму, - крычыць, - бабы ў мужчынскай лазьні?». Ледзь яго ўгаманілі, што гэта ня лазьня, а свая хата. Дык вось якія здарэньні бываюць. А гораду не пазнаць - гэта глупства, заўсёды можна.

Пакуль мы слухалі апавяданьне Сымона, Згржэмбіцкі меў інтэрвію з чэрвеньскай цёткай у пытаньні тамтэйшых коштаў. Выявілася, што яйкі - 30, сала - 40, а попыт ёсьць на дрожджы й соль.

29 лістапада. Нешта недзе дзеецца, а што - невядома. І чуткі пайшлі нейкія, надта сакрэтныя. Рыгорава жонка прысягалася, што сама на рынку чула, як казалі пра тры

самалёты і адну бомбу. Дзюркаў знаёмы пад сакрэтам паведаміў, што на фронце заламаліся, але хто - яшчэ не даведаўся. Аднак казаў, трэба чакаць вялікіх падзеяў. Наязноў таксама ходзіць вельмі таямніча й нічога не гаворыць. Відаць, нешта й ён чуў. Каб мяне гэта надта турбавала, дык не, але ўсё-ж цікава ведаць, зь якога боку вецер дзьме.

2 сьнежня. Апанас Дзюрка набыў капялюш. «Годзе, - казаў, - у носе калупаць, пара й з новай Эўропай вітацца». Праўда, капялюш несамавіты, нібы стары грыб сядзіць на ім. Але Дзюрка надта ганарыцца.

- Цяпер я сьмела, - кажа, - магу да Эўропы далучацца, і ніхто мяне не затрымае. А йзноў-жа, - кажа, - годзі нам памыі на галаву лілі, пара й рот разявіць.

А Сымону не падабаецца такое пераабсталяваньне Дзюркі.

- Ат, - кажа, - дармо, хоць ты й пад капялюшом ходзіш, а ўсё роўна дурань. Хіба твая галава пад капялюх выструганая? Ёю палі забіваць і то вялікі гонар.

Сымон, ведама, як кансэрватар, уважае, што на ўсякую галаву павінна быць свая покрыўка.

5 сьнежня. Ёсьць подлыя людзі на сьвеце. Сяньня зьявіўся Хамовіч (той, што цэлую капэлю захапіў) і прынёс рапараваць нейкую басэтлю.

- Вы-ж, - кажа, - шаноўны, музычны майстра. Патэнту выбралі. Дык, будзьце ласкавы, адрамантуйце гэты музычны струмант. Прашу.

І нагою шмаргануў. Зараза! Хіба ён ня ведае, што зь мяне такі-ж музычны майстра, як зь цеста куля. Я яго, ведама, пагнаў зь ягонай басэтляй, а ён пагражаў данесьці, што я ня музычны майстра, а сымулянты. І данясе. Такая паскуда гэта зробіць. А данясе - могуць быць няпрыемнасьці. Трэба, няйначай, ліквідаваць прадпрыемства ды мяняць кірунак.

7 сьнежня. Загржэмбіцкі ў выніку нядаўняе размовы з

чэрвеньскай цёткаю набыў каня й тэрмінова скіраваўся ў Чэрвеньшчыну.

10 сьнежня. Хадзіў у Ўправу. Там сустрэў былых актывістых. Разам за бальшавікамі працавалі. Нічога! І цяпер ня крэкчуць: адзін у Ўправе на аржаным месцы, другі недзе на базе, а трэці - так, каля базы. Дармо, не прападуць!

- Як жывяце? - пытаюся.

- Ды так, - кажуць, - нічагуткі - пракідаемся патрошкі. А вы?

А што я? Ім пракідвацца добра, калі яны на службе, а мне, саматужніку з патэнтам? Тут як ні пракідвайся, а Хамовіч цябе ўраз расшыфруе. Не, трэба нешта рабіць.

14 сьнежня. Фэцкі кінуў голую тэорыю й перакінуўся на практычную матэматыку. Цяпер лічыць, што гэта, скажам, было-б, каб у Менску наладаваў машыну дрожджаў, шугануў іх у Заходнюю, а там абмяняў-бы на сала, яго - у Менск, і тут-бы рэалізаваў гэтае сала на вольным рынку на грашовыя знакі. Як-бы гэта ўсё выглядала? Папярэдняе інтэграваньне дае нешта такое жудаснае, што навет на звыклай да лікаў лысіне Фэцкага валасы дуба сталі. Фэцкі лічыць на два варыянты апэрацыяў: адзін - калі дрожджы на рынку й машына чужая, другі - калі машына службовая й дрожджы службовыя. У апошнім выпадку выходзяць такія астранамічныя лікі, што калі аб іх прачуў Загржэмбіцкі, дык у бедака ад перапуду раптам аслабеў жывот.

18 сьнежня. Вайна скрышыла ўсе спэцыяльнасьці. Круглоў і той занядбаў сваю мышыную спэцыяльнасьць ды ськіваваўся на купца. Праўда, ён больш прадае, чымся купляе, але гэта ня шкодзіць яму мець пэўную, як ён кажа, дывідэнту. Учора меў ад нейкай апэрацыі такі гешэфт, што ад лікаў млосна робіцца.

- Каб гэта, - казаў ён, - на мірную пару такая дывідэнта, дык жонку сваю ўшыў-бы ў каракулі ды ў

саболі, а сам-бы малясаўку смактаў із залатое конаўкі.

Вось тут і кажы пра адукацыю. Недавука, мышыны спэцыялісты, а галава – міністэрская.

20 сьнежня. А ўсё-ж у паветры нечым пахне. Бо Мар'я Іванаўна й тая зьмяніла тон. Сяньня ў яе засьпеў нейкага невядомага з падазроным абліччам. Казала, што гэта ейны знаёмы шофер, навет далёкі родзіч. Прывіталася са мной надта скупа, як із чужым. І трымаецца неяк больш бадзёра й незалежна.

– Сядайце, – кажа, – таварыш Чужанінаў.

Цікава: учора быў Ванечка, а сяньня – таварыш Чужанінаў. Не, тут штосьці ня так. Ці тут гэты шофер прычынаю, ці то іншыя справы, больш сакрэтныя. У кажным разе трэба даведацца, які тут вецер пад бабін хвост дзьме.

21 сьнежня. Купляў цацкі на ёлку. Дзіўная рэч: вайна, сквозь галеча, а людзі ёлку ладзяць. Разам са мной купляў цацкі нейкі тып.

– Дайце мне, – кажа, – якіх-небудзь вясёленькіх цацак.

– Вясёленькіх? – кажа крамніца,– калі ласка.

І шусь на прылавак гармату, гранату, самалёт ды яшчэ якіхсь пушак.

– Не, – кажа тып, – дзякую за такую вясёласьць. Я ўжо гэтага наглытаўся досыць.

– Дык якога-ж, – пытае, – храна вам трэба?

– Дайце мне якуюсь цацачку, якая-б клікала да жыцьця, а не да сьмерці.

– Тады бярыце барабан або трубу.

– Не, ня тое! Мне-б вось такую мірную цацачку, каб, скажам, пявунка або птушачку, бо ў мяне ўжо гэтая чырвань вочы выела.

– Ну, дык наце вам коніка.

І паднесла да яго носу валавянага коніка.

Той аж напалохаўся.

– Вы, – кажа, – даражэнькая, што гэта мне сунеце?

- А што? - пытае.

- У гэтага каня хвост уніз вісіць, а мне трэба, каб угару стаяў.

Тут ужо й крамніца раззлавалася:

- Вы, - кажа, - грамадзянін, ня выдумляйце тут! Што вы хочаце, каб я за вашыя за тры маркі ды хвост угару падымала? Сорам вам!

Публіка, што ў краме была, падтрымала крамніцу:

- Запраўды, - кажуць, - грамадзянін, нічога ня выдумляйце. Якое вам яшчэ трасцы нестае? Бярэце, што даюць, дый годзе. Не зазірайце пад хвасты.

Так і пайшоў гэны грамадзянін, нічога ня купіўшы. А й запраўды дзівак. Хіба яму ня ўсё роўна, куды хвост вісьне - уніз ці ўгару? Я купіў барабан, дырыжабаль СССР, дзьве гарматы, пяць бліскучак, дзясятак пшыкавак. Жонка была задаволена.

24 сьнежня. Калі ўжо не пашанцуе, дык і дзеўцы ветрам надзьмуе. Гэта праўда. Небараку Загржэмбіцкага, якога колькі разоў ужо калечылі, зноў паклалі на лапаткі. Вярнуўся з падарожжа голы, як бізун. Сустрэла яго ў лесе пад Чэрвенем нейкая вясёлая кумпанія й кажуць: усё ваша - будзе наша, а вы, пане, - вэк! Яшчэ й усыпалі троху на дарогу, каб не замёрз часам. Ні каня, ні саней, ні солі. Кідаецца цяпер ува ўсе бакі, як вар'ят. А што з гэтага кіданьня будзе - невядома.

28 сьнежня. Куцьцю спраўляў дома, але дзе гэтыя тры дні калядаваў - нічога ня ведаю. Адно толькі памятаю, што пілі, але дзе й колькі - хоць зарэж, ня ўспомню.

Недарэчная рэч, гэтыя старамодныя сьвяты.

29 сьнежня. Чуў я калісь аднаго разумнага чалавека, які казаў: «Трымай чалавека галадам, дык ён будзе мець толькі адно жаданьне, а накармі яго, дык жаданьняў у яго зьявіцца безьліч». Гэта, мабыць, праўда. Сяньня спаткаў свайго даваеннага, яшчэ з-за царскіх часоў, прыяцеля. Быў

ён трохі афіцэрам, да Ўрангеля падаўся, там нешта рабіў, а цяпер нейкім парадкам ізноў тут апынуўся.

- Якім, - пытаюся, - ветрам зноў сюды закінула?

- Ня ветрам, - кажа, - а самаходам. Радзіма пацягнула.

- Ого, - кажу, - дык васпан ізноў угару пайшоў. На самаходзе.

- Эт, якая тут гара, - кажа, - мышыная. Хіба ты ня ведаеш, кім я раней быў? Дзяншчыка меў! А цяпер сам за халуя ў гэтага дзяншчыка. Дык па-твойму гэта парадак?

- Ну, ведама, - кажу, - у вашым стане дык парадак незайздросны. Але-ж выгляд у вас, тымчасам, гладкі.

- Што выглёнд? Гэта глупства. Бо не аб адзіным хлебе жывы чалавек бывае.

- Праўда, - кажу, - да хлеба патрэбна й скварка.

- Ды я не аб скварцы! Пакуль даволі й гэтага. Надоечы вось дваццаць кілё масла загарнуў. Пакуль шчэ сяк-так самадапамагаемся.

- Ну й памагай Бог, - кажу, - абы ціха.

- Дзякаваць. З гэтага боку ўсё ў парадку, ніхто не падкалупне. Але не аб гэта ходзіць. Дзе духовая страва, я пытаюся? Улада дзе? Гонар? Вось аб што ходзіць! Вось чаго нестае!

- Але-ж, - кажу, - вайна! Цяпер абы жывот.

- Ну ты, даражэнькі, дробна плаваеш. Адным жыватом доўга ёрзаць ня будзеш. Захочацца й на ногі стаць. Вось гэтага я й хачу!

Разьвіталіся мы, і ён бадзёра закрочыў з узьнятай галавой, быццам трымаючы на версе брыля тую славу, да якой чалавек імкнецца.

Вось тут і зразумей чалавечую натуру. Пакуль із чужых талерак кавалкі зьбіраў, усё было добра, а як ўжо нажэрся чужога хлеба - на вышыню славы палез. Улады захацеў!

Праўда, што чалавеку ніколі нестае, і жаданьням ягоным няма канца.

2 студзеня. Новы год сустракалі ў Рыгора. Банкет наладзілі ў складку, натурай - каму што Бог паслаў. Больш налягалі ў кірунку пітва, бо гэты прадукт у нашай парафіі шануюць перад усім. Гасьцей было шмат: і сваіх, і чужых. Банкет пачаў Рыгор. У сваёй уступнай прамове ён адзначыў, што гэты новы год - першы такі ўдалы год, і хаця й не з нашае віны, але ён вольны.

- Я, - кажа, - у вайну пагарэў ушчэнт. Але што вы бачыце ў мяне сёньня? Дзе вынікі вагню? Няма іх! Вось-жа я й кажу: дай Бог кажнаму так пагарэць. Дык жадаю ўсім вам такога шчасьця, якое мне паслаў Малох вайны, - так скончыў Рыгор сваю прамову й перакуліў чарку.

Мы зрабілі тое самае, а пасьля пачалі падвойваць і патройваць. Рыгоравы госьці, ягонае начальства з управы, больш налягалі на закусь. Відаць, ня надта сытыя.

- Яно й зразумела, - казаў Апанас, - бо яны-ж на працы, а мы не працуем. А хто не працуе, той і ня есьць. Вось чаму нашыя менш ядуць, а больш налягаюць на пітво.

Як ужо трохі замарылі чарвяка, зноў паліліся прамовы. Але цікавага было мала. Усе гаварылі пра шчасьце, пра лепшую будучыню, пра йшчэ лепшае жыцьцё на новы год. Езуіты! Шмат каму зь іх ня сьнілася такое жыцьцё, як цяпер жывуць, а гавораць аб лепшым.

Калі ўжо добра падсілкаваліся, паэта Цымбальскі задэклямаваў свой навагодні верш. Я ня памятаю, што ён напачатку крычэў, але пасьля, як грымнуў кулаком па стале й залемантаваў:

Сваю душу пераніцую!
Душу варожую скрышу!
Відэльцам сэрца пракалю я!
Усіх ушчэнт перадушу!!!

І як пахопіць крэсла, як бразьне аб падлогу - ажна ёлка пахіснулася й цацкі сыпнуліся долу. Усе напалохаліся - жах! Асабліва жанчыны. Рынуліся хто куды. Рыгор пачаў супакойваць:

- Дарэмая трывога, - кажа, - ня бойцеся. Гэта яму натхненьне падпёрла. Апарожніцца, і ўсё будзе ў парадку.

І праўда, нацадзілі Цымбальскаму конаўку, ён высмактаў і змоўк.

Калі мы ўжо залілі гэты спалох, слова забраў Сымон:

- Вось тут я чуў, што гаварылі пра новае шчасьце. А на які мне хрэн гэтае вашае шчасьце? Мне што трэба на гэты год? Марцыпаны? Мне патрэбна спакойная праца, а ў выніку яе - скварка й чарка. І каб ніякі чорт не мяшаўся ў маё жыцьцё. Вось і ўся мая палітычная крэйда[1]. Дык ці многа я хачу на новы год? Хто скажа, што я хапіў лішняга? Ніхто! Дык чаго-ж вы тады лезеце да мяне з усіх бакоў? Вы хочаце, каб я на вас працаваў? Дык не! Скулу вам у бок! Гэтага ня будзе!

Тут усе загаманілі:

- Выбачайце, Сымоне, мы гэтага ня хочам. Наадварот, мы вельмі вас паважаем.

- Не! - крычэў Сымон, - вы хочаце ... [2]

Нарэшце Сымон змогся і, калі выпілі яшчэ па чарцы, сказаў:

- А чорт яго дзяры! Няхай будзе, як хочаце. А я вам не кумпанія.

Як скончылі банкет - не памятаю.

8 студзеня. Паэт Цымбальскі бегае па ўсім горадзе, як вар'ят, і крычыць:

- Загінула ўсё! Канец усяму й пагібель!

А што загінула? Можна ўважаць - глупства. Жонка ягоная прадавала стары цэбар ды разам із цэбрам аддала зь вядро старое паперы, што там валялася. Паленавалася вытрасьці. А гэтая папера, як на той грэх, якраз і былі самыя таленавітыя вершы Цымбальскага. Ну, ня згледзела баба, што гэта была мастацкая прадукцыя, а ня ўжытковая папера. Можна было-б бабе й даравацъ. Але Цымбальскі

---

[1] Мабыць, трэба разумець: credo. Л. К.

[2] У гэтым месцы зь нейкае прычыны Ів. Ів. пяць радкоў вычыркнуў. - Л. К.

проста звар'яцеў:

- Век не дарую, - крычыць, - загубіла! зарэзала! Самыя актуальныя вершы. Яшчэ на выгнаньні пісаныя ў тысяча дзевяцьсот зацёртым годзе.

Людзі яму раяць, каб новыя напісаў:

- Што табе, - кажуць, - паперы шкада? Пішы нанова.

- Што людзі разумеюць? - сумуе Цымбальскі. - Я туды душу сваю ўкладаю, кроплямі ўласнай крыві палівау гэныя радкі! Я, - кажа, - сваё сэрца напароў на дзіды, а яны пра паперу... Мяшчане, - кажа, - вы ўсе. Абыватал.

Чым скончыцца гэтае вар'яцтва - цяжка прадбачыць. Зусім проста, што чалавек загіне. Вось што значыць, калі бацькі змалку ня білі.

10 студзеня. Мікіту Гузака доктар пасадзіў на дыету: забараніў піць і загадаў тры разы на дзень есьці толькі рэдкую страву. Бо ў Мікіты, як казаў доктар, ад ненармальнага ўжываньня алкагольнага пітва зусім пераблыталіся сэрца й печанцы, і цяпер ніяк не намацаеце - дзе адно, а дзе другое.

Мікіта паслухаўся, пабіў усе шклянкі й сеў на дыету. Мы з Сымонам знарок хадзілі глядзець, як Гузак гэную дыету глытае. Прыйшлі сьнеданьнем. Жонка сядзіць, скварны булён сёрбае, а Мікіта выцадзіў у міску паўлітра, накрышыў хлеба й цыбулі ды чэрпае лыжкай быццам зацірку.

- Ліха яго матары, - кажа, - з гэтым пітвом. Калі доктар загадаў - нельга, знацца, нельга. Я магу й ня піць, бо я ня вораг свайму здароўю.

Мы спыталіся, ці дапамагаюць яму гэтыя лекі.

- Ці дасьцё веры, - кажа, - лягчэй стала. Як высербаеш міску гэтае дыеты, дык адразу ад сэрца й адлягло. Адцягвае. Доктар таксама казаў, што п ўжо палепшаў. Надоечы хадзіў да яго на кантролю.

- Ну, як, - пытае, - кінулі піць?

- Ані кроплі, кажу.

- Ну, то й добра.

Выстукаў гэта ён мяне малаточкам, праз трубку

паслухаў ды кажа:

- Ну, вось цяпер чуваць, што ў вас і сэрца ёсьць. І ведаеце, шаноўны пацыента, навет большае, чымсь трэба.

Вось што значаць навуковыя лекі.

Толькі жонка Мікітава бедавала, што надта ўжо дарагія цяпер лекі пайшлі:

- Жартачкі, - кажа, - тры паўлітроўкі на дзень. Вельмі дарагія лекі.

- А ты чаго хочаш, - крычыць Мікіта, - каб у мяне ўсе ворганы зблыталіся ў кучу? Мне здароўе даражэй. Чула-ж, што доктар казаў. А супроць навукі ня пойдзеш, бо доктар ведае, каму якія кроплі загадаць.

Не такі чалавек Мікіта, каб яго доктар ашукаў.

12 студзеня. Апанас Дзюрка аднекуль прывалок піяніну. Кажа, што ягоны прыяцель Мімікрыйскі спрэзэнтаваў. Брэша! Дзе гэта ёсьць цяпер такія прыяцелі, каб піянінамі кідаліся? Недзе зблатаваў. А ў хаце цэлы гармідар. Апанасавы дзеці праз увесь дзень на гэтай музыцы дубасяць, а жонка лаецца:

- Заняў, - кажа, - усю хату гэтай гаргарынай - няма дзе й сьвінчаці замяшаць.

- Дармо, баба, - суцішае Апанас, - хутка й ты будзеш на гэтай штуковіне выцілінгваць.

- А каб цябе немач цілінгала, - злуецца Апанасіха. - Мне дзяцей няма калі дагледзець, а ён з музыкаю.

Такія тэатры ў Апанаса цяпер цялюткі дзень.

15 студзеня. Піліп Дручок апынуўся на казённых харчох. А з-за чаго? З-за свае дурноты. Ад нейкае пары на яго пачала насядаць жонка. Пілуе й пілуе штодня.

- Усе людзі, як людзі, а ты нейкая недарэка - ні сабе, ні жане. Або ты, - кажа, - будзь запраўдны муж і сутрымвай жану, або кіну ўсё да ліхай матары. Бо я такіх, - кажа, - як ты, хоць дзесяць знайду, калі падамся па вайсковай лініі.

Праўда, пэнсія Дручка як бухгальтара на сяньня

нічога ня вартая, можна сказаць, адзін міт, і на яе, ведама, жыць нельга. Але Піліп ня ўлічыў ваеннае сытуацыі ды ўважаў, што калі ён сяньня працуе, знацца, павінен і жыць.

– Ты, – казаў ён жонцы, – не агітуй. Мне ўжо й самому гэтае жыцьцё падпёрла пад самыя рэбры. Але дзе мне выйсьце?

– А мне, – крычыць баба, – якая да гэтага справа? Ты, – кажа, – галава, ты й думай. А ня можаш – дык злазь з даху й ня псуй гонтаў.

Каб на іншага чалавека, то пасьля такіх слоў ён-бы так усыпаў бабе й па даху й па фундаманту, што век-бы памятала. Але Дручок – чалавек просты, і яго нарэшце дапілавала баба да таго, што мусіў ужыць дадатковую прафэсію – пайшоў красьці сьвіней.

Першыя дзьве апэрацыі правёў удала. Збалянсаваў на Пярэсьпе двух кабаноў на пудоў сем. Але на трэйцяй – балянс ня сышоўся – злавілі Дручка на самай гарачай справе. Цяпер сядзіць і плача, а суседзі сьмяюцца: не за сваю справу, браток, не бярыся: сьвіней красьці – не паперай шастаць, тут навука патрэбна!

А Сымон казаў, што і ў гэтай справе, як і ў кажнай, апрача навукі, патрэбен спрыт:

– Быў, – кажа, – у нас у трэсьце адзін бухгальтар. Той, здаецца, і чалавек быў зусім нікудышны. Калі звонку глянуць, дык толькі назоў той, што чалавек. Але, каб вы ведалі, якія ўнутры гэтага недарэкі сядзелі спрыт і розум. Ён праз чатыры гады скрабаў нажом бухгальтарскую кнігу, і ў яго заўсёды, як казаў, балянсаваліся ўсе капейкі, а лішнія рублі, што ён адтуль выскрэбваў, клаў сабе ў кішэню. Так і не злавілі, а касіў тышчамі. Вось гэта быў бухгальтар! А Піліп – дрэнь! Такі й кнігу праскрабаў-бы, і ніводнага рубля сабе не наскрабаў-бы. Спрыту ў руках няма.

17 студзеня. Бачыў, як упяцёх білі аднаго. Відовішча было надта цікавае. Я вельмі рагатаў, як яны яго з усіх бакоў абкладалі. Але, шчыра кажучы, я-б не хацеў быць на месцы гэтага аднаго.

Сымон, які таксама наглядаў бойку, не падзяляў майго вясёлага настрою.

– Я, – кажа, – такога не хвалю. Бойка – гэта мастацтва. І мастацтва высокага гатунку. Толькі трэба сам-насам. Калі-ж пяцёра ды на аднаго, ды, як гэта часам бывае, із зброяй, то гэта ўжо не мастацтва, а даруйце...

– Дык вясёла, – кажу.

– Дурань і на паховінах сьмяецца, – раззлаваўся Сымон. – І гэты сьмех дурны. Гэта ўсё роўна, як-бы казалі мне: Сымон, вось табе стрэльба й страляй дзіця. То хіба я на гэта здольны? Хіба я пошасьць якая? Не!

Сымон такога мастацтва не вызнае. Я із Сымонам ня згодны. Мне, калі б'юцца, дык і сьмешна, абы мяне ня білі.

20 студзеня. Сяньня пазнаёміўся з Рурыкавічам. Зайшліся гэта мы з Рыгорам у закусачную па дзьвесьце грамаў зрабіць, ажна бачым, тут нейкі здаравяка на сьцяну лезе:

– Я, – крычыць, – дваранін! Я Рурыкавіч! Мой дзед, – кажа, – за адну ноч дзесяць тысяч дзесяцін прапіў, а ты мне, гад, дзьвесьце грамаў паверыць ня можаш. Эх ты, – кажа, – беларус!

Але гаспадар закусачнай трапіўся чалавек досыць вытрывалы.

– Я, – кажа, – із тваім дзедам гарэлкі ня піў, хоць, можа, ён і Рурыкавіч быў. А мне – грошы на бочку, і ніякіх князёў!

Як мы даведаліся, гэты аскалопак княскага роду прасадзіў у закусачнай свой паўмесячны інжынерскі заробак, а да поўнай формы не дапяў – не хапіла грамаў дзьвесьце. Мы з Рыгорам паставілі яму па сто грамаў і пазнаёміліся. Абяцаў навет дакуманты паказаць, што ён Рурыкавіч. Можа й так? У кажным разе з такім чалавекам пазнацца нядрэнна. Калі й ня Рурыкавіч, то ўсё-ж чалавек свой.

23 студзеня. На нашай вуліцы асяліўся заходні чалавек і адразу пачаў заводзіць свае парадкі. Пахадзіў гэта ён па

хатах, пазнаёміўся з суседзямі, а пасьля хваліўся:

- Я, - кажа, - не магу так проста жыць, як вы. Я не магу так, як вы, у хату сунуцца, я павінен увайсьці па-культурнаму.

З гэтае, відаць, прычыны ён заказаў візытоўкі. Але ягоныя культурныя намеры адразу-ж сустрэліся з непераможнымі цяжкасьцямі. Пайшоў гэта ён да Мікіты Гузака купіць самагонку, і толькі яму Мікіціха адчыніла дзьверы, ён адразу - шусь ёй візытоўку ў рукі. Тая ажна прысела з перапуду: думала, што агент які прыйшоў апарату заарыштаваць. Добра - у хаце быў Мікіта, які толькі што прыняў чарговую порцыю дыеты. Той не зьбянтэжыўся. Ён узяў у рукі візытоўку, прачытаў «Мікола Сямёнавіч Дурмідаў, такі й такі асьветны чын» і вярнуў візытоўку назад.

- А ты мне, - кажа, - усякіх паперак ня тыкай. Ты мне, шаноўны, грошы гані наяўнымі знакамі - або фэнікамі, або іншай валютай, мне гэта ўсё роўна.

Мусіў Дурмідаў пакласьці візытоўку сваю назад у кішэню.

Другая асечка здарылася ў Загржэмбіцкай. Пайшоў да яе Мікола Сямёнавіч прыдбаць якога тлушчу кавалак і таксама пачаў гандлёвыя дачыненьні з візытоўкі. А баба Загржэмбіцкага (тутэйшая) ня надта спакушаная ў культуры - яна таксама гэную візытоўку ўзяла за ордэр на спэкулянцкі арышт:

- Вы, - кажа, - пане, памыліліся. Мы людзі бедныя, і самі ня штодзень сала купляем.

Так і не паказала яму свайго сала. Здарыліся яшчэ дзьве такія няўдалыя спробы з візытоўкамі, і Дурмідаў мусіў выкінуць іх на сьметнік.

Значыцца, кажны зачын, апрача добрае волі, павінен мець яшчэ й пэўную глебу.

25 студзеня. Калі шчасьце, дык і зь мяшка вылезеш. Байцоў выплыў на паверхню. Мы ўсе ўважалі, што чалавек так і загінуў, ажна не - вылузаўся.

- Хоць, - казаў, - гэтым разам я ўжо застаўся зусім

голы, горш як Адам, але дармо - на жывой костцы мяса нарасьце.

За агента працаваць ужо ня хоча, а мяркуе адчыніць, як ён кажа, рэстаўрацыю.

- З чым, - пытаюся, - гэтую справу разьвінеш? Тут капітал патрэбен, а ў цябе вунь сораму няма чым прыкрыць.

- А навошта капітал, - кажа. - У гэтай справе абы рукі зачапіць, а там ракою паліецца. Глядзі, як у Сьвідрыцкага. А з чаго той пачынаў? Таксама зь нічога. А цяпер грошы мяхамі носіць.

Нічога дзіўнага, калі і адчыніць. Бо, як гаворыць Сымон, калі чалавеку шанцуе, то і ў лапцёх танцуе. А Байцову шанцуе, калі сам зь мяха вылез.

28 студзеня. Калі не пашанцуе, дык і на печы катар схопіш. Усе нашы дроў на зіму запасілі, бо ведалі, што зіма то ня лета, хоць і вайною. А вось прафэсар Вадзянецкі й рахункавод Супрынайц, дарма, што высокаадукаваныя, гэтае простае рэчы не прадугледзелі - засталіся на зіму бяз палкі дроў. А цяпер сядзяць у халоднай хаце і ў кулакі дзьмуць. З гэтага, ведама, пацеха малая, бо як казаў ім Разак, ці ты хукай, ці ты дзьмухай - ўсё роўна будзе халодна. Хукам не нагрэешся. А нагрэцца трэба. І вось вымушаныя гэтыя небаракі праблему паліва разьвязаць на штодзень. На тым тыдні сьпілавалі ў парку дэкарацыйнае дрэва, пасьля звалілі радыёвы слуп, а ўчора пайшлі платы ламаць. Супрынайц, хоць таксама адукаваны, але трохі спрыту мае: ён спакваля пачаў дошкі адцінаць. А Вадзянецкі - той зусім голы тэарэтык - урэпіўся ў слупок і давай яго трэсьці. Пацеў, ажна пакуль ня грымнуўся разам із слупком. Нарабіў трэску й грукату. Вартавы, які стаяў паблізу, думаў, што гэта зладзеі лезуць, і стрэліў. Натуральна, хлопцы ірванулі зь месца. Можна ўявіць, якую хутчыню яны разьвінулі.

- Пакуль дабеглі да ўкрыцьця, - прызнаўся Супрынайц, - то зрабілася надта горача.

Ня дзіва! А тымчасам Вадзянецкі згубіў акуляры й з правае нагі калёшу, а Супрынайц пакінуў на плоце рукавіцы з

аўчыны. Вось табе й нагрэліся!

– Не, – казаў на гэта Гузак Мікіта, – навука супраць спрыту ніколі ня ўстоіць. Двое вучоных, а зрабілі горш, чымся адзін нявучоны. Бо скажам, я, хоць і не прафэсар, а такая справа, як плот расьцярушыць, мне раз плюнуць, а яны ня здолелі.

– Знацца, не з таго канца вучыліся, – не згадзіўся зь імі Сымон. – Бо калі-б гэта на запраўднага вучонага, той-бы так ня хібіў. Быў у мяне прыяцель, вучоны прафэсар, акадэмік, той ня тое што плот – хату мог над табой разабраць, а ты-б нічога і ня чуў-бы ў ложку лежачы. Вось гэта навука! Чыстае пароды. А Вадзянецкі й Супрынайц, відаць, мяшанцы.

А як мне здаецца, дык проста людзям не шанцуе.

30 студзеня. Няма сумлеву, што Мар'я Іванаўна хоча разарваць са мною сувязь. Стрэў сяньня на вуліцы, прывітаўся, а яна нат ня спынілася: віль хвастом і пайшла ў другі бок. Ці сачыць яе, ці даць адстаўку? Пакінуць – шкада, бо такое вагі бабу ня хутка знойдзеш.

1 лютага. Яську Разака расшыфравалі. Выявілася, што сваё дабро ён сплаўляе ў Заходнюю. Зь якой мэтай – яшчэ не ўстанавілі. Зноў пад'яжджалі да яго ў справе Фэцкага сакрэту аб канцы вайны. Дарэмна! Яська толькі ўсьміхаецца:

– Не для таго, – кажа, – я купіў гэты сакрэт, каб яго ўсе ведалі.

На нашай вуліцы зноў запанаваў непакой.

3 лютага. У Арыентацкага нічога толкам не даведаўся. Што такое заходнікі й што такое ўсходнікі – так яшчэ й вісьне ў паветры.

– Бачыце, – казаў Арыентацкі, – тут ёсьць дзьве такія плыні, і хоць іх мэты розныя й шляхі розныя, але яны ўсё роўна як-бы адно. Разумееце?

Я зразумеў мала.

Шчыры нешта жаліўся на іхную мляўкасьць і

адсутнасьць нейкай жывой крыніцы.

- Бо хто, прыкладам, у Менску гаворыць па-расейску? Русафілы й русацяпы. А тымчасам Заходняя - Эўропа й новае жыцьцё. Яшчэ аб русафілах ды расейскай мове!

Тут я зразумеў яшчэ менш. Трохі сьвятла працадзіў на гэтае пытаньне Авечка Ахрэм.

- Можна, - казаў ён, - і на месяцы сядзець, а тымчасам на зямлі гарох сеяць.

Усёй глыбіні гэтага філёзофскага выснаву я ня здолеў асягнуць, але перакананы, што тут крыецца пэўны сэнс.

Усё-ж я ў кумпаніі Арыентацкага заўважыў, што пытаньне аб заходніках і ўсходніках іх мала турбуе, а больш займаюць праблемы службовых выперадкаў. Бо мала ня дзьве гадзіны яны горача абмяркоўвалі службовую аварыю свайго саратніка Мімікрыйскага. Як я зразумеў, дык гэты спрытны хлапец хацеў сігануць без чаргі па службовай драбіне ажна праз чатыры ступні. Але на самым версе сарваўся й бразнуўся вобзем. І так бразнуўся, што толькі мокрае месца засталося. Ён ужо заносіў нагу на верхнюю ступню службовае драбіны, калі нейкі ягоны злосьнік - чырк на яго ў пэўнае месца цыдулку: «няпэўны чалавек, а ў мінулым - яшчэ больш няпэўны». І чалавек паляцеў долу.

Калі мы вечарам у сваёй кумпаніі абмяркоўвалі гэную аварыю Мімікрыйскага, то бальшыня сьхілялася на тое, што чалавеку не пашэнціла. Толькі Сымон ня згадзіўся й давёў, што ў службовай кальеры галоўнае адыгрывае выпадак.

- Ці ведаеце вы Грака Язэпа? Ды пэўна ведаеце! Ён на Савецкай вуліцы ходнікі падмятаў, дворнікам служыў. Дык калі хто бачыў Грака, то бачыў і ягоную бараду, бо яна ў Язэпа, што мятла, якою ходнікі тыя падмятаў. І вось аднойчы, а было гэта ў 27-м годзе, угледзеў Язэпаву бараду нейкі савецкі чын. І надта яму спадабалася гэтая барада, акурат рабоча-хрэсьціянская барада: тады ўважалася, што была ўлада рабочых і хрэсьцян, а значыць, трэба было трохі і іхных прадстаўнікоў да ўлады. Ну, справа нядоўгая. Туды, сюды - выбралі Грака ў дэлегаты ад Менскіх хрэсьцян і

пасунулі яго ў Маскву, каб там да вышэйшае ўлады абраць.

Пачаставаліся дэлегаты зьезду на банкеце, селі на цягнік і папхнуліся ў Маскву. І вось толькі ад'ехалі за Антонава, Язэпу прыцісьнула пільніца. А трэба сказаць, што Язэп на цягніку блізу ня езьдзіў, а тым больш у мяккіх вагонах, і ня ведаў усіх парадкаў. Кінуўся ён туды-сюды - няма рады. Выскачыў у калідорчык, зірнуў навокал - нагвалт пад кусты трэба, а як ты зьбегаеш, калі тыя кусты толькі перад вачыма мільгаюць. Ня ведаў ужо, што й рабіць. А тут два нейкія гіцлі падсунуліся.

- Што ты, дзядзька, топчашся тут, быццам ушкодзіўшы.

- Шчэ не, але неўзабаве так яно й будзе.

- Дык у чым справа? Гэта зусім проста.

Падвялі яны Грака да нейкае штуковіны ды й кажуць:

- Таргані за гэтую снасьць і... кропка.

Грак тарганнуў, бо думаць ужо ня было калі. І праўда - цягнік стаў. Саскочыў Язэп ды, выбачайце, у кусты. Цягнік пастаяў трохі, сьвіснуў ды зноў пайшоў. Выбег Язэп з-за кустоў, «пачакай» крычыць. Але дзе там! Паехалі.

Мусіў Язэп вярнуцца дахаты пехатой. А назаўтра зноў пайшоў вуліцу падмятаць. Так і скончылася ягоная кальера. А шанц быў найлепшы, бо бараду меў хрэсьцянскую.

Вось тут і кажы, што не выпадак. За малою драбніцаю чалавек ня трапіў у вышэйшыя члены.

7 лютага. Сяньня зьявіўся на нашую вуліцу нейкі паўнамоцны чын, каб зьбіраць складку на дапамогу.

- Ёсьць, - казаў, - такое таварыства сабедапамогі, якое ня мае сродкаў, а тымчасам у горадзе шмат нэндзы, дык трэба-ж і ёй трохі дапамагчы.

Добра. Галечы ў горадзе хапае, бо шмат хто ў пераходны час бадзяўся немаведама дзе й не парупіўся сам сабе дапамагчы. Трэба-ж людзям паспагадаць. Таму мы ня надта й спрачаліся: скінулі - хто рублёўку, хто - дзьве, а хто й жменю круп. Толькі як дайшла чарга да Сымона, той упёрся як вол:

- Ня дам ні фэніка й годзе. Калі [redacted] ў сваёй хаце дам жабраку бульбіну, дык ведаю, што ён яе сам зьесьць. А тут я не гварантаваны.

- Як гэта?

- А так! Можа, вы мой фэнік прап'яцё?

Паўнамоцны член надта абурыўся на гэтыя словы і ўжо пачаў гразіць, але Сымона нялёгка зьбіць з капылоў:

- Вы, - кажа, - даражэнькі, у бутэльку ня лезьце, бо я тыя складкі добра ведаю - у мяне такі-ж выпадак быў. А вось паслухайце. У трыццатым годзе, калі із скваркаю было вельмі туга, мы аднаго разу скаліся ўпяцёх аж на дзьве тысячы й ськіравалі Юрчанку Аўхіма ў Смалявічы. Купі, кажам, сала або кабана (там было таньней), пасьля падзелім складанае. Добра. Паехаў Юрчанка, а мы чакаем і аблізваемся. Чакаем дзень, два чакаем, тыдзень - няма пасланца. Рушылі да яго ў хату. І што-ж мы бачым? Ляжыць ён, гад, што брук, ды песьні сьпявае. Дзе, пытаемся, складанае, а ён рагоча: «За граніцу, - кажа, - адправіў вашае сала, на золата абмяняў».

І зноў рагоча, і сьпявае: «ах, эти чёрныя глаза». Ну, пастаялі мы, паглядзелі, плюнулі ды й пайшлі. Што ўжо тут возьмеш? Дык вось вам, даражэнькі, і складанае. Мы грошы давалі, а ён прапіў, зжэр і песьні сьпявае. Дык што вы на гэта скажаце?

Паўнамоцны член нічога не адказаў, толькі рукой махнуў. Так Сымон і ня даў складкі.

- Мне, - казаў, - гэтай капейкі не шкада, але дзе йдзець аб супольным або таварасьцьве, там мяне быццам сярпом па... шыі. Не магу трываць.

8 лютага. Сусьветнае палітычнае расклінаваньне дапяла нарэшце й да нас. Дзюрка й Мікіта (швагры) на глебе гэтага расклінаваньня такую разьвялі дыскусію, што давялося іх разьнімаць. Зьмяніўшы кепку на капялюш, Апанас зьмяніў і свае палітычныя пераконаньні. І цяпер кажа ўсё наадварот таму, што казаў раней. Ходзіць па хатах ды выхваляецца:

- Гэта было ня так, а тое было ня гэтак. А вы

дваццаць год мадзелі ў цемры. Мы гэта пераробім, а тое зьнішчым. Мы вас навучым, бо новая палітыка - гэта вам ня жарты. І трэба змагацца.

Мікіта нарэшце ня вытрымаў:

- Ты мне пра палітыку ня боўтай, бо я гэтага ня ведаю. Дый табе яна патрэбна, як покрыўка ад гультайства. Ты мне адно скажы: чаго ты мяне, пень яловы, навучыць можаш? Ці не навучыш ты мяне, як хутчэй дамавіны габляваць? А мо ты маю жонку навучыш, як голыя крупы зварыць, каб яны былі зь мясным адварам? Эх ты, малпа абскубаная! Пень пад капялюхом!

Не здаваўся й Апанас:

- А ты, - кажа, - бутэлька піўная! Ты цёмны й някультурны тыпус!

- Што? - узарваўся Мікіта, - я тыпус? Ды я табе, сукін ты сын, за такія словы...

І бац па капялюшы.

Капялюх пакаціўся, а яны ў загрудкі. Ледзь расьцягнулі. Цяпер, калі сустрэнуцца, дык інакш ня вітаюцца, як толькі «Здароў, малпа!» ды «Вітаньне бутэльцы». А былі дружнымі шваграмі.

Сымон, гэты злосьнік усялякае палітыкі, цяпер ходзіць із задавальненьнем:

- Ну, што? Не казаў я пра гэтае ашуканства? Бачыце, што яна робіць: кліны забіваюць з бакоў, а яны шчэпяць зьнізу. Так яна, гэтая палітыка, скрозь.

10 лютага. Калі падумаць, колькі людзей пакалечыла сябе за так званыя палітычныя перакананьні, дык ажна страх бярэ. Іншы мяняў іх за гэтыя дваццаць пяць гадоў па дзесяць разоў і не заўсёды без аварыі. Быў у мяне да сямнаццатага году добры знаёмы, Кручкоў Сяргей. Ён меў пасад прысяжнага даверанага, перакананьні - сацыялістага дэмакрата й зарабляў добрыя грошы. У сямнаццатым годзе ён хадзіў па вуліцах пад сьцягам, сьпяваў песьні, а пасьля неяк раптам так высока сігануў, што я страціў яго з вачэй. А сяньня - вось навіна: гляджу на Сураскім рынку, а ён сядзіць

пад яткаю, сьпераду расставіў розныя статуйкі, шмацьцё расклаў і наагул розныя дарэвалюцыйныя дрындушкі. Прадае. Схуднеў, аброс - зусім сапсеў.

- А даражэнькі, - кажу, - колькі год ня бачыліся! Ну, як жыцьцё?

Зірнуў ён на мяне з-пад ілба і пытае:

- А хіба гэтае, што мы сяньня робім, можна назваць жыцьцём?

- Ну, ведама, - кажу, - цяжка. Але-ж вайна. Чаго добрага хацець?

- А я цяпер, - кажа, - нічога не хачу: ні вайны, ні рэвалюцыі. Хачу, каб ізноў быў Мікалай!

- Але-ж даруйце. Вы-ж самі ў сямнаццатым годзе крычалі «Далоў крывавага Мікалая! Далоў вампіра!». І шчэ, памятаю, песьню сьпявалі «Адракнёмся ад старага міру».

- Ну, што-ж? Сьпяваў, бо дурны быў. І ўсе былі дурні. Бо каб ня сьпявалі, дык гэтага ня было-б. Спусьцілі сабаку з ланцуга, а сабака, ведама, сабака: кідаецца на ўсіх, а таго ня ведае, што калі гаспадар не пакорміць, дык здохне.

Вось табе й на! То крычэў «Далоў Мікалая!», а цяпер кажа «Давай Мікалая». Значца, і запраўды быў дурань, калі сьпяваў «Адракнёмся», бо тым часам яшчэ й сёньня прадае рэчы, якія набыў пры гэным «крывасмоку»...

Ідучы з рынку, я думаў, колькі-ж мусіў гэты чалавек за свайго паўвека перапэцкаць і зьмяніць гэтых палітычных кашулек, каб дайсьці ад сацыялістага дэмакрата да чарнасотніка? І колькі ён перасьпяваў песьняў? І на колькі матываў? І што яму гэта каштавала здароўя?

Тут я зноў згадзіўся з Сымонам, што лепш ня вызнаваць ніякае палітыкі, чымся мець ад яе адну згрызоту.

12 лютага. Прафэсар хэмік Адбітоўскі перакінуўся на мылавара. Ён неяк ужо даўна жаліўся Вадзянецкаму, што ягоны цяперашні інжынерскі пасад не задавальняе ўсіх патрэбаў.

- Мушу, - казаў, - мець дадатковы прыбытак.

Навуковыя веды ў мяне ёсьць, а таксама й каўстычнай соды дастаў.

Праўда, не зважаючы на свае навуковыя веды, ён дзьве першыя зваркі сапсуў: нечага не дадаў, а нечага перадаў. Каб на іншага, дык-бы ўжо кінуў гэтую брудную справу, але Адбітоўскі - чалавек упорысты.

- Ды хіба-ж я, - кажа, - трасца яго матары, не звару гэтае пошасьці? Які-ж я тады хэмік-прафэсар? Дыплём, - кажа, - парву, калі не звару!

І напэўна парваў-бы. Але на ягонае шчасьце й на шчасьце ўсяго закарэлага грамадзянства трэцяя зварка ўдалася адмыслова.

- Такое мыла, - хваліўся Адбітоўскі, - што само без вады мыліць. «Тэжэ» - нявыразны колер.

Адно, што ня спрыяе разгарнуцца, як сьлед, Адбітоўскага прадпрыемству - гэта брак сыравіны. Сабак пастралялі, катоў лавіць цяжка, а пошасьці цяпер ніхто іншай ня выкідае.

- Дармо, - кажа Сымон, - Адбітоўскі не Заблоцкі, гэты на мыле заробіць, бо ён вучоны, а вучоныя, трэба сказаць, усе ўпорыстыя. Быў у нас калісь пры Акадэміі таксама вучоны. Дык што-б вы думалі? Гэты Камель (яго Камялём звалі) хацеў зрабіць нейкае кола, каб само круцілася. І як мы пазьней даведаліся, дык ён ажна пяць гадоў употайкі ад усіх майстраваў гэнае кола. Апошнюю капейчыну заганяў у гэныя сьпіцы. Во да чаго быў упорысты! Ня ведаю, ці закруцілася ў яго нарэшце гэнае кола, ці не, бо ён нечакана недзе зьнік разам із сваім колам. Адно перакана용 што калі ён яшчэ жывы, дык і цяпер майструе, бо ўпорыстасьць у вучонага, што нораў у майго каня - нічым не пераставіш. Або лоб паб'е, або свайго дапне.

14 лютага. Юзік Загржэмбіцкі працерабіў шлях у Заходнюю. На першы раз сам ехаць пабаяўся - ськіраваў жонку. Тая, набраўшы ў кошык рознае драбніцы, прывезла адтуль воз дабрыні.

- Там, - казала, - усякага дабра ў гаспадароў

больш, як у нас на складах.

Яно й зразумела: гэныя людзі яшчэ не паспыталі калгаснага хлеба, а таму й свой маюць. Юзік наладаваў повен воз тавару й спадзяецца прывезьці вялікі воз дабра.

- Я, - хваліўся, - ня люблю драбніцаю займацца. Мне адразу або пан, або прапаў.

Такі чалавек, калі не памрэ, свайго дапне, бо кіпцюры мае надта войстрыя.

17 лютага. І жыць цяжка, і памерці нялёгка. Учора ў садзе культуры й адпачынку знайшлі няжывую бабульку. Ну, ведама, пацікавіліся, чыя гэта бабулька і як яна там апынулася. Намацалі й сваячкоў. Якое такое здарэньне з бабулькай, пытаюць. Ну, прыціснулі трохі - яны й сазналіся.

- А ніякага, - кажуць, - здарэньня. Звычайна. Памерла бабулька, а мы яе пахавалі.

- Дык хіба-ж так хаваюць? Хто вас такога навучыў?

- А мы ўсё чын-чынам, - кажуць, - і дамавіну зрабілі, і хаўтуры справілі. А што дол прамёрз на два мэтры, дык мы тут не вінаватыя, бо паставілі мы ў садзе дачасу, пакуль не адтае дол.

Можа яно так і было. Можа-б яны й пахавалі бабку, але тым часам іншыя спажыўцы нагледзелі, што дамавіна стаіць бяз ужытку, бо на паверхні зямлі. Ну й выкарысталі яе для свайго пацыента, а бабку вытрасьлі на сьнег.

Гэтае здарэньне нарабіла шмат гутарак на нашай вуліцы. І ніхто тых сваякоў не пахваліў. Толькі Наязноў спрабаваў даводзіць, што навуцы ведамыя такія спосабы паховінаў і што бываюць яшчэ й горшыя, але Сымон перапыніў ягоную лекцыю ў самым пачатку:

- Вы, даражэнькі, із сваёй навукай жывеце, як хочаце, хоць на галаве хадзеце. Бо жыць можна ўсяк, але памерці мне, браток, дайце па-чалавечаму, бо гэта ў жыцьці здараецца толькі адзін раз.

19 лютага. Учора нечакана трапіў на пажагнальную гарбатку. Арыентацкі паспрыяў. Што такое пажагнальная

гарбатка, я даведаўся пазьней. Шчыра кажучы, ніякай гарбаты ня было: быў разьведзены сьпірытус і закусь. Але сэнс ня ў гэтым, сэнс у самай існасьці справы. А існасьць была ў тым, што праводзілі адну надта слынную асобу на яшчэ няведамы пасад.

Пацеха! Чаго толькі я не наслухаўся. Выступалі блізу ўсе, і кажны хваліў слынную асобу. І чаго толькі не плялі! Здавалася, што гэная слынная асоба ўвабрала ў сваё, дарэчы сказаць, досыць сьціплае тулава ўсе чалавечыя годнасьці. Арыентацкі прамаўляў, што такіх людзей, як гэная асоба, рэдка зямля носіць. Авечка Ахрэм - той жывымі сьлязьмі цадзіў у кілішак - ня мог паўстрымацца ад разьвітальнага жалю. Шчыры выступаў ажна тры разы. Праўда, ягоныя прамовы ня зусім былі шчырымі, бо ён, хоць і хваліў, але разы два калупнуў-такі гэтую асобу й досыць балюча. Тая ажна заёрзала. Калі ня лічыць гэтага выпадку ды яшчэ прамовы аднаго здаравеннага дзяцюка з чырвоным тварам, дык усё было надта прыстойна. Быў ужо й я разагнаўся на прамову, але тут неяк усе загаварылі разам, ня слухаючы адзін аднаго. Колькі я ня бразгаў відэльцам па кілішку, голасу не атрымаў.

Дахаты пайшлі разам з Авечкам і Арыентацкім. Авечка яшчэ ня суняў свайго жалю і ўсё чмыхаў носам:

- Такая, - казаў, - страта.. такая страта..

Арыентацкі, наадварот, выглядаў надта вясёлым.

- Я, - казаў, - хоць-бы штодня ладзіў такія гарбаткі.

- Але-ж у такім разе, - кажу, - вы рызыкавалі-б за які месяц разьвітацца з усімі слыннымі людзьмі гораду.

- А, такой бяды! Ня былі-б яны, былі-б іншыя. Хіба ня ўсё роўна?

Я, ведама, цалкам зь ім згодны, што для мяне гэта ня было-б стратай, але ўголас пра такое не сказаў. Хто яго ведае, што за чалавек Арыентацкі.

21 лютага. На суседняй вуліцы асяліўся пагарэлец. Пацярпеў ён, бядак, ад няшчаснага выпадку з вайсковай

неасьцярожнасьці. Ледзь з душой выскачыў. А цяпер усунуўся ў голую хату з голай сям'ёй.

– Ну, як ты цяпер жыць будзеш? – спачуваюць суседзі. – У цябе-ж навет вяроўкі няма, каб на крук пачапіць.

– А дармо, – кажа, – неяк пражыву. Дыяген і гэтага ня меў.

Нараілі яму схадзіць да сабедапамогі.

– Мы-ж складаліся, дык вось табе й будзе.

Пайшоў, адважылі там тры кілё мукі й паўкілё солі.

– Ну, – кажуць, – папраўляйся, чалавеча, ня сумуй.

А чаго яму сумаваць, калі памагаюць? «Моцны выжыве, а нямоцных жыцьцё кусае». Так казаў пра гэты выпадак Наязноў. Але, здаецца, ён і сам ня быў пераканаваны, што гэты вынсаў можа хоць трохі задаволіць пагарэльца.

25 лютага. Мар'ю Іванаўну прасачыў із шофэрам. Усё зразумела! Зрада! Ашуканства! Безадкладна ўжыць станоўкія захады! Гэта чорт ведае што такое![3]

28 лютага. «Любоўная лодка разьбілася аб быт», як пісаў той паэта. У мяне яна разьбілася ўдрузачкі. З Мар'яй Іванаўнай – квіты. Перамовы ні да чаго не прывялі. «Разыдземся, – кажа, – Іван Іванавіч, добрымі сябрамі». Нічога! Я шчэ табе пакажу добрых сяброў. Будзеш памятаць...

2 сакавіка. Фэцкі ў выніку лічэньня дайшоў да высnаву, што ў навуцы ўжо няма чаго рабіць: усё вынайдзена. І цяпер канча перакінуўся на практычную справу.

– Гандаль, – кажа, – асноўнае, што цяпер трэба чалавеку, бо гандаль – гэта рухавік усяе культуры.

Ухапіўся й ён за гэты рухавік, але першыя ягоныя крокі былі ня зусім моцнымі. Купіў на інкубатарнай станцыі 30 пісклят па рублю галаву й меркаваў прадаваць па 10

---

[3] Тут колькі радкоў зацёрта. – Л. К.

рублёў. Такім парадкам ад гэтага рухавіка мусіла атрымацца пэўная культурная астача. Але, як кажуць, рыба ў рацэ, ды ня ў руцэ. Пакуль ён валок у сетцы гэтых 30 пiскляў із станцыі, пяцёх па дарозе ўдалося задушыць, рэшту пасадзіў на авёс. Пiскляты адмовіліся ад аўсу. Ведама, які пiсклячы розум, скуль ім ведаць, што паводле навукі ім належыць ужываць толькі гэтае зерне? Але Фэцкі конча пастанавіў прымусіць іх падпарадкавацца вымаганьням навукі й безадкладна дзюбаць авёс. Пачалося ўпорыстае змаганьне. Пiскляты вымагалі дробна пасечанага тугога яечка ды дробных крупак, але Фэцкі яйка й крупы еў сам, а пiскляў засыпаў градам аўсу. У выніку трохдзённага змаганьня, праводжанага зь несьціханай жорсткасьцяй з абодвух бакоў, яшчэ 10 змагароў выбыла з варожага стану, а колькі атрымала цяжкія пашкоджаньні. Толькі тады Фэцкі змогся й рэшту недабіткаў выкінуў на рынак. Але тут яго чакала канчальная аварыя: пiскляў ня толькі ніхто ня купляў, але навет й дарма ня браў.

Ізноў навука падвяла.

- Усё было-б добра,- казаў пра гэтую аварыю Сымон, - каб пiскляты былі натуральныя. Тыя дык і авёс-бы жэрлі. А тут - зробленыя электрыкай.

Зь ім згадзіўся й Мікіта:

- Ды хіба электрыкай можна жывое зрабіць? Пiсклё - гэта, браток, не чалавек: у яго арганізма кволая. Дый чалавека, бадай, ці зробіш электрыкай? - скончыў ён у задуменьні.

5 сакавіка. Трэба падаваць дэкларацыю аб прыбытку, ведама, каб падаткі плаціць. Дайце рады, якія ў мяне прыбыткі, калі я нічога не раблю! Але патэнту маю, знацца, павінен быць і прыбытак. Раіўся з Рыгорам і Наязновым. Наязноў ня даў ніякае парады. Гэта, кажа, не па маёй лініі. А спытайся што па ягонай лініі - таксама ня скажа. Вось табе й прафэсар!

Рыгор параіў проста:

- Накруці ім якую хочаш лічбіну, абы ня зусім

мізэрную, і падавай. Хто цябе спраўджваць будзе?

Давядзецца так і зрабіць. А Мікіта Гузак, хоць і шыльду мае, але дэкларацыі падаваць ня думае.

- Ніякага прадпрыемства ў мяне, - кажа, - нямашка. А калі й сталярка, дык я з гэтага саматугам хлеб зарабляю й лішніх прыбыткаў у кішэню не кладу, бо мне лячыцца трэба.

Хто тут сушэйшым із вады выйдзе - ня ведаю.

8 сакавіка. Мірылі Апанаса Дзюрку і Мікіту Гусака. Зьвялі гэта мы іх у Рыгора й кажам:

- Ну й што гэта, хлопцы? Вы-ж, тымчасам, швагры... Трэба жыць дружна, як суродзічы, а вы вунь што... за чубы...

Дзюрка здаўся хутка:

- Я, - кажа, - што-ж? Я гэта ўсё разумею... І гатовы ад свайго боку...

Цяжэй было зь Мікітам. Той ніяк не хацеў пагадзіцца на тое, што ён вінаваты.

- Я чалавек спакойны, - кажа, - курчанё не пакрыўджу, а тым больш такую сьвіньню.

І гэтым ледзь не сапсуў усёй справы. Бо Апанас пасьля такое пігулкі таксама стаў дуба. Добра Рыгор скеміў нацадзіць ім па шклянцы. Тыя палыпалі вачыма й... выпілі. Зрабілася лягчэй. Згоду конча замацавалі яшчэ трыма пляшкамі. І калі швагры пасунуліся ў абдымку дахаты, дык на галаве Мікіты ражном стырчэў Апанасаў капялюш - гэты галоўны стрыжань нязгоды, а да Дзюркавай галавы прыліпла Мікітава кепка. Знацца, згода была поўная.

9 сакавіка. Сяньня малоў рыс на муку - жонка паслала. Пілавала мяне ўжо даўно:

- Што гэта, каша ды каша. Зьмялі рыс на муку, дык каржоў сьпяком.

Прыходжу ў млын, а там людзей, як на рынку. Хто пуд, хто пяць меле, а хто й дзесяць пудоў пытлюе. Ведама, як каму Бог спасобіў. Прыглядаюся я гэта да ўсіх скрозь

аржаны пыл, ажна глянуў... Божухна! Пачаканцаў Юрка сядзіць ля латка й рот разявіў. А Пачаканцава я ведаю добра, бо мы зь ім колісь на савецкай «хаўтурцы» рублі касілі.

– А, даражэнькі, – кажу, – што-ж ты тут робіш і чаго рот разявіў?

– Жыўлюся, – кажа.

– А каб ты спух, – кажу, – якое-ж гэта жыўленьне, калі тут адзін пыл.

– А вось-жа ў гэтым і сэнс. Мне адзін прафэсар параіў: «Калі падыхаць, – казаў, – 8 гадзінаў гэтым аржаным пылам, дык ня менш за 200 грамаў хлеба глынеш. Бо, – кажа, – у Баварыі быў адзін млынар, важыў 4 пуды, падымаў 80 пудоў». Вось што значыць гэты пыл.

– Ну й што-ж?

– А вось нічога. Глытаю.

– А працуеш дзе?

– Дзівак! Якая-ж праца, калі я тут 8 гадзін сяджу й глытаю свае 200 грамаў бяз усялякае працы. Зразумей, дзе выйгранка. Не, на працу я шчэ пачакаю.

Я, ведама, зразумеў, дзе выйгранка, але на гэтую працу не пайшоў-бы.

10 сакавіка. Жыхары з цэнтру чагосьці сігаюць па ваколіцы. Да Рыгора прыйшла сваячніца, да Наязнога – швагерка. Да іншых таксама. Іх там, здаецца, паветрам трохі напалохалі. А Сымон зь іх жартуе:

– Дарэмныя турботы, – кажа, – жыві там, куды цаляць хочуць – будзеш цэлы. Бо паветра, яно таксама рух мае – зганяе.

А ў нашай ваколіцы палахлівых няма. Толькі Разак напалохаўся, як пачуў трывогу, бо ў гэты час якраз скончыў брагу калбаціць. Пасьля казаў, што ўсё іншае глупства, але на выпадак чаго – брагі шкада было-б.

11 сакавіка. У кажнага свой закон. Юрэц Бладук трохі павучыў сваю жонку. Каб сказаць моцна, дык не, так, зьлёгку. А бабе чамусь не спадабалася. Выбегла на вуліцу і ў

лямант. Забіў, крычыць, пакалечыў! гвалт! Як на тое ліха, вайскоўцы ехалі. Натуральна, пацікавіліся, аб чым лямант. А ў выніку - павучылі Бладука па свайму закону. Зьезьдзілі яму тры аплявухі, ды шчэ і ў паліцыю патрабавалі. Ня бі, кажуць, бабу, ды шануй. Баба ўжо й ня радая, а мужчыны сьмяюцца.

- Завошта ён цябе гладзіў, Бладучыха?

- Каб-жа было за што, а то за глупства. Засьпеў ён нас з Байцовым у гарызантальным палажэньні, ну й азьвярэў.

Дзіва, што азьвярэў.

- Але гэта толькі на жарт было, - апраўдвалася Бладучыха. - Мы так жартавалі.

- Добры жарт, - рагатаў Сымон, - ад такога жарту бывае, што бацька потым свайго дзіцяці не пазнае.

Толькі жонкі спачувалі.

- А якое-ж каханьне ў іх было, любачкі, проста даваеннай якасьці. А ён, гад, біцца!

Але хутка Юрэц вярнуўся без аварыі, і ўсе супакоіліся. Назаўтра Бладук пайшоў упрочкі, але хутка вярнуўся. Бо ўсё-ж, як той казаў, жонка не балалайка - пайграўшы, на сьценку не павесіш.

12 сакавіка. Хадзілі з Сымонам у тэатар слухаць пра новы зямельны закон.

- Хвалю такія парадкі, - цешыўся Сымон. - Своя зямля - гэта ўсё. Шчэ мой дзед казаў: лепш свае тры аршыны, чымся чужая валока. І гэта сьвятая праўда. Калі мой швагра жыў на сваіх трох дзесяцінах, дык ня тое, што хлеба на пяць душ хапала, а й скварка ня выводзілася, а як загналі дабравольна ў калгас, дык ажна з Лагойшчыны ў Менск дыбаў па кілю хлеба. Зямлі ў калгасе было па тры дзесяціны на душу, хлеб-жа, што калгасьнікі рабілі, улада забірала на рублі, а ім прадавала па рублю за кілю.

А мне гэты закон абы-што, бо зямлю рабіць мне не да твару, і хлеба на мой век хопіць.

14 сакавіка. Што на сьвеце дзеецца - чысты сьмех.

Настаўнік Дзівак разжаніўся з жонкаю. А жылі разам 45 год. Ці-то надвор'е на іх паўплывала, ці вайна - невядома. Толькі старыя не захацелі жыць супольна. Падзялілі свой пакой папалам, перацягнулі ў куты кажны свае рэчы, а пасьля ўзяліся агульнае дабро дзяліць. Праўда, дабра гэтага ў іх небагата - усяго адна бочка агуркоў. Як яны перахаваліся ў старых - невядома. Але гэты скарб старыя, як людзі старой загартоўкі, мусілі падзяліць сумесна. Толькі нешта ня выйшла ў іх сумленна - пасварыліся ў час дзяльбы. Ці то старая хацела старога на агурочках аб'ехаць, ці можа й стары перасморгнуў агурком - пра гэта не хваліліся. Паклікалі на дапамогу суседзяў. Людзей прыйшло шмат. Ведама, кажнаму хочацца на такую рэч паглядзець. Ну, стаўпіліся суседзі й раяцца, як такую справу найлепей абстругаць. Адны раілі расьпілаваць бочку напал, але іншыя запяэрчылі, бо гуркі папілуеш, дый расол выльлецца. Хацелі раскласьці гуркі па штуках: табе, бабка, табе, дзедка, але зноў бяда: другое судзіны ў старых няма. Нарэшце наважылі на месцы агледзець справу й там памеркаваць. Рушылі да бочкі з гуркамі, адчынілі яе, дзівяцца. Ну й гуркі!

Узяў адзін сусед агурок на зуб - хрумшчыць. Другі таксама паспытаў - добра. Трэйці - таксама. Старыя толькі вачыма лыпаюць. І пайшла спроба, як іхныя гуркі хрумшчаць.

- Эх, - кажа нарэшце адзін знаўца на агуркох, - грэх такую закусь усухамятку хрумстаць, сьмяротны грэх.

І неўзабаве джгануў за дзьверы. Праз колькі часінаў вярнуўся з паўлітрам, якое тут-жа й разьмеркавалі. Вядома, не абмінулі й старых. Пасьля сігануў другі сусед, трэйці. І пачалося. Як скончылася гэтая спроба - старыя ня памяталі. Але калі назаўтра зірнулі ў бочку, дык дзяліць ужо ня было чаго. Толькі на дне нейкім цудам захавалася колькі шаптуноў. Вось табе й параілі суседзі. І сядзяць цяпер старыя ў розных кутках ды пазіраюць ваўкамі адзін на аднаго.

Ну, ці ня грэх? А хто ў гэтым вінаваты? Хіба-ж не старыя?

18 сакавіка. У Фэцкага зноў няўдача. Быў апёкся на

пісклях, а цяпер на трыбухох скруціла. Купіў ён іх ля бойні ажна мяшок, прывалок дахаты й пачаў вылічваць, колькі на іх заробіць. Але пакуль ён калькуляваў ды вылічваў найвышэйшы прыбытак, трыбухі не марудзілі, узялі дый сквасіліся. Дух ад іх пайшоў па ўсёй кватэры такі цяжкі, што ня толькі на рынак, але й на сьметнік выкінуць небясьпечна. Мусіў збыць за бясцэньне. Каб ня зусім страціцца, завалок гэты злаякасны прадукт Адбіткоўскаму на мыла, па марцы ад трыбуха. Але ашукаўся й Адбіткоўскі. Варыў ён гэтую квашаніну паўдня, але, не ўважаючы на ўжытую ім розную хэмію, мыла з трыбухой ня выйшла, а толькі адна пена.

Цяпер прафэсар ды інжынер, як кажуць, на нажах, бо паміж іхным старым сяброўствам грозным сьценем сталі квашаныя трыбухі. Так, бывае, дробная рэч псуе вялікія дачыненьні вялікіх людзей.

19 сакавіка. Сяньня на зборцы ў Рыгора быў вялікі палітычны дыспут. Справа йшла пра ўладу, чаму яна й навошта. Напачатку населі ўсе на прафэсара Наязнова.

- Вось Вы, - кажам, - прафэсару, акуляры носіце, можна сказаць, зубы зьелі на розных пытаньнях, дык скажэце нам на ласку, што такое ўлада.

- І чаму яна, - дадаў Мікіта Гузак, - не такая, як хачу я, а наадварот?

Наязноў нешта пачаў мармытаць, але такое нявыразнае, што Сымон яго перапыніў:

- Ня ведаеце, шаноўны?Ськідайце акуляры!

Гэтае каведнае пытаньне ўзяўся разьвязаць Мікіта Гузак.

- Я скажу, чаму такое дзеецца на сьвеце. Вось, скажам, так: адзін чалавек хоча туды, а другі хоча сюды. А каб людзі былі ні туды, ні сюды, дык усё было-б добра, і нічога гэтага ня было-б.

- Правільна, - падтрымаў яго Сымон, - людзі ёсьць розныя: адны далікатныя, другія працавітыя, а паміж імі йдзе нясупыннае змаганьне. І вось, знацца, якія людзі перасіляць,

такая і улада будзе. Быў у мяне за саветамі знаёмы. Чалавек так сабе - недалуга. Меў ён невялічкую пасаду, быў ціхі, сарамлівы й заўжды выглядаў такім прыбітым, нібы ў яго за каўняром паліцыянт сядзеў. Так. Але аднойчы фракцыя ягонага начальніка перамагае, бярэ, знацца, верх, і той трапляе ў вялікія чыны. Натуральна й гэты недалуга за хвастом чына таксама прыцісьнуўся да ўлады. І што вы скажаце? Чалавек раптам зьмяніўся: ня той, а зусім новы, ну, проста - арол. Толькі адно й не зьмянілася: як быў гультай, так ім і застаўся. Дык вось што такое ўлада.

Такі нечаканы вывад нас усіх вельмі зьдзівіў, але як мы ведалі, што Сымон - філёзаф, дык і не спрачаліся. А што-ж такое, урэшце, улада, так і не даведаліся.

- Дыспут наш, - як урэзюмаваў Апанас Дзюрка, - быў угрунтаваны на пяску, а таму й вынікаў ня даў.

Можа так, а можа й не...

21 сакавіка. Ловяць безаўсвайсных. Пахапілі на рынку Гузачыху й Загржэмбіцкую - тыя ледзь выцерабіліся. Трапіў у паліцыйныя абыймы й Разак Яська - з самагонам залавілі. Але хоць ён і на мокрай справе пасьлізнуўся, а падняўся сухім, бо Яська добра ведае, што ў такіх выпадках рабіць.

- Я, - казаў, - ўсё роўна сваё наганю.

Пасьля гэтага ўвесь наш мурашнік заварушыўся й пачаў перакоўвацца. Мусіў і я перагледзець свае грамадзкія пагляды й падаўся здабываць аўсвайс. Зразумела, можна было-б і так жыць, бо матар'яльная база яшчэ ёсьць, але палітычныя крыгавіды штораз звужаюцца. Пасьля нядоўгіх меркаваньняў падаўся да Ўправы. Бо як ні кажыце, а ўсё-ж праўда, што толькі на дзяржаўнай пасадзе пазнаеш ісьціну.

22 сакавіка. Неспадзявана сустрэў Мар'ю Іванаўну. Трапіў у адну вясёлую кумпанію, ажна гляджу - і яна там. Я й вокам не міргнуў, што мы знаёмыя. Яна таксама трымалася тактоўна. Але, як пасьля ўсяго пачалі гуляць у флірт кветак, я-ткі разы тры добра калупнуў яе.

А з гэтай гульнёй выйшла чыстая камэдыя. Фліртбыў

стары, яшчэ Мікалаеўскі. Зразумела, што ў гэтым дарэжымным флірце было толькі пра кволае й палкае каханьне, а такія простыя рэчы, як сахарына, панчохі, баханка, закусон ды іншыя ня былі прадугледжаныя. Натуральна, мы пачалі выпраўляць недагляд мінулага й мусілі дапісваць. Ну, і панапісвалі на тэму дню.

Гіяцынт: Ці ёсьць у вас скураныя падэшвы?

Фіялка: А фігу вы ня хочаце? - Скураныя! Шаруйце гумай.

Нарцыс: Колькі вы просіце за свае кумпякі?

Лілея: Сьвіньня вы й больш нічога.

Такім парадкам мы скрэмзалі ўвесь гэны кветкавы флірт, і ён атрымаў зусім сучасную афарбоўку. Але пасьля гульні гаспадыня агледзелася, што ўсе карткі паскрэмзаныя, і ўзьняла вэрхал:

- Анцілігенты, - крычыць, - у шляхетную гульню гуляюць, а карткі звэдзгалі, як сьвіньні.

Ледзь мы яе супакоілі складчынай, але ўсё-ж выйшаў канфуз.

13 сакавіка. Загржэмбіцкі вярнуўся з экспэдыцыі ў «Западную». Ён-такі нездарма хваліўся, што ня любіць займацца драбніцай: прывёз із сабою вялікі абоз ёміны. Калі ўсё гэта ўдала рэалізуе, дык адразу выскачыць у першыя рады менскіх фінансавых колаў.

А пра «Западную» апавядае цуды: як там людзі жывуць, як п'юць і гуляюць - проста дзіву даца. Адно дрэнна, што там усе лютыя нацыяналістыя. Навет і гарэлку, і тую п'юць не як усе людзі, шклянкамі, а па-свойму, па-нацыяналістычнаму. Выставіць, - кажа, - на стол тры чаркі: адну - белай, другую - чырвонай, а трэйцюю зноў белай, ды хвошча ўсе запар, а пасьля выгуквае «Хай жыве!». А іншыя, мабыць, ужо зусім шавіністыя, дык тыя выстаўляюць аж па дзевяць чарак: тры белай, тры чырвонай, зноў тры белай. І «Хай жыве!» выгукваюць ужо тры разы. Гэта ўсіх нашых вельмі зьдзівіла. Толькі Яську Разаку такі звычай надта спадабаўся.

– Каб мне туды, крый Божа, дарвацца, – мроіў ён, – дык «Хай жыве!» я там крычэў-бы хоць дваццаць разоў, пакуль-бы не залажыла.

Кажнаму сваё, а мне такая палітыка не падабаецца.

24 сакавіка. Набліжаецца, як казаў Апанас, першы вольны Вялікдзень на першай вольнай зямлі. Усе з уздымам калбоцяць самагон. У гэтай справе і я не захацеў астацца атэістым і закалбаціў 30 фунтаў аржанухі.

25 сакавіка. Бачыў нейкі дзіўны сон. Сьнілася мне, што нібы йду па галоўнай вуліцы й назіраю звыклы малюнак: машыны, салдаты, грузавікі снуюць узад і ўперад, зьбянтэжаныя цывільныя па бакох туляцца. Грукат, галас, бязупынныя ґудкі машынаў, адным словам, вайна. Раптам сталася ціха, да таго ціха, што ажна страшна зрабілася. Стаў я й дзіўлюся – што такое? Нібы тое самае, а тымчасам зусім іншае. Вось прафэсар Фэцкі (той, што вылічаў канец вайны) ідзе, нібы й ранейшы, але ўжо зашпілены на ўсе ґузікі й з партфэлем пад пахай. Ветліва вітаецца. Вось інжынер Адбіткоўскі, які мыла з падлаў варыць, на аўтамабілі праімчаў. Гузачыха з кашолкай у руках прашкандыбала. А вось і Сымон на сваім кані едзе. Пад'ехаў да мяне й спыніўся.

– Ты чаго, – крычыць, – рот разявіў? Зачыняй хутчэй, а то й з табою будзе тое, што з адным Халімончыкам было. Той таксама вось, як і ты, з канём сустрэўся, а пасьля тры месяцы з абвязаным рылам хадзіў і ўсім жаліўся: «Ішоў, – кажа, – ціха па вуліцы, а нейкая разіня ехала і проста мне аглабінай у рот». Вось як бывае. Ну, дык што чуваць?

– Ды вось стаю ды дзіўлюся, што робіцца.

– Ды чаго тут дзівіцца? Нічога новага няма, усё, як было, так і ё.

І Сымон крануў каня. Паехаў. Няўжо-ж ніхто нічога не заўважае? Цуд! Іду далей па Пагарэлай вуліцы, а тут ужо новыя хаты, як грыбы, павырасталі, нібы ў казцы якой,

або, не раўнуючы, як у справаздачы ўраду. Крамы скрозь паадчыняныя, а ў крамах дабра ўсякага гарамі навалена. Вось ідуць салдаты, песьні пра вайну сьпяваюць, а кулямёты й бомбы па вуліцы раскідаюць. І нікога гэта не палохае, а наадварот, цешыць, бо дзеці падбіраюць бомбы і, як у мячыкі, зь імі гуляюць. Дзіва! Падышоў да плошчы былой Свабоды, а тут радыёвяшчальнікі на ўсе лады грымяць: «Вайна скончана! Арміі ўсіх народаў распушчаныя! Усе кардоны зьнятыя, а заслоны паднятыя! Мір і супакой! Ура! Няхай жыве супакой!».

У гэты час з-за рогу Танкавай вуліцы на плошчу ракой наплылі грамады людзей, якія павольна спыніліся ля помніка Невядомага Героя. Наперадзе падраўнялася аркестра барабаншчыкаў, а за ёй мора сьцягоў і натоўп. Вось на помнік ускочыў нейкі жвавы чалавечак і пачаў крычаць: «Вызваленыя свабодныя людзі! Вайна скончаная! На ўсім сьвеце запанавала ціша й сугучнасьць. Няма аніякіх спрэчак паміж народамі! Спалучаны ўрад вялікіх нацыяў абвесьціў для кажнае нацыі поўную не...».

Што абвесьціў спалучаны Ўрад, дачуць не ўдалося, бо раптам як разане барабанная аркестра, як загрукочуць гарматы, як загудуць самалёты, ажна, здаецца, зямля здрыганулася.

Тут я падхапіўся ад сну, але грукат ня спыняўся. Я саскочыў з ложка й рынуўся да дзьвярэй, бо ў мае дзьверы барабанілі так, што ажна ўся хата хадыром хадзіла. Калі адчыніў дзьверы, даведаўся, што прыйшла нямецкая жандармэрыя правяраць жыхароў і аўсвайсы. За тое, што я замарудзіў, адчыняючы дзьверы, мне жандар напачатку паказаў пісталет, а пасьля адмерыў нядрэнную плюху. На гэтым скончыўся мой дзіўны сон, бо толькі пасьля жандармаўскае навукі я прыйшоў да цяму й зразумеў, што ўжо ня сон, а рэчаіснасьць.

Суседзі з поваду майго сну кажуць, што хоць ён скончыўся й ня зусім удала, але гэты сон - вяшчун, і ён прадракае канец вайны. Адзін Сымон не падзяляе агульнае думкі. Ён кажа, што сны трэба разумець якраз наадварот.

– Калі ты сьніў, – кажа, – што гэтая вайна скончылася ў такі нечаканы спосаб, то тут, браток, рыхтуйся да новае вайны. Так гэты сон трэба разумець.

Верыць Сымону ніхто ня хоча.

26 сакавіка. Учора ў беларусаў было сьвята. Спраўлялі гадавіну сваёй колішняй незалежнасьці. З гэтае прычыны наладзілі ў тэатры вялікі сход і пачалі гаварыць. Гаварылі шмат пра тое, як калісь змагаліся, як былі незалежныя, як усё ў іх было й што цяпер таксама...

Мне ўвесь час сьвярбела выступіць і спытацца, чаму цяпер нічога няма й хто канкрэтна вінавайца гэтага? Але выступіць пабаяўся й добра зрабіў, бо калі пасьля сходу загаварыў пра гэта зь Янкам Шчырым, дык той мяне ледзь не залічыў у ворагі.

– Вы, – кажа, – не разумееце гэтага, бо вы шчэ ня наш; Вам яшчэ, – кажа, – адзіная недзялімая адрыгаецца, а як Вашае нутро зусім ачысьціцца ад гэтае дрэні, тады ў Вас і ў галаве прасьвятлее.

Што я меў на гэта адказаць? Зразумела – нічога. А тут яшчэ й Ахрэм Авечка падцягнуў:

– Мы, – кажа, – змагаліся, змагаемся й заўсёды будзем змагацца, аж пакуль нам не дадуць. А калі ўжо дадуць, што трэба, тады й змагацца кінем. Мы – упартыя.

Дзіўны чалавек гэты Ахрэм. Усё яшчэ спадзяецца, што дадуць. А тымчасам вось і сяньня не далі. Хацелі яны ў вадзнаку свайго сьвята наладзіць дэманстрацыю, г. зн. паказаць свае сілы, а немцы ім і не дазволілі. Вось табе й незалежнасьць!

Увечары пасьля сходу ладзілі «гарбатку», куды я, нажаль, ня трапіў. А шкада, бо сяньня Арыентацкі хваліўся, што «гарбатка» прайшла надзвычай удала: нікога ня вынесьлі, а навет ня вывелі, а тымчасам усім хапіла. Гутарылі таксама шмат, але куды весялей, чымся на «акадэміі». Напачатку ўсе адзін аднаго хвалілі, а пасьля, калі выпілі па трэцяй чарцы, пачалі сварыцца: і таго не зрабілі, і гэтага не дарабілі, і той вінаваты, і гэты не дагледзеў, і наагул ніхто нічога ня робіць.

А як падлілі яшчэ, стала зусім весела, бо загаманілі ўсе разам.

Мікіта Гузак, які слухаў нашую размову, сказаў, што гэта зьява зусім натуральная.

- Кажная вільгаць, - казаў ён, - язык размывае, і ён тады ходзе вальней. Мне доктар, калі я заікаўся, таксама кроплі раіў, і я тады гэтых кропляў выпіваў па шэсьць шклянак на дзень. І памагло, бо цяпер ужо заікацца пачынаю толькі пасьля восьмае шклянкі.

27 сакавіка. На нашай вуліцы асяліўся новы чалавек, у якім Сымон апазнаў таго вучонага, што калісь майстраваў нейкае цудоўнае кола-самакрутку, а пасьля раптоўна зьнік. Завуць яго Камель, а прыехаў ён із занятых усходніх земляў.

28 сакавіка. Сымон зьбіраецца на вёску - зямлю дзяліць. Мне, казаў, таксама, як і іншым, чужой зямлі ня трэба ані пядзі, а калі ўжо сваю, нашую дзеляць, дык тут, даруйце, і я маю поўныя правы хоць на чацьвярціну.

Мабыць, самалётаў напалохаўся, бо сяньня ўначы бальшавікі на літоўскія казармы наляцелі й шмат каго напалохалі. Праўда, шкоду зрабілі невялікую: разьбілі прыбіральню ў суседняга гаспадара. Але за другім разам, калі пашанцуе, могуць і галаву пашчапаць. А Сымон хоць і кажа, што галоўнае ў чалавека жывот, але галаву таксама беражэ.

29 сакавіка. Зьнік Мімікрыйскі. Адны кажуць, што пайшоў на працу й не вярнуўся, а другія сьцьвярджаюць, што наагул нікуды не хадзіў, а з хаты зьнік. Як там было - невядома, а толькі ўсё ягонае майно немцы вывезьлі, а ў кватэру пасадзілі сваіх.

Шмат каму такая рэч не спадабалася.

30 сакавіка. Зноў быў у мастакоў ды пісьменьнікаў. Гэтым разам дэманстрацыя собскіх мастацкіх вырабаў была слабая, але затое дыскусія разгарнулася лютая. У вадным кутку прыціснулі да сьцяны нейкага паджылага плячыстага

аўтара й вымагалі ад яго адказу, чаму ўсе ягоныя героі ў канцы вешаюцца. Той бараніўся як мог.

– Гэта, – казаў, – ня я вінаваты. Так псыхалягічны канец вымагае.

– Дык хіба ў цябе канец заўжды на вяроўцы падвешаны? – насядалі на яго. – Чым ты працуеш?

Плячысты толькі адно й цьвердзіў:

– Інакш не магу – псыхалёгія такая.

А хтось ззаду падліваў атруты ў гэты дыспут. Ён то бараніў псыхалёгію, то крычаў, што аўтара самога трэба павесіць за ягоны псыхалягічны канец. У другім кутку два маладзякі спрачаліся аб тым, хто зь іх больш сьпісвае.

– У цябе няма гістарычнага падыходу, – крычэў вышэйшы, – і ты ня можаш напісаць на гістарычную тэму.

– Не магу, – згаджаўся ніжэйшы, – бо ў мяне усе падручнікі зь гісторыі пагарэлі.

– Ці ня ў мой гэта гарод каменьчык?

– Не, гэта каменьчык ня ў ваш гарод, але ў мяне кніжкі пагарэлі, а ня ў вас.

Я ўжо хацеў быў паспачуваць ніжэйшаму, якога стыхійнае няшчасьце ссадзіла з гістарычнага сядла, высушыўшы ўсе ягоныя крыніцы, так што цяпер няма адкуль зачэрпнуць літаратурнае вадзіцы, але тымчасам падскочыў Арыентацкі, торкнуў мне пальцам у жывот і паказаў:

– А вунь і ваш сваяк.

Гляджу я: моцны дзяцюк, з вусікамі, незнаёмы. Штось не пазнаю. Ён таксама і апавяданьні піша, і падноскамі гандлюе.

– Але-ж, выбачайце, я гэтым не займаюся. Я...

Але Арыентацкі ня даў мне часу выказаць сваё абурэньне й паімчаўся да іншай групы. На сярэдзіне пакою грымеў паэта Цымбальскі і ўсё намагаўся прачытаць свае новыя вершы, але яго ніхто ня слухаў. Толькі нейкі пасалавелы музыка дзюбаў носам у ягонае плячо, відаць, нешта хацеў сказаць, ды ня мог. Да мяне падышоў нейкі маладзяк у вышыванай кашулі й з даўгім валосьсем.

– Вы хто? Прадстаўнік ад масаў? – пытаецца.

– Але-ж, кажу, ад масаў.

– Ну, як маса ўспрыняла мой апошні верш?

– Але-ж даруйце.. Зь кім маю гонар?

– Алег Верабей – паэта чыстай ліры.

– А прозай вы не спрабавалі? Я прозу больш..

– Прозай? – перапыніў мяне Верабей, – не, не спрабаваў, бо не хачу. А каб захацеў, дык ого! Я так-бы прозай чухвосьціў, нібы Дзюма-айцец.

– Так, – кажу, – усё гэта вельмі прыемна, але, нажаль, ня меў гонару чуць вас.

– Што?! Ня чулі Алега Вераб'я? Што вы гэтым хочаце сказаць, шаноўны? Можа вы хочаце намякнуць, што мяне масы не вызнаюць? Дык я вам зараз давяду...

І страсянуўшы даўгім валосьсем, ён сьціснуў кулакі й пасунуўся да мяне бліжэй. Трэба праўду сказаць, я спалохаўся. А што дзіўнага, думаю сабе, можа так давесьці, што пасьля й собская жонка не пазнае.

– Даруйце, – кажу, – я маса, але, выбачайце, ня зусім маса... я... і... я...

– Стаўце кропку над «і», – загрымеў паэт яшчэ больш узрушана.

– Я... я...

Чым-бы скончылася гэтая размова, ня ведаю. Але на шчасьце падскочыў Арыентацкі. Ён неяк так спрытна ськіваваў гутарку на апошні верш Вераб'я пад назовам «Пляту лапці» й выказаў такое захапленьне ад масаў, што Верабей трохі заспакоіўся. Калі адышоў ад нас, Арыентацкі мяне перасьцярог:

– З гэтым будзь асьцярожны, бо калі не патрапіш у ягоны тон, то можа, браце, і ліхтара паставіць. Ён такі...

Пасьля гэтае размовы я неўзаметку сьлізгануў за дзьверы і ўцёк дахаты. Цікава пабыць у культурнай кумпаніі, але часам бывае й небясьпечна.

31 сакавіка. Па нашай парафіі пайшлі чуткі, што новы наш асяленец Камель нешта круціць. Суседка ягоная Азарэіха казала, што нейкую парпяту моблю выдумляе, якая сама

будзе круціцца. Гузачыха бажылася, што на свае вочы бачыла, як Камель круціў нейкае кола.

- Затоілася я, - кажа, - пад сьцяной ягонага сьвінушніка й пазіраю ў шчэлку, што ён будзе рабіць. А ён ськінуў сьпінжак, закасаў рукавы й пачаў круціць нейкае кола. Крутне й пусьціць, крутне й пусьціць. А пасьля пачаў гаварыць да кола: «Я табе кажу, што само закруцішся». Мяне ажно ў пот кінула. Ну што, думаю, як само закруціцца? Што рабіць? Ці ўцякаць, ці крычэць гвалт? І страшна, і цікава. Але перасіліла сябе й стаю. А ён спацеў, як хорт, а ўсё пакручвае. «Закруцішся, - кажа, - няпраўда». Але, ведама, калясо дурное, само ня круціцца. Паківаецца трохі дый стане. Тут ён як закрычыць: «Круціся! такую ды гэткую, загадваю!». Тут я ўжо ня вытрывала, спудзілася ды ўцякла.

Відаць, баба трохі збрахала, але, у кажным разе, Камлёва таямніца зацікавіла ўсіх, і ягоны хляўчук цяпер сочаць усе людзі.

1 красавіка. Цікавая рэч, што сяньня ніхто не ашукваў.

- Навошта ашукваць, - казаў з гэтае прычыны Сымон, - калі сяньня дзяржавы толькі на ашуканстве й трымаюцца. Гэтым сяньня нікога ня зьдзівіш.

Не пашанцавала толькі Апанасу Дзюрцы. Ён ашукаўся й досыць моцна. Яшчэ зранку прыйшоў да Апанаса Яська Разак і паклікаў у кнайпу:

- Сяньня, - кажа, - ты ня маеш адмовіцца, бо сяньня ў мяне вялікая сямейная ўрачыстасьць.

Натуральна, Дзюрка пайшоў, бо хто адмовіцца ад дармаўшчыны. Прыйшлі ў піўніцу, Разак і кажа:

- Ну, браток, замаўляй усё, што хочаш, - усё дадуць.

Дзюрка й пачаў замаўляць: і «маскоўскай», і закусь розную, навет па кавалку пражанага парасяці замовіў. Падсілкаваліся добра. На заканчэньне ўвесь гэты ёмінна-пітны асартымэнт яшчэ й піўком падгладзілі. Цудоўна!

- Ну, плаці ды хадзем, - кажа нарэшце Яська Разак, - мне пара.

І ён устаў ад стала. Дзюрка аслупянеў.

- Як гэта, плаці? Ты-ж запрашаў!

- Правільна. Запрашаў я, - кажа Яська, - а замаўляў ты. Гэта я цябе ашукаў - сяньня-ж першага красавіка.

І мусіў Апанас выкласьці на стол 980 рублёў. Хацеў ён за такі жарт Яську бутэлькай пагладзіць, але Разака не ашукаеш - ён быў ужо за дзьвярыма.

3 красавіка. Надыходзіць Сьвята. Усе горача ўзяліся за падрыхтоўку. Юрэц пайшоў на сяло старацца самагону, Рыгор выменяў задок цяляціны за паўпуда солі. Мікіта Гузак і Апанас Дзюрка ўвесь час перабываюць на рынку, але гешэфт ідзе слабы, бо пераважае гамбурскі тавар, а ёміны бракуе. Горш за ўсё зь яйкамі - 170 рублёў за дзясятак, а ў паёк далі да сьвята толькі па адным яйку. Гэты факт асабліва абурыў Апанаса:

- Ну што я, - кажа, - буду рабіць з адным яйкам? У мяне-ж сям'я.

Прафэсар Фэцкі на гэтую справу заглядаецца зь іншага боку:

- Адным больш, адным менш - справа невялікая, - кажа, - але вы, шаноўны, зьвярніце ўвагу на лік - адно! Чаму адно? Што гэта значыць? Ці ня сымбаль які? А калі сымбаль, дык што ён сымбалізуе? Вось куды трэба ўглядацца. У корань глядзець!

Зь лірай насустрач
(кансультацыя для вершапісцаў)

Калі верыць літаратурнай статыстыцы, дык у Беларусі на трох чалавек прыпадаюць два паэты. І гэта невыпадкова, бо беларусы (гэта можна сьмела сьцьвярджаць) першы народ у сьвеце ў дачыненьні да рыфмаванага радка.

Вось і цяпер, дарма, што вайна, а пішуць і старыя, і малыя. Пішуць і друкуюць, друкуюць і зноў пішуць. Проста

жах!

жах!

жах!

як пісаў той баранавіцкі паэта.

І трэба сказаць, што паэты ў нас не абы-якія, а ўсе толькі геніяльныя. Для скептыкаў можам параіць наступны мэтад пераканаьня: паспрабуйце хоць трохі паганіць верш якога-небудзь паэты. Як ён на гэта зарэагуе? Што? Гэтага не спрабавалі? Я й сам ведаю, што на такое геройства ніхто не рызыкне. Бо іншы паэта за гэткія рэчы твар, як вялікоднае яйка, расфарбуе.

Дык вось, дарагія суродзічы, паколькі вершаскладаньне ў нас набывае шырачэзнага размаху, а тымчасам у гэтай галіне гаспадарыць яшчэ поўнае саматужніцтва, то, як бачым, само жыцьцё вымагае сёньня-ж рынуцца зь лірай насустрач паэту й хоць трохі дапамагчы яму ў ягонай плённай працы.

Запраўды, хлопцы, пакуль шчэ вайна скончыцца, ды пакуль выдрукуюць адмысловыя падручнікі па вершаскладаньню, дык, магчыма, што шмат у каго й натхненьне выпетрыцца. А гэта была-б пякучая страта ў змаганьні.. Каб гэтага, крый Божа, ня здарылася, дамо некалькі жыцьцёва патрэбных парадаў паэтам. Пачнем.

Шмат каго, асабліва з маладых, цікавіць вонкавы выгляд паэты. Ну, што да вонкавага выгляду, дык, зразумела, што тут ня можа быць ніякага стандарту, паколькі вершы пішуць усе. Але ўсё-ж пажадана мець доўгае

валасьсё й задуменныя вочы, якія ўвесь час углядаюцца ў далячыню й вышыню, а пад носам, тымчасам, нічога ня бачаць. Праўда, пры такім стане рэчаў можна на які-небудзь ражон узьбіцца й нос растаўчы, але-ж ніякае змаганьне без ахвяраў ня бывае.

Іншыя атрыбуты - як здольнасьць, пісьменнасьць - не заслугоўваюць на ўвагу, бо ўсё гэта можа цалкам замяніць палкае імкненьне да верша.

Цяпер самае галоўнае - як пісаць вершы. Сьцьвярджаюць, што нашыя клясыкі пісалі свае вершы надта марудна. Спачатку ў клясыка тэма пачынала, як кажуць, унутры граць. Пасьля ён узгадоўваў яе, доўга выношваў, нібы дзіцё ў чэраве, і калі находзіла натхненьне, браўся за пяро й пісаў.

- Нам іхная тактыка нязручная, - казаў з гэтае прычыны адзін малады паэта, - нам няма часу надумваць ды выношваць... Нам трэ' выстрэльваць радкі, каб яны як з кулямёту садзілі.

І ён мае рацыю, бо цяпер вайна, і няма чаго марудзіць. Калі-ж пры такой шпаркасьці не атрымаецца сэнсу, дык ізноў-жа - малы клопат.

- Навет і лепш, - кажуць некаторыя паэты, - калі напусьціць у верш як найбольш туману, дык чытач у ім і патане.

І зусім слушна: хай паплавае, а калі нічога ня вылавіць, дык хоць учадзее.

Значца, з боку зьместу ўсё ў парадку: пушчаць як мага больш туману.

Цяпер самая каведная рэч - рыфма. Ох, гэтая рыфма! Яна, як даводзяць паэты, самае галоўнае ў вершы:

- Як аглушыш чытача рыфмай, - кажуць яны, - дык усё і ў парадку. Але яна, падла, цяжка даецца.

Праўда, з рыфмай заўсёды клопат. Як яе ні лаві, а яна што сьлімак між пальцаў: цвырк і няма. Вось, вось, здаецца, злавіў за самы хвост: узяты, а ад яго брат і торкнуў брата ў радок. Агледзеўся, ажна паводля ходу справы ні свата, ні брата ніяк сюды ня ўцісьнеш. І вось бяры

сваяка за каўнер і вон з радка, а замест яго садзі якую-небудзь злыбяду. Лёгка гэта? От-жа і я кажу...

Шмат, шмат хто на гэтай злаякаснай рыфме пакалечыў і родзічаў загубіў. Кажуць, быў адзін такі люты паэта, што мог з-за рыфмы роднага бацьку забіць. Вось да чаго яна даводзіць! А тымчасам, калі да рыфмы падысьці з галавою ды ўжыць адпаведную мэханізацыю, дык справа гэта зусім лёгкая.

Ёсьць шмат спосабаў мэханізаванага рыфмаваньня, але мы спынімся на двух, больш дзейных, гэта - на спосабе падборкі й спосабе перамешкі.

Паводля першага спосабу бярэцца які-небудзь зборнік вершаў абы-якога паэты, зь вершаў выпісваюцца ў слупок апошнія рыфмаваныя словы й да іх падбіраецца адпаведны зьмест. Вось і ўсё. Але гэты спосаб трохі марудны.

Шмат прасьцей другі спосаб, так званая перамешка. Тут ізноў-жа бярэцца верш якога-небудзь паэты (пажадана ведамага) і ягоныя рыфмаваныя радкі спрытна перамешваюцца нанова з дамешкаю трохі сваіх словаў, так што атрымваецца зусім новы, сьвежы, навет з пахам, верш.

Вось гэтыя два самыя простыя й дзейныя спосабы рыфмаваньня. Калі іх ужываць спрытнымі рукамі, дык гэтая ўпартая рыфма будзе цалкам пераможная.

Нарэшце не пашкодзіць трохі спыніцца яшчэ на адным мамэньце ў тэхніцы пісаньня вершаў, гэта - на радку. Бо радок, асабліва ў справе ганарару, таксама сьпявае не апошнім голасам.

Некаторыя паэты пішуць поўнымі страфамі з доўгімі радкамі. Гэта хоць і музычна, але не практычна. А таму сярод некаторых паэтаў апошнім часам запанавала новая тэорыя, так званая тэорыя сечанага радка. Трэба сказаць, тэорыя надта практычная. Паводля яе звычайны радок мэханічна разьбіваецца на некалькі радкоў. Да прыкладу, радок «Да вершу, усе, як адзін!» можна выкласьці так:

Да
　　вершу!
　　　　Усе,

як

адзін!

Пры такой апэрацыі кажная страфа можа перакуліцца ў сто грамаў з коптарам. Выйгранка, як бачым, відавочная.

Можна шчэ больш удасканаліць гэтую справу й секчы ня словамі, а складамі. Прыкладам, так:

ма

ма

му

ша

А наш мастак сігануў шчэ далей і высунуў праект клішаванага вершу. Ён прапануе секчы ўжо не склады, а літары.

- Магу, - казаў, - літару, прыкладам, *ш*, на тры радкі расшастаць, бо й мне-ж трэ капейчыну зарабіць.

Калі ў такім кірунку тэорыю сечанага радка разгарнуць ва ўсе шыркі, дык можна ўважаць, што будучыня забясьпечаная цалкам.

Вось тыя кароткія парады, з дапамогаю якіх мы патрапім больш бадзёра і ўпэўнена крочыць па дарозе парнаскай у змаганьні за лепшы свой лёс.

Дык-жа сьмялей, хлопцы! Да бою, да чынаў на карысьць Бацькаўшчыны!

Рынемся ўсе на змаганьне.

Ворага вершам раструшчым, як пісаў наш выдатны паэта Піліп Асіна. І слушна! Ворар нас куляй і вагнём, а мы яго - вершам!

Хай жыве! Наперад! Нам дапаможа лёс!

Што рабіць?

Я рынуўся ў палітыку. Ну, а што, думаю, пакуль у Канаду вывязуць лес церабіць ці мо ў Бэльгію вугальле калупаць або на якую Ганалюлю разынкі сушыць, то нашто, каб час марна травіўся? Падамся хоць у палітыку. Пайшоў. Напачатку свае палітычнае чыннасьці я даручыў сабе скласьці ўрад, бо бяз ураду, самі ведаеце, якая палітыка - ні табе рот расчыніць, ні рукамі памахаць... Слушна! Ну дык вось, іду я да Мікіты, бо ён, як мне здавалася, яшчэ нідзе ня быў заангажаваны. Прыходжу, а той шпэк сартуе: направа - па трынаццаць, налева - па дванаццаць.

- Ці ня возьмеш у мяне партфэлю? - пытаюся.

- А гэта што? Скураная торба такая? А давай, давай, браток! Я ў падарожжа часьцяком ежджу, дык яна гэтага... для шпэку...

- Ды я не пра гэтую торбу кажу, мая торба ня зусім практычная, а як-бы табе прасьцей сказаць, ну... больш мітычная торба - міністэрскай партфэляй завецца.

- Дык чаго-ж ты мне галаву дурыш? - раззлаваўся Мікіта. - У мяне шпэк сохне, а ты мне нейкую мітычную дулю пхаеш. Дзівак! Вось вазьмі лепш кручкі на рыбу, можа й твайму ўраду прыдасца гэтае снадзіва... Бяры, дурны! Танна аддаю.

Бачу, што Мікіта яшчэ не дарос да вялікае палітыкі й ураду зь ім ня зробіш. Але кручкоў я ня ўзяў, бо я-ж таксама ня дурны набываць снасьць, калі сэзон канчаецца. Падаўся да Рыгора. Той таксама адмовіўся ад міністра, матывуючы тым, што ён чалавек гандлёвы й ня хоча сабе апінію псаваць.

- Гэта, - кажу яму, - ня ёсьць перашкода. Вунь вазьмі Гусака - той і жбанкамі гандлюе, і ўрад узначальвае. У дэмакратыі гэта можна.

Не пераканаў. Хадзіў пасьля да Янкі. Той, праўда, адразу зварыў, пра што ходзіць.

- Урад, - кажа, - арганізуеш? Рэч нядрэнная. А які

ты мне партфэль запрапануеш?

- А выбірай, - кажу, - які хочаш, яшчэ ўсе парожнія.

- Так, так, - пачухаў Янка патыліцу, - а колькі ты мне, эвентуальне, плаціцьмеш?

- Чалавеча, - кажу, - бойся Бога! Чым маю плаціць, калі ў мяне самога толькі 7 пачкаў ды й тыя турэцкія? Хіба пачакай троху, як справу разгорнем ды міністэрства зладзім.

- Э, не, дабрадзею, я напавер не працую. А ўрад бяз грошай я й сам меў-бы.

Бачу, што Янка да вялікае палітыкі аж занадта пасьпеў, можна сказаць, перасьпеў навет.

Быў і ў Якіма.

- Давай, браток, урад мантаваць, - кажу яму, - ты, прыкладам, будзеш прапагандай заварочваць, Юрка справы забясьпечаньня возьме, ён ужо на гэтым набіў руку, ну, а я хоць-бы сабе й прэм'ера ўзначалю.

- А пад якім шыльдам ты мяркуеш свой урад зьбіваць - пад фэдэральным ці самастойніцкім?

- А ці не адно ліха, - кажу, - пад якім шыльдам ён будзе? Мне абы ўрад.

- Не, - кажа Якім, - я сам урад твару, але мой ідзе пад фэдэральным шыльдам. Калі хочаш, далучайся да мяне.

- Ты што, - кажу, - учадзеў? Каб я ды ў твой урад пайшоў, калі свой маю зьбіваць.

Плюнуў, бразнуў клямкай ды й пайшоў наўпрасткі да Міхася Лясьніковіча.

- Здрасьце, - кажу.

- Здрасьце.

- Можа-б партфэлю ў мяне ўзялі? - пытаюся.

- Патрфэлю? Дзякаваць. Сваю тэчку маю. Хоць старэнькая, але..

- Не, я пра іншую партфэлю кажу, пра міністэрскую.. Урад ствараю.

Той і рукамі замахаў.

- Барані Божа! Гэтага дабра мне ня трэба. Я быў свой урад стварыў, ды цяпер і сам ня ведаю, што зь ім

рабіць. Міністэрства прапаганды хоць сяньня зачыняй, бо міністар напачатку так быў асатанеў да ворагаў народу, што як сеў за стол, дык усе свае думкі ўраз на машынцы й выстукаў, а цяпер ня ведае, што далей стукаць. Сядзіць за сталом ды адно вачыма лыпае. Баюся, каб зусім з глуздоў ня зьехаў. Такое-ж і міністэрства асьветы - ніяк не знайду на міністра пісьменнага чалавека. Міністар вонкавае палітыкі зусім апэцкаўся. Зноў-жа прэм'ер - ён хоць языком трохі шавеліць, але-ж гультай і нічога ня ўмее рабіць. А пра іншых і гаварыць няма чаго. Адзін мой трывалы памоцнік - гэта Гарасім, але вы-ж самі ведаеце, якая гэта боўтка.

- Ведаю, - кажу, - даўбня ладная.

- Вось жа.. Адно чыноўнік на адмысловыя даручэньні вёрткі хлапец. Але й той, калі праўду сказаць, задаўгі мае нос. Пхае яго й туды, і сюды й да сваіх, і да чужых. Ненадзейны, шэльма.

- Дык уважаеце, што гэта нялёгкая справа?

- А вось, як бачыце, прыемнага мала. Няма людзей, няма кадраў.

Такім парадкам не ўдалася ўрадавая кааліцыя з Міхасём Лясьніковічам. Пасьля Міхася я шчэ быў у васьмёх чалавек, і ніводная шэльма не ўзяла партфэлю. Той адмаўляецца, што часу няма, другі кажа, ён ужо заангажаваны ў другім урадзе, а некаторыя дык наагул чаўпуць, што ніякіх урадаў ня трэба, бо ўжо ёсьць адзін сталы, законны ўрад. Чулі? Законны! А як гэта ён будзе незаконны, калі я яго сам арганізую? А былі такія дзівакі, што пыталіся, на якой партыйнай базе я разбудоўваю свой урад. Пры чым тут партыя? Зьвярнуўся я ў гэтай справе да знаёмага юрыстага, як ён глядзіць на гэтыя партыі.

- Я ўважаю, - казаў юрысты, - што ўрад можна стварыць і бяз партыі, але ізноў-жа, у гісторыі ведамыя выпадкі, што да ўраду даходзілі праз партыю. Так што самі глядзіце, як зручней.

Пасьля кансультацыі ў юрыстага пачаў тварыць партыю. Але справа сунецца марудна. Пакуль заангажаваў жонку, сына ды суседку, - яна ў нас балею часта пазычае,

дык не магла адмовіцца. Але далей справа йдзе туга. Кажны хоча, каб яму даў гарантыю. А якую-ж гарантыю дасі цяперашнім сьветам?

Дык вось, як бачыце, спадарове, палітыка рэч ня зусім лёгкая. У мяне ўжо ня раз лоб пацеў ад думаньня: што рабіць і як рабіць? А тут - яшчэ й жонка пілуе:

- Вунь, - кажа, - усе людзі ў чыны вылезьлі, міністрамі парабіліся, адзін ты самапасам ходзіш!

Ну? Падабаліся-б вам такія гутаркі?

Дык што-ж рабіць, спадарове суродзічы? Парайце, будзьце ласкавы! Бо час не чакае.

Ліст у рэдакцыю пра кансалідацыю

Паважныя спадары Рэдакцыя!

У нумары 29-м вашае газэты вы ўмясьцілі стацьцю пад загнётам «Справа кансалідацыі». Тамака вы пішаце, што ўсе людзі хочуць, каб «рэдакцыя ўзяла на сябе ініцыятыву кансалідацыі ўсяго беларускага грамадзянтсва на чужыне й распачала ў гэтым кірунку на сваіх балонках адпаведную акцыю».

Гэтыя радкі нас вельмі ўсьцешылі. Або-ж і праўда, калі азірнуцца навокал, па ўсіх чужых селішчах, то скрозь людзі жывуць, як браты, а ў нас - не. А чаму, гэтага ня ведаем.

Як шчэ за старымі грашыма прыяжджаў на наш хутар араталь зь Міхайлаўкі, то ён казаў, што ўва ўсіх нашых неладох вінаватая шопка й крывічы, бо яны ў нейчы бок цягнуць. Наш Ксавэры тады моцна пакрыўдзіўся, чаму яго да віны чапляюць і быў ужо рукавы закасаў, каб выцяць араталя, але той пачаў бажыцца й клясьціся, што ён ня меў на мэце каго-небудзь з прысутных абразіць і што ён гаварыў не пра нашага Шопку Ксавэрага, а зусім пра інакшае, а пра якога шопку - гэтага не сказаў.

А пазьней прыехаў да нас прамоўца зь Вялікага Двара, дык той, наадварот, прамаўляў, што ўсё ліха ад зарубежнікаў, якія таксама цягнуць у нейчы бок.

А быў у нас яшчэ адзін маладзян, студэньцік з Марынгораду, дык той крычэў, што ўсе вінаватыя - і адныя, і другія, а ўвесь паратунак у правільным кірунку. І гэты кірунак ён нават на дошцы крэйдай крэсьліў.

- Вось гэтая крывая лінія, - кажа, - гэта ёсьць крывічы, а гэтая, што я цяпер крэсьлю, ламаная лнія - гэта будуць зарубежнікі, а вось я вяду цяперака пасярэдзіне простую лінію, якая ні ад якіх лініяў не залежыць, - гэта й ёсьць правільны кірунак, па якім мы павінны йсьці да дасягненьня нашых агульнанацыянальных незалежніцкіх.., а далей забыліся, што казаў.

Ведама, ён студэнт, дык лініі крэсьліць умее. Але-ж нам, спадары рэдакцыя, ад гэтага не лягчэй. Бо калі на дошцы або на паперы й накрэсьлены розныя лініі, то калатня ўсё роўна йдзе. І чаму мы, беларусы, мусім цярпець і гэтую калатню зносіць, калі нехта вінаваты або ў розныя бакі цягне? Гэта няправільна.

І вось, спадары рэдакцыя, як ужо прайшло шмат часу, а на вашых балонах тае акцыі яшчэ ня відно, то мы й узялі на сябе зачын пасунуць наперад справу кансалідацыі. А калі вы, спадары рэдакцыя, думаеце, што гэта праца лёгкая, то вы мыляецеся. На шляху да кансалідацыі ляжаць вялікія завалы. А вось-жа: пакуль мы зьбілі свой пяток, то колькі было галасу й звадак. Калі мы сабраліся на першы кансалідацыйны сход і наш прафэсар (але на бацькаўшчыне ён прафэсарам шчэ ня быў) нам выклаў, што такое кансалідацыя, то пачалі прыгадваць усе старыя крыўды. Янка Самасей успомніў Сьцяпану Кацапаву, як той пазычыў тры нямецкія маркі й скруціў. Пілiп Канапельскі ўпікнуў Тараса Бурбалку за тое, што той яго з пасады сьпіхнуў, як быў нейкім старшынём, а пасадзіў свайго сябрука. Калісь даўно Пілiп Канапельскі падаў якуюсь цыдулу на Ксавэрага Шопку, і гэта ўспомнілі. А ў Кацапава й Шопкі на той дзень былі бабы пасварыліся, дык і гэта стаяла перашкодай на дарозе да кансалідацыі. Было й шмат драбніцаў, але мы, спадары рэдакцыя, ўсё гэта перацярушылі і адвеялі перад агульнай ідэяй. Гэтым зачынам, мы ўпяцёх зьбілі моцны таўкач і будзем далей рушыць справу.

Але, спадары рэдакцыя, як мы ня маем ад вас ніякіх інструкцыяў, то просім паведаміць, што нам рабіць з нясьведамымі і як іх прыцягнуць да кансалідацыі? Ёсьць у нас такі Якуб Чапурнэцкі, то калі ён пачаў чытаць лісту скансалідаваных і дайшоў да прозьвішча Вераб'я Рыгора, то сказаў:

– Стой! З гэтым я ня буду кансалідавацца, і яго трэба аджуціць.

А калі мы спыталіся чаму, бо Верабей у нас хлопец сьведамы, маральны й гарыць на працы, то ён кажа, таму,

што Верабей - усходнік. А мы на гэта кажам: дакуль- жа ён будзе ўсходнік, калі ўжо сем год як з поўнага апалоніка заходнюю культуру сёрбае й караватку носіць, а Ксавэры ўчора сам бачыў, як Верабей капялюха таргаваў. На гэта Якуб нічога не адказаў, але ў лісту не ўпісаўся.

А ёсьць у нас другі такі гарбуз - Язэп Пстрычкоўскі, дык той ня хоча ісьці на лісту кансалідацыі, бо ня любіць заходнікаў: надта-ж яны фанабэрыстыя, кажа, а няма чаго. Просім спадароў рэдакцыю прапусьціць гэтых несьвядомых у газэту, як яны шкодзяць нашай кансалідацыі. Бо мы і ўвесь народ гаворым так: калі адзін быў пад Пілсудзкім, а другі пад Сталінам, то хіба не аднолькава абодвух таўклі? А калі каторага троху менш выцялі, то гэтым фанабэрыцца ня сьлед, не па-нацыянальнаму гэта.

Усё-ж з народам у нас справа ідзе лягчэй: пасварацца трохі, пагамоняць і пагодзяцца. Але што рабіць, спадары рэдакцыя, зь некаторай нашай інтэлігенцыяй, якая ўсё на палітыку б'е? Калі мы прыйшлі да аднаго інтэлігента (на бацькаўшчыне ён у гміне пісарам быў), дык той спытаўся, на якой пляцформе мы хочам скансалідавацца. І як мы сказалі, што гуртуемся на шырокім дэмакратычным апірышчы, то ён штосьці пачаў круціць носам і ўсьміхацца. «Бачыце, паважаныя спадары, - кажа, - я заглядаюся на дэмакратыю адмо-о-оўна.. Шырокая дэмакратыя, паважаныя грамадзяне, рэч до-о-обрая.. нядрэ-энная.., але для народу дасьпе-елага, а нашае грамадзянства, бачыце, яшчэ недасьпе-елае.. слабо-оее-е». І гэтак ён цягнуў ката й ўсьміхаўся. Так мы яго й пакінулі. Хай дасьпявае.

Другі інтэлігент, таксама амаль прафэсар, дык сказаў, што ён пагодзіцца на кансалідацыю з намі, але каб усе мы яго слухаліся.

- Як скажу, - кажа, - слова, то й закон, і ніякіх дыскусіяў, бо я, - кажа, - адзін усё ведаю, а ніхто нічога ня ведае.

І калі мы прыгадалі, што ёсьць-жа на сьвеце дэмакратыя, то ён выгнаў з хаты.

А яшчэ адзін інтэлігент казаў нам, што ён можа

кансалідавацца толькі на нейкіх парытэтных пачатках. А як мы спыталіся, што гэта такое, то ён адказаў: як вы прыйшлі ўпяцёх, то й я выстаўлю пяцёх. А што ён можа выставіць, спадары рэдакцыя? Увесь народ за намі йдзе, а за ім - нікога.

А ёсьць яшчэ інтэлігенты надта зацятыя. «Не магу з гэтым скансалідавацца! - крычэў адзін такі. - Ён мяне памыямі абліваў і ка́паў на мяне ў розныя ўстановы. Ніколі не дарую!».

І наагул, некаторыя інтэлігенты вельмі зласьлівыя й ніяк яго не ўгамоніш. «Варагі, - крычыць, - усе варагі!» Ну што з такім рабіць? А як пасварацца іхныя бабы, то тады й мужыкі зацяліся на цэлыя гады. Ня так, як у нас: сяньня пасварыліся, а заўтра ўжо й пагадзіліся.

Так што, спадары рэдакцыя, дайце інструкцыю, што рабіць з такой інтэлігенцыяй і ці браць яе ў кансалідацыю?

А яшчэ, спадары рэдакцыя, просім растлумачыць нам, што такое крывічы й што такое зарубежнікі? Ці гэта асобныя народы, ці можа якія заграні́чныя партыі, бо на Бацькаўшчыне мы гэтага ня чулі. А як мы хадзілі зь лістою на кансалідацыю, то часьцяком у нас пра іх пыталіся, а мы й самі ня ведаем. Удаваліся мы да нашага прафэсара, каб той нам разьясьніў, дык ён цьвердзіць, што крывічы й зарубежнікі - гэта два асобныя народы. «Крывічы, - кажа, - гэта народ, які за тысячу гадоў жыў на нашай Бацькаўшчыне, а зарубежнікі - гэта народ, які панаехаў на нашую зямлю з-за рубяжу, таму ён і завецца зарубежнікамі».

Але прафэсару мы не даем веры. Бо ў нашым селішчы ёсьць два родныя браты зь вёскі Прудок, што на Заслаўшчыне, дык аднаго зь іх людзі дражняць зарубежнікам, а другога - крывічом. Пасьля ёсьць у нас яшчэ хлапец, якога на пачатку дражнілі зарубежнікам, пасьля крывічом, а цяпер зноў дражняць зарубежнікам. Дык гэта не выглядае, каб былі розныя народы. Просім разьясьніць.

З другога боку, што рабіць з функцыйнымі - ці браць іх у кансалідацыю, ці не? Бо ў нас быў такі функцыйны Грэчка Пятрусь і з намі быў скансалідаваўся, а як у яго

функцыю забралі, то сказаў, што пойдзе ў апазыцыю, бо тут, кажа, усе варагі заселі.

Наагул, спадары рэдакцыя, просім акуратна пячатаць інструкцыі, як весьці кансалідацыю, бо ўжо й у нашым пятку можа пайсьці мутаніна. Янка Самасей, прыкладам, пачынае гаварыць, што трэба браць толькі шчырых і нязломных, а рэшту ўсіх гнаць і біць. Ксавэры Шопка дамагаецца, каб на лісту ўпісываць усіх, абы ён быў беларусам, а Піліп Канапельскі кажа, што галоўнае трэба налягаць на маральны бок і браць тых, якія ня п'юць і нават ня кураць, а ў нас такіх няма. Так што, спадары рэдакцыя, яшчэ раз просім дайце нам інструкцыі.

А яшчэ просім: насьвятліце на вашых балонах, як ідзе справа кансалідацыі па іншых селішчах і ці ўсё там гладка? Да нас дайшлі весткі, што і ў Міхайлаўцы няма салідарнасьці, бо як пачалі дзяліць фундуш, дык там паўсталі ажно чатыры франты й абзываюць адзін аднаго варагамі й чорнай сотняй. У Ветрагораўцы ізноў-жа ня зусім гладка. А ў Бродах, хоць там і дыктатура, але ўжо ўтварылася некалькі моцных апазыцыяў. Ды й у вашым Вялікім Двары, як мы дачуліся, ані няма ладу. Талаку сабралі вялікую, а малаціць нечага. Ды й то кажны ў цапы падаваць пнецца, хоць і ня ўмее. Дзе-ж тут будзе парадак і згода ў працы? Апішыце пра гэта ў газэце й дайце нам правільны кірунак. І хай сабе там адзін у вадзін бок цягне, а другі - у другі, а мы й надалей будзем працаваць у дружным сяброўскім спажыцьці, еднасьці, згодзе, салідарнасьці й лучнасьці. Няхай жыве!

А ліст гэты пісалі жыхары беларускага хутару ў мяшаным ДП селішчы Марнэнлёсэн наступныя: Янка Самасей, Тарас Бурбалка, Сьцяпан Кацапаў, Піліп Канапельскі й Шопка Ксавэры.

Заўвага. Зьмяшчаем гэты ліст, па-першае, з гледзішча на ягоную арыгінальнасьць, а па-другое, гэты ліст сьведчыць, што нашае шырокае грамадзянства ўсё яшчэ няправільна разумее пытаньне кансалідацыі й што гэтая справа патрабуе глыбейшага высьвятленьня й далейшага валкаваньня.

Крыжоваю дарогаю
(да 20-х угодкаў справы БНЦ)

Сёлета ў ліпені споўніліся 20-ыя ўгодкі справы Беларускага Нацыянальнага Цэнтру.

Гэтая справа - адна із шмат якіх трагічных балонаў у гісторыі нашага нацыянальна-вызвольнага руху, як у сэньсе фізычнага вынішчэньня нацыянальнага актыву, так і ў сэньсе духовага надлому й запавальненьня поступу руху.

20-ыя гады былі найбольш плённымі ў нашым нацыянальным вызваленьні. Разбуджаны адраджэнствам нашаніўскае пары, узьняты на вышэйшую ступень Актам Незалежнасьці, вызвольны рух падняў з народных пластоў такую магутную нацыянальную сілу, якая здолела на працягу дзесяцёх год прарабіць работу стагодзьдзя. У гэтую пару на заходняй дзялянцы Краіны стотысячная народная Грамада сфармавалася ў паважную сілу, якая здольна была кіраваць усім нацыянальным жыцьцём. Ува ўсходняй дзялянцы ўсе пляцоўкі дзяржаўна-гаспадарскага й культурнага жыцьця былі ў нацыянальных руках.

Да 30-га году Беларускі Народ быў цалкам падрыхтаваны да самастойнага жыцьця. Аднак-жа, такі магутны ўздым нацыянальнага руху ня мог ня выклікаць рэакцыі з боку акупантаў. Пачаўся ўплянаваны разгром беларускае нацыі. Злучанымі сіламі маскоўскага ГПУ й польскае дэфэнзывы ў 1927-29 г.г. была разгромлена Грамада. На парадку стаяў больш выраблены нацыянальна-палітычна й мацнейшы вызвольны рух ва ўсходняй дзялянцы Беларусі. Другім этапам наступу быў разгром нацдэмаўшчыны ў 30-31 гадох. Гэты тэрарыстычны пагром быў найцяжэйшым для беларускае нацыянальнае інтэлігенцыі, і дзясяткі тысячаў нацыянальна-сьведамага беларускага работніцтва й сялянства брутальнаю сілаю былі выкінутыя з свае адвечнае зямлі й расьцярушаныя для вынішчэньня па дзікіх прасторах расейскае поўначы і ўсходу.

І трэцім этапам масавага вынішчэньня Беларускага

Народу быў тэрарыстычны разгром, што ўвайшоў у гісторыю нашага нацыянальна-вызвольнага змаганьня як Справа БНЦ. Тэмаю гэтага артыкулу не зьяўляецца аналіз справы БНЦ або разгляд мэтадаў і сродкаў яе арганізацыі. Я хачу тут падаць аб'ектыўна, у сьціслых рысах, толькі ход справы.

10 жніўня 1933 г., паводля наказу з Масквы, былі арыштаваныя былыя дэпутаты Беларускага Народу ў польскі сойм ды іншыя грамадаўцы, якіх Масква ў 1932 г. выменяла з польскае турмы на агентаў польскага выведу. За ноч на 11 жніўня былі пасаджаныя ў лёхі ГПУ: С. Рак-Міхайлоўскі, Валынец, Баран, Мятла, Гаўрылік, Валошын, Дварчанін, Кахановіч ды іншыя - больш за 20 асобаў. Усе адзіночныя камары менскае «амэрыканкі» былі запоўненыя.

1-га верасьня пачаліся масавыя арышты. За ноч на 2-ое верасьня ў Менску было арыштавана 98 асобаў. Падобная акцыя была праведзена ва ўсіх акруговых і раённых гарадох і па вёсках Беларусі, а таксама й па-за яе межамі: у Маскве, Ленінградзе, на Каўказе, Урале. Арышты трывалі праз увесь верасень і кастрычнік. Да 1-га лістапада ў справе БНЦ было арыштавана 9700 чалавек. З гэтае колькасьці больш за 500 чалавек інтэлігенцыі. (Весткі далёка ня поўныя. Яны былі сабраныя ў часе шасьцігадовага перабываньня ў канцэнтрацыйных лягерох Заходняга Сібіру й Поўначы (Ухта-Пячора) ад тых удзельнікаў справы, якіх давялося спаткаць).

Да 1-га студзеня 1934 году справа БНЦ была скончана*.

Усе арыштаваныя, за выняткам колькіх асобаў, «прызналі сваю віну». 15-га студзеня Калегія ГПУ вынесла ўсім прысуд (бяз суду). 20 асобаў былі засуджаныя на

---

* Матар'ялы ГПУ па справе БНЦ у 1941 г. былі знойдзеныя ў сакрэтных сховішчах Менскага ГПУ. Гэтыя матар'ялы - кніга на 500 балонак машынапісу пад загалоўкам «Совершенно секретно. Обвинительное заключение по делу Белорусского Национального Центра» - былі ў 1943 г. на загад Р. Астроўскага перададзеныя ў Баранавічы др. Міньковічу, які пакінуў іх там падчас ад'езду на Захад. Кажуць, што ў 30-х валізах, якія Мінкевіч вывез на Захад, не знайшлося месца для гэтае кнігі. *(Заўвага Л. Крывічаніна)*.

сьмерць із заменаю 10 гадамі зьняволеньня, рэшта да зьняволеньня ў канцэнтрацыйных лягерах на тэрміны ад 3-х да 10-х гадоў. 1-га лютага пачаўся выва́з. Уночы на 2-га лютага быў вывезены «Штаб БНЦ» у ліку 40 асобаў. А другой гадзіне ночы 40 чалавек былі выведзеныя за турэмную браму; там людзей акружылі 42 узброеныя да зубоў агенты ахранкі з дзясяткам сабак. Пры такой узмоцненай варце «Штаб» прывялі на запасовыя каляіны чыгункі і ўвапхнулі ў адзін таварны вагон. Нараніцу «Штаб» даставілі ў Воршу, дзе разьмясьцілі яго ў двух сталыпінскіх вагонах: адзін пайшоў на Поўнач, другі - у Сібір.

Да сярэдзіны сакавіка блізу ўсе 9700 чалавек па справе БНЦ былі раскіданыя па паўночных прасторах «адзінай і недзялімай», ад Балтыцкага мора да ракі Амуру. У турме засталіся 20 асобаў, зь якіх ведамы аўтару М. Кахановіч (былы пасол польскага сойму і былы дырэктар Віленскай Беларускай Гімназіі) і Коўшык (дырэктар Тэхнікуму Сувязі ў Менску). Гэтыя 20 чалавек былі «забытыя» ў турме аж да ліпеня месяца. Праз тры дні пасьля абвешчанай імі 14 ліпеня галадоўкі ўсе 20 а 2-й гадзіне ночы 18 ліпня былі ўзятыя із камараў, пасьля чаго сьлед аб іх зьнік. Ні іхныя прыяцелі, ні сем'і больш ужо нічога пра іх ня чулі.

Так загарнулася чародная крывавая балона гісторыі беларускага нацыянальна-вызвольнага руху.

Расейска-бальшавіцкая прапаганда ўзяла пад густы абстрэл чародную «контррэвалюцыю» - БНЦ. Але неўзабаве прапаганда спынілася, бо не дасягала мэты. Пры ўсёй сваёй хлусьлівасьці, яна не магла ўкрыць праўды. Падамо адзін узор такое прапаганды. На першым зьезьдзе Саюзу Савецкіх Пісьменьнікаў Беларусі на пачатку 1934 г. загадчык адзьдзелу прапаганды ЦК КП(б)Б Д. Конік азнаёміў пісьменьнікаў з матар'яламі ў справе БНЦ. Схарактарызаваўшы «сутнасьць гэтае контррэвалюцыйнае арганізацыі», азнаёміўшы з шасьцю арганізацыйнымі пуктамі праграмы, падкрэсьліўшы, што БНЦ «займаўся ня толькі арганізацыйнымі пытаньнямі», а што ён «вёў работу ў Заходняй вобласьці з мэтай аддзяленьня часткі гэтай вобласьці ад РСФСР» і што ён «меў на мэце адабраць

заваёвы Кастрычніка ад рабочых і сялян Беларусі», гэты чародны партыйны Конік падышоў да зямельнага пытаньня ў праграме БНЦ:

«На паседжаньні Цэнтру была разгледжаная й зацьверджаная праграма, якая павінна была легчы ў аснову «канстытуцыі» будучай «вялікай Беларусі».

Зямельнае пытаньне разьвязвалася праграмаю наступным парадкам:

Цьвёрда ўстанаўляўся прынцып дробнай прыватнай ўласнасьці на зямлю; гранічныя нормы колькасьці зямлі ў паасобных гаспадарках не павінны былі перавышаць 100 га»*.

Як мог рэагаваць на такую праграму наш беларускі селянін, сілаю загнаны ў калгас, які толькі й лятуцеў аб звароце гэтае собскасьці на зямлю й за што аддаў бы ўсе «заваёвы Кастрычніка» разам із заваёўнікамі?

Якія-ж былі вынікі справы БНЦ? Як вышэй адзначалася, пагром БНЦ зрабіў духовы надлом у нацыянальна-вызвольным руху. Аднак-жа народ, паклаўшы такую вялікую ахвяру на алтар свабоды, ня спыніў свайго поступу. У выніку гэтага змаганьня ён глыбей пазнаў сваю сілу і ацаніў значаньне арганізаванасьці. Ён больш выразна правёў мяжу паміж сваім і чужым. Ён вырас як духова, так і палітычна.

І сяньня нацыянальны актыў у новых абставінах змаганьня ў глыбокім падзямельлі зьбірае й гартуе сілы ды чакае з глыбокай верай у сваю праўду на новы, трэйці паварот кола гісторыі, які вызначыць ягоны лёс.

Або жыць вольным, або памерці ў змаганьні!

---

* «Полымя Рэвалюцыі», кніга 8, 1934 г.

Камэнтар

«Чароўная іголка». Друкуецца паводле зборніка: Леанід Свэн. Чароўная іголка. Беларускае Дзяржаўнае выдавецтва. Менск, 1929 г.

«Васеньнія настроі». Друкуецца паводле зборніка: Леанід Свэн. Чароўная іголка. Беларускае Дзяржаўнае выдавецтва. Менск, 1929 г.

«У абарону Буланага». Друкуецца паводле зборніка: Леанід Свэн. Чароўная іголка. Беларускае Дзяржаўнае выдавецтва. Менск, 1929 г.

«Мяняйце рэпэртуар». Друкуецца паводле зборніка: Леанід Свэн. Чароўная іголка. Беларускае Дзяржаўнае выдавецтва. Менск, 1929 г.

«Беларусізацыя пад №..». Друкуецца паводле зборніка: Леанід Свэн. Чароўная іголка. Беларускае Дзяржаўнае выдавецтва. Менск, 1929 г.

«Дзёньнік Івана Чужанінава». Друкуецца паводле «Беларускай газэты», 1942 г.

«Зь лірай насустрач». Друкуецца паводле газэты «Беларускі работнік», 18 чэрвеня 1944 г.

«Што рабіць». Друкуецца паводле газэты «Бацькаўшчына», 26 верасьня 1948 г.

«Ліст у рэдакцыю пра кансалідацыю». Друкуецца паводле газэты «Бацькаўшчына», 26 лістапада 1948 г.

«Крыжоваю дарогаю». Друкуецца паводле газэты «Беларус», 1 жніўня 1954 г.

Зьмест

Лявон Савёнак - Свэн - Крывічанін

Уступны артыкул *Лявона Юрэвіча* 5

Чароўная іголка 24

Васеньнія настроі. Зь дзёньніка «любителей покушать» 29

У абарону Буланага 31

Мяняйце рэпэртуар 34

Беларусізацыя пад №...

Рэжым у беларусізацыі 37

Рассуждения о белоруссизации. (З запісной кніжкі «спэца») .. 40

Таварыш Мытніца 43

Трагедыя чыноўніцкай душы 45

Запіскі эміграната 50

Зь дзёньніка Ів. Ів. Чужанінава 52

Зь лірай насустрач (кансультацыя для вершапісцаў) 145

Што рабіць 149

Ліст у рэдакцыю пра кансалідацыю 153

Крыжоваю дарогаю (да 20-х угодкаў справы БНЦ) 158

Камэнтар 162

In the same series:

1. **Натальля Арсеньнева**. Між Берагамі. Выбар паэзіі.
New York - Toronto, 1979. 350 p. + XXXIX

2. **Алесь Салавей**. Нятускная краса. Збор твораў.
New York - Melborne, 1982. 373p. + XVI

3. **Аляксандра Саковіч**. У Пошуках Праўды. Апавяданьні й аповесьці. New York - Cleveland, 1986. 245p.

4. **Міхась Кавыль**. Міжагнёўе. Выбраныя творы.
New York, 1990. 344p. + XXI

5. **Уладзімер Дудзіцкі**. Напярэймы жаданьням. Збор твораў.
New York, 1994. 312p. + XXIX

6. **Мікола Цэлеш**. Хмары над Бацькаўшчынай. Апавяданьні.
New York, 1995. 299p. + XXV

7. **Юрка Віцьбіч**. Антыбальшавіцкія паўстаньні й партызанская барацьба на Беларусі.
New York, 1996. 397p. + XV

8. **Архіўная кніга**. Аўтар-укладальнік Лявон Юрэвіч.
New York, 1997. 446p.

9. **Лявон Крывічанін**. Беларусізацыя пад №...
New York, 1998. 164p.